

GƏNC

AİLƏLƏR ÜÇÜN

MƏHƏMMƏDƏLİ SADAT

Gənc Ailələr Üçün

Məhəmmədəli Sadat

Tərcümə edən:

Məhəmməd Əmin

Bütün Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsi

Tiflis – 2017

Buraxılışa məsul: Nurman TARİQ
Tərcümə edən: Məhəmməd Əmin
Redaktor: Dilman Şahmərdanlı
Korrektor: Turac Eldarqızı
Üz qabığının dizaynı: Naib Allahverdiyev
Bədii və texniki tərtibat: İsmayıl SÜLEYMANLI

Gənc ailələr üçün. Məhəmmədəli Sadat.
“Parlaq İmzalar” Nəşriyyatı – 2017, 112 səh.

Kitabda ailə təşkili ərəfəsində olan gənclərə gərəkli tövsiyələr, qadın və kişinin ayrı-ayrı xarakterik xüsusiyyətləri, onların bir-birinə tanıtılması, evlilikdə olan aktual problemlərin həll yolları, xoşbəxt ailəyə sahib olmaq üçün psixoloji və dini tövsiyələr yer almışdır.

Kitab gənc ailələr üçün nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, geniş oxucu kütləsi üçün də faydalıdır.

ISBN 9789-952-802-54-2

© Parlaq İmzalar / 2017

© Bütün Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsi / 2017

*Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq
hər hansı vasitə ilə nəşri qadağandır.*

Mündəricat

Ön söz.....	7
Kitabın yazılmasında məqsəd.....	10

I FƏSİL

İzdivac, evlənmə astanasında	13
Qurani-kərim nəzərindən ailə rəbitəsinin əsası	14
Ailə təşkilində ilk addım	15
Həyat yoldaşı seçimi	16
Həyat yoldaşı seçimində meyarlar.....	17
Həyat yoldaşının əxlaqı və şəxsiyyətlə bağlı keyfiyyətləri	18
Münasiblik və anlaşma	19
Qarşı tərəfi hansı yollarla tanımaq olar?	21
Ailə baxımından yanaşma.....	22
Araşdırma	23
Söhbət və şərtlərin bəyanı	24
Həyat yoldaşı seçimində tələsmək olmaz.....	25
Diqqət və ayıqlıq ictimai həyatın zərurətidir.	26
İstixarə.....	27
İzdivac astanasında yersiz xərclər.....	28
Ər-arvadlıq vəzifələri ilə tanışlıq zərurəti.....	30
Ailə həyatına ciddi yanaşmaq	31

II FƏSİL

Qadınla kişi arasındakı fərqlər; qadın və kişinin vahid yaradılışı ..	35
Qadınla müştərək həyatda ilk addım	36

Qadınla kişi arasındakı fərqlər	38
Qadın ruhiyyəsinin əsas mehvəri.....	40
Qadının hər şeylə maraqlanması.....	41
Qadınlar üçün söhbət, hisslərini bölüşmə vasitəsidir.	43
Ağıl və hisslər arasındakı daimi çəkişmə.....	44
Qadının mövqeyi	45
Qadının göstərməli olduğu hünər	46
Bir tənqid	47
Qadın və kişinin bir-birinə xüsusi münasibəti	49
Kişi sevmək, qadın isə sevilmək sorağındadır.	51
Qadın ruhunda şadlıq və tərəvət	52
Ərin ən mühüm mənəvi vəzifəsi.....	53
Ərlərə xəbərdarlıq!	55
Məhəbbət intizarında ifrata varmayaq.....	57

III FƏSİL

Ər-arvad rəbitələri.....	59
Söz rəbitəsi.....	59
Az danışmalı, yoxsa çox?.....	60
Sədaqət və açıq rəbitə.....	61
Anlaşılmazlıq	62
Gileylərimizin bəyanında ifrata varmayaq.....	63
Danışiq tərzii	63
Dil yarası.....	64
Ədəb üçün yardım diləyək	65
Məhəbbətin izharından çəkinməyək	66
Sirsaxlama.....	67
Höcətləşməkdən çəkinək.....	68
Tünd xasiyyətdən çəkinək.....	70
İbrətəməz bir əhvalat	71
Xoş rəftar iman nişanəsidir.	72
Qəzəbdən, sərt rəftardan çəkinək!	73
Qadınlarla rəftarda islami nümunələr.....	74

Ərlə rəftarda islam ölçüləri	76
Uyğunlaşma	78
Uyğunlaşma məfhumu	79
Həyat yoldaşının ailəsi ilə saziş.....	80
Güzəşt uyğunlaşma şərtidir.....	81
Saziş həddi.....	82
Umacağımızı məhdudlaşdırmaq	83
Öz istəklərimizdə bəsirətli olaq.....	83
Müqayisə aparmayaq.....	84
Ərdən maddi təmənna.....	85
Başqalarının yaxşı dolanışığını həyat yoldaşımıza nümunə göstərməyək.....	89
Ailədə kişinin müdiriyyətinin rolu	90
Uill Dürantdan bir sitat.....	92
Ailədə iş bölgüsü	93
İşləyən qadınlarla bağlı bəzi nöqtələr.....	94
Qadının iqtisadi müstəqilliyi	97
Sevincimizi həyat yoldaşımızla bölüşək	98
Cinsi ehtiyacların təmin olunmasının əhəmiyyəti.....	101
Ev mühitində qadının bəzənməsi	102
Qadının başqaları üçün bəzənməsi.....	103
Qeyrət kişilik simvoludur.	104
Çirkin baxışlar	105
Övladı olmayan zövcələr.....	106
İxtilaflara necə yanaşaq?.....	107
Ata-analara tövsiyə.....	108
Son söz.....	109

Ön söz

Hazırda sənaye ölkələrinin böhrana ən çox məruz qalmış ictimai dayağı ailədir. Başqa sözlə, son bir neçə əsrdə düşüncə, əxlaq və mədəniyyətlə bağlı dəyişikliklər ailə fəzasında daha geniş şəkildə müşahidə olunur. Müasir insanın ruhiyyəsini qərb ailəsinin timsalında əhatəli şəkildə görmək mümkündür.

Qərb dünyasındakı ictimai proseslərin incəlikləri ilə tanış olanlar gözəl bilirlər ki, həmin qitədəki ailə dağıntıları bir çox həllolunmaz problemlər yaratmışdır. Məşhur Amerika nəzəriyyəçisi Elvin Tafler mövcud böhranların yaranmasında ailə dağıntılarının rolu ilə bağlı belə deyir: "Bu gün bəşəriyyət növbəti dəfə hiss edir ki, onun şəxsiyyəti divara çırpılmış yumurtanın qabığı tək xırdalanmışdır. Amma keçmişdəkindən fərqli olaraq, hazırkı günahı doğuran iqtisadi amillər yox, ailə dağıntılarıdır".¹

Amma bizim cəmiyyətimizdə vəziyyət bir başqa cürdür. Nisbi də olsa, cəmiyyətimizdəki əxlaqi sağlamlıq ailə əsaslarının möhkəmliyinə və davamlılığına səbəb olmuşdur. Digər ölkələr, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə

¹ Elvin Tafler "Üçüncü dalğa", 288.

ölkəmizdə boşanma faizi çox-çox aşağıdır. Bu rəqəm İslam hakimiyyəti dövründə əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşmüş, boşanma 20 faizdən 7 faizə enmişdir. Bu proses elə bir zamanda baş verir ki, sənaye ölkələrində boşanma sayı, eləcə də, evliliyin davam etmə müddəti heyrətamiz sürətlə dəyişir, günü-gündən azalır. Məsələn, İsveçdə ailənin orta davam müddəti cəmi altı aydır!¹ Ümumiyyətlə, ailə qurmayanlar bəzi qərb ölkələrində əhalinin 48 faizindən çoxunu təşkil edir. Müsəlman ölkəsində vəziyyət necədir? Müsəlman qadınların 99 faizindən çoxu ailə qurmaq istəyindədir. Qalan bir faiz isə ailə qurmaq gücündə olmayan əlil, xəstə qadınlardan ibarətdir. Amma məsələn, İrlandiyada qadınların yalnız 54 faizi ərə getmək barədə düşünür. Uyğun sahədə rəqəmlər arasındakı nəzərəçarpan fərqi sənəbini öncə İslam cəmiyyəti ilə qərb cəmiyyətindəki etiqadi və əxlaqi durumda axtarmaq lazımdır. Qərb cəmiyyətində əxlaqi dəyərlərin aradan götürülməsi və bu ölkələrdə etiqadlı şəxsiyyətin əldən çıxarılması bir çox problemlər yaratmış, o cümlədən, ailə əsaslarını sarsıtmışdır. Bütün bu çətinliklər, bəzi qərb mütəfəkkirlərinin nəzərincə, müasir qərb mədəniyyətinin tənəzzülündən danışıq.

Qadın-kishi münasibətlərinin azad buraxıldığı, tənzimlənmədiyi cəmiyyətlərdə, şübhəsiz ki, ailə təşkili və evlilik məhvə məhkumdur. Eləcə də, ailə əsasları böhran keçirən bir cəmiyyət gec-tez süqut edəsidir.

Ailə qurmaq qərbli gənc üçün məhdudiyyətlərin başlanğıcıdır. Bu səbəbdən də o, ailə həyatından qaçır. Hətta ailə qurmuş qərbli də daim bu zindandan necə qurtulmaq barədə düşünür. Bizim cəmiyyətimizdə isə, xüsusilə sağlam əx-

¹ Elvin Tafler "Üçüncü dalğa", 288.

laqa malik əksəriyyət arasında evlənmə məhdudiyətlərin başlanğıcı yox, sonu sayılır. Ailə təşkilini şirin bir arzu, qızıl yuxu bilən müsəlman bir gənc üçün izdivac-evlənmə intizar, həsrət dövrünün başa çatmasıdır. O öz həyat yoldaşını zindanban, nəzarətçi yox, xoşbəxtlik qaynağı bilir.¹ Bəli, ailə təməli cəmiyyətimizdə böyük dəyərə malikdir. Cəmiyyətimizi cilovunu qırmış qərb cəmiyyətindən fərqləndirən bu xüsusiyyət, çox mühüm bir imtiyaz, üstünlükdür. Ona görə də bu müqəddəs təməlin möhkəmləndirilməsində əvvəlkindən də artıq çalışmalıyıq. Bir çox digər problemlərin əsas səbəblərindən olan ailə ocağındakı soyuqluğun qarşısı alınmalıdır.

İslamın ailə təməlinə xüsusi diqqəti müsəlmanlar arasında bu təmələ böyük bir dəyər vermişdir. İslamın fitri və təbii əsaslara malik ailə nizamı ərhlə arvad arasındakı rabitənin bir çox incə nöqtələrini önə çəkmişdir. Eləcə də, ailə həyatının davamlı qanunlarının əsası qoyulmuşdur. İslamın daim diqqət mərkəzində olan əsas məsələlərindən biri ailəyə rəvnəq vermək, bu ocağı isitmək və möhkəmləndirməkdir. Belə ki, ailə rabitələrini zəiflədə bilən hər bir amillə ciddi mübarizə aparılmışdır. Ər-arvad vəzifələrinin yerinə yetirilməsi və ailədə əxlaqi dəyərlərə diqqət İslam təlimlərində ən üstün ibadətlərdən sayılmışdır. Bu yolla ailə quran tərəflər Allaha yaxınlaşır, onların bəndəlik məqamı yüksəlir. Bu səbəbdən, İslam dünyagörüşündə ailə müqəddəslik dairəsinə daxildir və ilahi bir məfhum daşıyır. Belə bir yanaşma ailə təməlini soyuqluq və süstlükdən qoruyan, onu daha da sarsılmaz edən ciddi amildir.

¹ Ustad Mütəhhəri, "Hicab məsələsi", 74.

Cəmiyyətimizdə mədəniyyət baxımından qərb həyat tərziini seçən və öz həyatında əxlaqi dəyərlərə yer verməyən bir zümrə eynilə qərb cəmiyyətindəki problemlərə düşər olmuşdur. Ailədə mehr-məhəbbətin azalması, ailə təməlinin süstləşməsi həmin problemlərdəndir. Statistik araşdırmalara əsasən, ərlə arvadın ali təhsilə malik olması, ailə möhkəmliyində həlledici amil deyil. Ən mühüm məsələ ailədə yetərli həyat fəlsəfəsinin mövcudluğudur. Bu fəlsəfə mənəvi və insani amilləri gücləndirməklə həyatın mahiyyət baxımından dəyərini artırmalıdır. Qərb mədəniyyətinin şərq ölkələrində rəvac tapmasının mühüm nəticələrindən biri mənəvi amillərin tənəzzülüdür. Bu təsir həyatın bütün sahələrində, xüsusilə ailə rəbitələrində özünü aşkar büruzə verir. Bununla belə, hələ də cəmiyyətimizdə güclü bir ailə bağlılığı var. Bu bağlılıq xalqın ailə haqları, xüsusilə ər-arvad vəzifələri ilə tanış edilməsi ilə düzgün tərəfə yönəldilməlidir. Bu yolla ailə üzvlərindəki mənəvi zəiflik amillərinin qarşısı alınmalıdır.

Kitabın yazılmasında məqsəd

Müəllif uzun illər təlim-tərbiyə fəaliyyəti və çoxsaylı ailələrlə təmasdan belə bir gerçəkliyi dərk etmişdir ki, bir çox ailə problemlərinin səbəbi ər-arvad münasibətləri ilə bağlı həqiqətlərdən məlumatsızlıqdır. Belə bir məlumatsızlıq səbəbindən, bəzi zövcələr ailə həyatından lazımınca bəhrələnmə bilmirlər. Onlar sırf məlumatsızlıq səbəbindən, ailəni xoşbəxt edəcək böyük ilahi bir neməti əldən buraxırlar. Amma insanlara vaxtında zəruri məlumatlar verilsə, onlar öz şərii, əxlaqi və hüquqi vəzifələri ilə tanış olsalar, düzgün yola yönəldilsələr, ailəni öz inkişafı, xoşbəxtlikləri üçün münasib fəzaya çevirər və yetərincə bəhrələnər-

lər. Ailə münasibətlərində yanlış düşüncə tərzini və yanlış adət-ənənələri aradan qaldırmaq heç də asan iş olmur. Bu sayaq etiqadların əksəri həqiqətdən çox-çox uzaqdır və xurafatla bağlı olan yanlış təsəvvürlərdir. İzdivacdan öncə ən zəruri işlərdən biri ailə quran tərəflərə düzgün ailə münasibətləri qaydalarının öyrədilməsidir.

"Ata-analara göstərişlər" adlı ikicildli məcmuənin nəşri gözlənildiyindən qat-qat artıq marağa səbəb oldu. Məcmuə, körpələrin və yeniyetmələrin tərbiyəsinə həsr olunmuşdu. Bu məcmuə ilə diqqətlə tanış olanların təşviqi müəllifi məcbur etdi ki, adı çəkilən məcmuəni əlinizdəki kitab halında tərtib etsin. Hazırkı kitabda müəllif səy göstərmişdir ki, İslam təlimlərinə və bu sahədəki şəxsi təcrübələrinə istinad edərək ailə həyatı ilə bağlı baxışını bildirsin. Zəruri mövzular imkan həddində sadə dillə, elmi terminlərsiz qələmə alınmışdır ki, bütün xalq ondan istifadə edə bilsin. Əlbəttə ki, müəllif möhtərəm oxucuların, xüsusilə mütəxəssislərin məsləhətlərini kitabın təkmilində nəzərə alacaqdır.

Müəllif, 1996-cı il, oktyabr

I FƏSİL

İzdivac, evlənmə astanasında

Bəşəriyyətin ən gözəl və ilahi hisslərindən biri onun ailə qurmağa və övlad sahibi olmağa meylidir. İnsanların ailə formasında yaşayışı tam təbiidir. İnsan elə bir şəkildə yaradılmışdır ki, o, fitri və təbii şəkildə ailə qurmağa və övlad sahibi olmağa meylil göstərir. Bəşər tarixinin mütləsi göstərir ki, o, yarandığı gündən ailə qurumunda yaşamışdır. Ailə qurumunu aradan götürmək istəyən bütün fərdlər uğursuzluğa düşər olmuşlar. Bu istiqamətdə nə Əflatunun, nə də Marksist məktəbinin söyləri bir nəticə verməmişdir. Qədim dövrdən əsrimizə gəlib çatmış vəhşi qəbilələrdə belə, ailə qurumu mövcuddur.¹ Bəşər tarixini açıq gözlə mütləli etmiş alimlər belə bir qənaətə gəlmişlər ki, tarix boyu həyat yoldaşı seçimi və ailə təşkili kimi əhəmiyyətli qayda-qanun olmamışdır. Evliliyin şəxsi yox, növlə (insan növü) bağlı zərurət olması bu həqiqətin dəliliidir. Bəli, evlilikdə məqsəd bəşər nəslinin davamıdır.

Məşhur Amerika mütəfəkkiri U. Dürant "Fəlsəfənin ləzzətləri" kitabında yazır: "Təbiət ailə qurumunu müəyyənləşdirmişdir ki, kişini qadının və qadını körpənin xidmətinə sövq etsin. Kişilər təbiət etibarını ilə qadının, qadınlar isə təbiət etibarını ilə körpələrin və insan nəslinin xidmətçisidir.² Alim öz sözünə belə davam edir: "İzdivac bağlılığı qadınla kişinin sevgi və şəhvət rəbitəsini qanuniləşdirmək üçün de-

¹ U. Dürant, "Sivilizasiya tarixi", 1/57.

² "Fəlsəfənin ləzzətləri", 164.

yil, bəşər nəslinin qorunması və davamında ata, ana və övlad arasında mövcud olan bir bağlılıqdır."¹

Qadın və kişi elə bir formada yaradılmışdır ki, onlardan heç biri o biri olmadan səadətə çatıb ehtiyaclarını ödəyə bilmir. Onlardan birinin vücudu o birini tamamlayır. Yalnız bağlı olduqları vaxt öz istedadlarını çiçəkləndirib kamala çata bilirlər. Başqa sözlə, qadın və kişinin bəzi istedadları yalnız ailə qurduqdan sonra yetərli həddə çatır.

İzdivacdan boyun qaçırıb bu ilahi sünnəyə əməl etməyənlərin vücudunda bir növ xamlıq qalır və vücudlarının bəzi yönümləri çiçəklənmir.

Ailə qurduqdan sonra qadın və kişi eşq və məhəbbətlə bir-birinin xidmətində durur, hər biri özünü digərinin asayış və rahatlığına həsr edir. Sonrakı mərhələdə tərəflər övladlarının inkişaf və rifahı üçün çalışır, bu yolla "yalnız özü üçün səy göstərmək, özündən başqasını görməmək" kimi eqoistliyin sıxıntısından bir qədər azad olurlar. Onların ruhi duyumları, xüsusiyyətləri bu bağlılıq çərçivəsində oxşanılır və daxillərini, ruhlarını, xəyallarını üçüncü bir şəxsin fikri məşğul edir. İnsanın inkişaf və kamilliyi üçün ilkin şərt eqoistlik və xudbinlikdən uzaqlaşmaqdır. Övladla bağlı duyumlar eqoistlik və xudbinliklə mübarizədə bir növ məşq olur.

İnsanın bir çox ehtiyacları ailədə təmin olunur: həyat ehtiyacı, əks cinsə ehtiyac, məhəbbət və duyuma ehtiyac, övlad ehtiyacı və s.

Qurani-kərim nəzərindən ailə rabitəsinin əsası

Qurani-kərim sevgi və mərhəməti ailə rabitəsinin əsası sayır. Bu bağlılıq səhvət və maddi təmənna bağlılığından üstün

¹ "Fəlsəfənin ləzzətləri", 164.

və ucadır. Quran təbirincə: *"Sizin üçün öz növbünüzdən zövcələr yaratdıq ki, onlarla aramlıq tapasınız və aranızda sevgi və mərhəmət qərar verdik"*.¹ Sevgi və mərhəmət üzərində qurulmuş rəbitənin yalnız ər-arvad və övlad üçün yox, bütün cəmiyyət üçün çox xeyirli və bərəkətli təsirləri var.

Ailə təməli tənəzzülə məruz qalmış cəmiyyətin aqibəti qaranlıqdır. Belə bir cəmiyyət gec və ya tez dağılısındır.

Deyilənləri nəzərə almaqla, ailə təməlinin möhkəmliyinin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğu başa düşülür.

Ailə təşkilində ilk addım

Ailə təşkilində ilk mərhələ düzgün niyyət və məqsədlə addım atmaqdır. Bu məsələni əhəmiyyətli edən agah və düşüncəli dünyada yaşamağımız və həqiqi niyyətlərimizə, məqsədlərimizə cavab verilməsidir.

Mövləvinin təbirincə:

*Əməlimiz nida, dünyamız bir dağ,
dağdan dönən bizi etmədə soraq.*

Əgər niyyət və məqsədiniz düzgün olsa, həyat ağacımız bar-bəhrəli olar, yaxşı səmərə verər. Bəzən bir niyyətin təsirləri o qədər xeyirli və bərəkətli olur ki, insanın həyatında əhəmiyyətli iz qoyur. Ailə qurmaq da böyük və taleyüklü addım olduğundan, öncədən düzgün niyyət və məqsəd üzərində qurulduqda, tərəflərin xoşbəxtliyinə səbəb olur. Bu səbəbdən də müqəddəs ailə təməli qoymaq istəyən qadın və kişi öncədən sədaqət, paklıq, Allahın razılığı yolunu seçməli, qərara gəlməlidirlər ki, öz ilahi bağlılıqlarında və ailə həyatının bütün mərhələlərində Allahın razılığından savayı

¹ "Rum", 21.

umacaqları olmayacaq. Bu halda qurulmuş ailə ilahi rəhmət və bərəkətdən bəhrələnəcək, Allah vəd etdiyi sevgi və mərhəməti bu ailəyə nəsib edəcək. İlahi sevgi və mərhəmətin ilkin əlamətləri paklıq və fəzilət dolu ailədə tərəflərin aramlıq tapması, onların həyat iztirablarından amanda qalmalarıdır.

Həyat yoldaşı seçimi

Ailənin müvəffəqiyyətində ən təsirli addım həyat yoldaşı seçiminə yetərinə diqqət göstərilməsi və araşdırma aparılmasıdır. Təcrübə göstərir ki, ailədə baş verən bir çox problemlərin səbəbi həmin bu mərhələdəki məlumatsızlıq və qəflətdir. Bəziləri yetərinə araşdırma aparmadan ailə həyatı qurur. Belələri uyğun sahədə səhlənkarlıqlarının acı nəticələrini düşünmədən həyat yoldaşı seçirlər. Qısa bir müddətdən sonra anlayırlar ki, onlar arasında düşüncə və əxlaq baxımından ciddi ziddiyyət mövcuddur. Bəziləri isə həyat yoldaşı seçimində yanlış meyarları əsas götürür və nəticədə üzücü peşmançılığa düşər olurlar.

Ailənin müvəffəqiyyəti hər şeydən öncə həyat yoldaşının ağıllıqla seçilməsi və bu seçimdə düzgün meyarlardan istifadə olunmasından asılıdır.

Hələ ki, ailə həyatı qurmamış və ailə təcrübəsi olmayan bir kəs bu seçimin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu düzgün dərk edə bilmir. Ailə qurduqdan sonra isə insan bu seçimin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu anlayır.

Evlənmək istəyən şəxs hər şeydən öncə ailə həyatı qurmaqda məqsədinin nə olduğunu və ailə həyatından nə istədiyini müəyyənləşdirməlidir. Müəyyənləşdirilməlidir ki, məqsəd varlanmaq və daha çox maddi ləzzət duymaqdır,

yoxsa insani və mənəvi dəyərləri qorumaqla sağlam ailə qurmaq?

İnsan bu suala cavab verməklə öz həyat yolunu müəyyənləşdirir. Həyat yoldaşı seçimi də bu baxışdan asılıdır.

Əgər yalnız maddi və zahiri məsələləri meyar götürsək və bu əsasda seçim aparsaq, ailədən vəfa, səmimiyyət, fədakarlıq və məhəbbət intizarında olmamalıyıq.

Məlum məsələdir ki, uyğun dəyərlərə malik olmayan ailənin olmağındansa, olmamağı yaxşıdır. Ciddi problemlərlə rastlaşmış və qısa bir zamanda dağılan ailələrin əksəri həmin bu növə aiddir. Yəni bu ailələrin təməli gerçək dəyərlər üzərində qurulmamışdır.

Təcrübədən məlum olur ki, bəzi gənclər ailə həyatı qurmağı ticarətlə səhv salırlar. Evlənməkdə məqsədi sərvət əldə etmək olanlar da var. Bəziləri də qarşı tərəfin yalnız zahiri gözəlliyini əsas götürür, düşüncə və şəxsiyyəti ilə maraqlanmırlar. Həyat yoldaşı seçimində qarşı tərəfin ictimai mövqeyini, peşəsini əsas götürənlər də var. Bu vaxt təbii ki, zəruri amillər nəzərdən qaçırılır. Bütün bu hallarda müştərək həyatın davamı problemə çevrilir. Ailələrə və ailə qurmaq fikrində olan gənclərə belə bir mühüm nöqtəni xatırlatmaq lazım gəlir ki, həyat yoldaşı seçimində gözüyumulu addım atmaqla öz gələcəklərini puça çıxarmasınlar. Çünki bu səhv addımın ardınca bir ömür peşmançılıq gəlir.

Həyat yoldaşı seçimində meyarlar

Dini dəyərlərə bağlı insanlar üçün ən əsas meyar qarşı tərəfin iman və təqvasıdır. İnsanın imanı iki baxımdan diqqəti cəlb edir:

1) İmanlı şəxs Allaha qəlbən bağlı olduğundan və daxilində nəzarətçi bir qüvvə hiss etdiyindən etibarlı sayılır. İman və etiqad nəzarətçisi olmayan bir kəsə etimad göstərmək təhlükəlidir. Adətən, belə bir seçim müvəffəqiyyətsiz olur. Qəlbən özünü Allah qarşısında hiss edənlər başqaları qarşısında da məsuliyyətlərini dərk edirlər. Onların verdiyi söz ailə həyatında da etibarlı olur.

2) İmanlı zövcələr vahid bir etiqadi nizama tabe olduqlarından onların baxışlarında, meyllərində, səliqələrində az-çox oxşarlıq olur. Bu səbəbdən də, onlar öz müştərək həyatlarında düşüncə baxımından və ruhən bir-birlərinə uyuşurlar.

Hər ikisi din məktəbində tərbiyə almış qadın və kişi öncədən bir-birlərini tanımamış da olsalar, bir çox mühüm məsələlərdə müştərək baxışa malik olurlar.

Bu zümrədən olan fərdlər ortaya ixtilaf çıxdıqda, dini təlimlərə, qayda qanunlara müraciət etməklə hər iki tərəfin qəbul edəcəyi yekdil rəyə gələ bilirlər. Belə bir seçim ailədə xoşbəxtliyi təyin edən ən etibarlı seçimdir.

Təcrübədən məlum olur ki, dini öhdəçiliyi olmayanlar, hətta evlənməmişdən qabaq uzun müddət tanış olsalar da, ailə qurduqdan sonra kiçik bir səbəbdən ayrılıq fikrinə düşürlər. Çünki hər iki tərəfin qəbul etdiyi sabit qanunlar yoxdur. Məhkəmə çəkişmələrindəki rəqəmlər göstərir ki, dini təlimlərə bağlı olmayanların problemləri daha çoxdur.

Həyat yoldaşının əxlaqı və şəxsiyyətlə bağlı keyfiyyətləri

Həyat yoldaşı seçimində mövcud olan əsas meyarlardan biri də qarşı tərəfin əxlaqlı olmasına əminlikdir. Kobud, qaba, sərt insanla müştərək yaşamağın xeyli problemi var. İs-

lami rəvayətlərdə bildirilir ki, pis əxlaqlı həyat yoldaşı insanı vaxtından qabaq qocaldar.

İmam Rzanın (ə) yaxınlarından biri ondan soruşur ki, əxlaqında nöqsan olan qohumlardan biri qızıma elçiliyə gəlib, nə edəcəyimi bilmirəm. İmam (ə) bu şəxsin cavabında buyurur: "Əgər xasiyyətinin pis olduğunu bilirsənsə, qızını ona ərə vermə".

Mərdimazarlıq, nalayiq sözlər danışmaq, acıdillilik, azğın və qeyri-münasib insanlarla dostluq, avaraçılıq, narkotik maddələrə aludəçilik kimi ictimai zərərli adətlər, tənbellik, xoşagəlməz bir işlə məşğulluq insanı ailə həyatı üçün yararsız edən amillərdəndir. Bu sayaq sifətlərə malik insanlarla evlilik, adətən, problemlərin başlanğıcı olur.

Ailə həyatı qurarkən, diqqət yetiriləsi məsələlərdən biri də insanın əxlaqi baxımdan paklığı, nəcabətidir. İffət məsələlərinə biganə, örtüləsi yerlərini yad nəzərlərdən gizləməyən qadınlar və ya azğın kişilər ailə həyatı üçün yararsızdır. Belə insanlarla evlilik, adətən, pis aqibətlə, peşmançılıqla nəticələnir.

Münasiblik və anlaşma

Ərlə arvad arasında rəbitələrdə mühüm məsələ onların istəkləri arasındakı münasiblik, anlaşma, uyğunluqdur. İslami rəvayətlərdə qeyd olunur ki, ər və arvad bir-birinin oxşarı ("küfv") olmalıdır. Yəni onlar arasında oxşarlıq, münasiblik, uyğunluq olması zəruridir. Məlum məsələdir ki, ərlə arvad arasında nə qədər çox oxşarlıq olarsa, onların müştərək həyatı da bir o qədər möhkəm olar. Bu səbəbdən də, qeyd olunmuş əsas meyarlardan əlavə, qarşılıqlı anlaşmada rolunu da digər meyarlar da nəzərdə saxlanılmalıdır.

İzdivacda tərəflər arasındakı fərqlər imkan həddində azaldılmalıdır ki, anlaşma asan olsun. Belə ki, tərəflər düşüncə, mədəniyyət, ictimai mövqe, iqtisadi durum baxımından nə qədər münasib olsalar, bir o qədər yaxşıdır. Məsələn, yoxsul ailədən olan bir gənc varlı ailədən olan bir qızla evləndikdə, adətən, problemlərlə üzləşir. Şəhərdə, fərqli mədəniyyətlərin mövcud olduğu mühitlərdə yaşayan fərdlər qarşılıqlı anlaşma yolunda xeyli çətinliklə üzləşirlər. Əlbəttə ki, müştərək xüsusiyyətlər çox olduqda, mövcud ziddiyyətlər aradan qalxır. Necə ki, güclü dini etiqada malik olan iki fərd ailə qurduqda qarşılıqlı anlaşma olduqca asanlaşır. Ailə quran tərəflərin bir-birini başa düşməsi üçün onların təhsili də nəzərə alınmalıdır. Ərlə arvad arasında yaş fərqi də böyük olmamalıdır. Digər imtiyazlara malik istisna hallarda bu fərq on yaşdan çox ola bilər.

Ailə quran gənclər zahiri baxımdan da bir-birlərini bəyənməlidirlər. Hər bir fərd özündə ailə qurduğu tərəfə qarşı bir cazibə hiss etməlidir. Ailə quranadək pak bir həyat sürmüş gənclər həyat yoldaşı seçimində bir o qədər də diqqətli olmurlar. Onlar, adətən, nəcabət, mənəviyyat amillərini önə çəkərək bildirirlər ki, qarşı tərəfin zahiri gözəlliyi onlar üçün əhəmiyyətli deyil. Amma təcrübədə məlum olur ki, gözəllik amilini nəzərə almadan evlənenlər arasında münasibətlər sonradan soyuyur. Belə hallarda artıq tərəflərdən biri o birini cəzb etməməyə başlayır. Ər-arvad arasında yaranmış soyuqluğun səbəbi, haqqında danışılan amilin nəzərə alınmamasıdır. Müəllif bir çox bu sayaq evlilikləri araşdırmış və onların xoşagəlməz sonluğunu müşahidə etmişdir. Gənclər bilməlidirlər ki, bir ömür yanaşı yaşamalı olan qadın və kişidə bir-birinə qarşı cazibə hissi ol-

malıdır. Bu cazibə olmadıqda, hansısa başqa bir imtiyaz bu boşluğu doldurmur. Buna görə də oğlan və qız evlənməmişdən qabaq bir-birlərini görməli və zahiri baxımdan bəyənməlidirlər. İslam dini həqiqətən evlənmək fikrində olanlara, qarşı tərəfi görmək icazəsi vermişdir. Əlbəttə ki, həyat yoldaşı seçimində gözəllik amilini həlledici saymaq, bu istiqamətdə ifrata varmaq olmaz.

Zövcə ilə müştərək həyatın davamını təmin edən təkəcə onun gözəlliyi deyil. Bu sahədə qarşılıqlı anlaşma, ruhi kamilliklər, gözəl əxlaq əhəmiyyətli rol oynayır.

Qarşı tərəfi hansı yollarla tanımaq olar?

Bəs insan ailə qurmaq istədiyi tərəfin xüsusiyyətlərini hansı yolla öyrənə bilər? Bəziləri təklif edirlər ki, bunun üçün evlənməmişdən öncə qarşı tərəflə tanışlığa ehtiyac var. Belə ki, ailə qurmaq fikrində olan gənclər bir müddət ünsiyyətdə olub bir-birlərinin ruhiyyəsi və əxlaqi xüsusiyyətləri ilə tanış olmalıdırlar. Bu fikiri irəli sürən, qadınla kişi arasında azad, ölçüsüz rabitə tərəfdarı olan zümrədir. Belə bir yanaşma həm dini meyarlara uyğun deyil, həm də uyğun ünsiyyətlərin xoşagəlməz ictimai sonluqları var. Bir-biri ilə ünsiyyətdə olan gənclər evlənmək məqsədi ilə görüşdüklərini bildirsələr də, əslində, bu görüşlərdə qeyri-şərii yaxınlıq üçün şərait yaranır və tərəflər evlənməkdən çox, ləzzət almaq barədə düşünürlər¹. Belə rabitələr, adətən, qızlar üçün acı sonluqla bitir. Çoxsaylı təcrübələr və araşdırmalar göstərir ki, qarşı tərəfin xüsusiyyətlərinin öy-

¹ (Əlbəttə, xatırladaq ki, hörmətli müəllifin qeyd etdiyi məsələ məhrəm-naməhrəm qanunlarının gözlənilmədiyi hallara aiddir. Amma onu da unutmamaq olmaz ki, şeytanın və nəfsin hiylələri olduqca gizlidir–insan özündən muğayət olduğunu güman etdiyi halda, nəfs haram münasibətlərdən “bəhrələnir”. – Red.)

rənilməsi məqsədi ilə yuxarıda qeyd olunan üsuldan istifadə etmək düzgün deyil. Evlənmədən əvvəl qarşı tərəflərin görüşmələri ilə müşayiət olunmuş evliliklər başqa evliliklərdən daha çox təhlükəyə məruz qalır. Əgər oğlan və qız evlənən günədək heç bir ölçü gözləmədən ünsiyyətdə olmuşlarsa, evləndikdən sonra onların boşanma ehtimalı daha çoxdur. Bunu da qeyd edək ki, evlənmək üçün tanışlıq məqsədi ilə baş tutan görüşlər çox vaxt evliliklə nəticələnmir. Belə görüşlər tərəflərə, xüsusilə qızlara psixoloji və ictimai bir zərbə olur.

Evlənmədən öncə qarşı tərəfin ruhiyyəsini və xüsusiyyətlərini tanımaq üçün nəzərdə tutulan düzgün üsul bir neçə mərhələdən ibarətdir.

Ailə baxımından yanaşma

İnsanların tanınmasında mühüm amillərdən biri onlara ailə prizmasından yanaşmadır. Nəcib və sağlam ailədə tərbiyə almış insanların əxlaqi və mənəvi durumu dərin və prinsipial olur. Bu səbəbdən də onlara daha çox etimad göstərilə bilər. Əlbəttə ki, bəzən qeyri-münasib ailələrdə layiqli insanlar yetişir. Əksinə, bəzən ləyaqətli ailələrdən də qeyri-saleh övladlar çıxır. Məqsədimiz budur ki, adətən, övladların əxlaqi xüsusiyyətləri onların ailə tərbiyəsindən qaynaqlanır. İnsan şəxsiyyətinin formalaşmasında ailənin mühüm rolu var. Hətta qidaların halal-haram olması insan ruhiyyəsində dərin iz qoyur. İslam təlimlərində bu məsələyə xeyli əhəmiyyət verilmişdir. Halal-haram bilməyən, ehtiyacını istənilən bir yolla təmin etməyə çalışan ailələrdə övladlar ruhi, mənəvi baxımdan zərbəyə məruz qalır və bu zərbələrin nəticəsini aradan qaldırmaq asan olmur.

Bir rəvayətdə həzrət Peyğəmbərin (s) belə buyurduğu nəql olunur: "Tikanlı otdan çəkinin". Soruşdular: "Tikanlı ot nədir?" Həzrət buyurdu: "Pis ailədən çıxmış gözəl qadın". Bu təbii kişilərə də aid edilə bilər. Bəzi kişilər zahirən gözəl, var-dövlətli, vəzifə sahibi olsalar da, onların pis ailədə tərbiyə almaları şübhə yaradır.

Araşdırma

İnsanı tanımaq üçün mövcud olan yollardan biri də ona yaxın adamların nəzərdən keçirilməsidir. Hər hansı bir şəxsin dostları, qonşuları və həmkarları ilə tanışlıq onu tanıma yollarından biridir. Dostluq həmrənglik və anlaşma əsasında yarandığından hər bir fərdin dostlarını araşdırmaqla onun şəxsiyyəti haqqında təsəvvür əldə etmək olar. Adətən, düz və saleh insanlar ləyaqətsiz, avara insanlarla dostluq etmir. Hər bir insanın dostları hansısa dərəcədə onun şəxsiyyətini əks etdirir.

Nəzərdə tutulan şəxslə əmanətdar və sədaqətli ortaq bir dostumuz varsa, bu həmin şəxslə tanışlıqda çox faydalıdır. Çünki həmin dost vasitəsi ilə qarşı tərəfi yetərincə tanımaq mümkündür.

Söhbət və şərtlərin bəyanı

Evlənmədən öncə nəzərdə tutulan şəxsi daha yaxşı tanımaq üçün istifadə olunan üsullardan biri də qarşı tərəflə söhbətdir. Bu yolla onun şəxsiyyəti ilə müəyyən həddə tanış olmaq mümkündür. Bəziləri müəyyən xasiyyətlərə çox həssasdırlar. Və bu xasiyyətə malik insanla birlikdə yaşaya bilmirlər. Məsələn, bəziləri soyuqqanlı, aram və ya özünə qapılan, guşənişin fərdləri bəyənmiş, istiqanlı, qaynar fərdlərə üstünlük verirlər. Bəziləri də çox hissiyyatlı, emosional

tərəfi münasib saymayıb, məntiq və ağıl əsasında hərəkət edən şəxslərə meyil göstərilir. Həyat yoldaşı seçimi aparan şəxs hansı xüsusiyyətlərə malik fərdlə yaşaya biləcəyini öncədən müəyyənləşdirməlidir. Nəzərdə tutulan söhbət gedişində hər iki tərəf açıq şəkildə öz xüsusiyyətlərini bəyan edir və müştərək həyatdan nə gözlədiyini açıqlayır. Bu sayaq söhbətlərdə insanın müştərək həyatda necə yaşamaq istədiyi və şərtləri müəyyənləşir.

Həyat yoldaşı seçimi aparan iki fərd uyğun məqsədlə söhbətləşərkən, aşağıdakı məsələləri nəzərdən keçirə bilərlər: ailənin idarəçiliyi və bu idarəçilikdə ərlə arvadın hər birinin rolu; tərəflərin sadə və ya dəbdəbəli yaşamaq arzuları; kişinin hicab və örtüklə bağlı düşüncələri; qohumlara gətəllə bağlı münasibətlər; nəslin davamı və qadının peşə məsələsi; fikir ayrılığı olduqda problemin həll yolu; toy mərasiminin sadə və ya dəbdəbəli keçirilməsi ilə bağlı fikirlər.

Sadalanarlardan əlavə, hər iki tərəfin diqqət mərkəzində olan suallar aydınlaşdırılmalıdır.

Qadın və kişi müştərək həyatla bağlı şərtlərini açıq bəyan etməlidirlər. Tərəflər öz fizioloji və psixoloji problemlərini qarşı tərəfə bildirməli, eyblərini gizlətməməlidir. Əlbəttə ki, qadın və kişi rəbitəsində mühüm sayılmayan cüzi eybləri bəyan etmək zəruri deyil. Əgər uyğun söhbətdən, şərtlər bəyan olunduqdan sonra tərəflər razılığa gəlersə, evləndikdən sonra problemləri çoxalmaz.

Təcrübə göstərir ki, bəzi kişilər və qadınlar qarşı tərəfin mühüm əxlaqi xüsusiyyətlərinə diqqətsizlik göstərir, bu nöqsanların aradan qalxacağına ümid edirlər. Belə bir münasibət təhlükəlidir. Həyat yoldaşı seçimində bu sayaq diqqətsizliyə yol verilməməlidir. Əlbəttə ki, bəzən ailə həyatı

qurduqdan sonra kişi və ya qadın tamamilə dəyişir və öz qeyri-münasib ruhiyyəsinə islah edir. Amma belə bir dəyişiklik əksəriyyətdə müşahidə olunmur. Uyğun nöqsanlara diqqətsizlik sonradan ailənin dağılması ilə də nəticələnə bilər. Ona görə də qadın və kişi prinsipial məsələlərdə ehtiyatlı olmalı, əsassız ümidlərə qapılmamalıdır.

Bəzi ailələr bir-birləri ilə tanış olub müştərək həyata razılıq verdikdən sonra ehtimallarının doğruluğuna əmin olmaq üçün müvəqqəti evlənmə müddəti təyin edirlər. Onlar bir növ sınaq müddəti xarakterli bu dövr başa çatdıqdan sonra tam bəsirət və arxayınılıqla daimi müştərək həyata qədəm qoyurlar. Məlum məsələdir ki, belə bir üsul, azad kişi-qadın münasibətlərindən tamamilə fərqlənir. Əlbəttə ki, uyğun hal ailələrin razılığı ilə həyata keçə bilər.

Həyat yoldaşı seçimində tələsmək olmaz

Həyat yoldaşı seçiminin əhəmiyyətini, insan həyatında bu seçimin təyinedici rolunu nəzərə alaraq problemlərlə üzləşməmək üçün uyğun seçimdə tələsməmək zəruridir. Dərin araşdırma aparmadan, ehtimallar əsasında seçim aparmaq peşmançılıqla nəticələnir.

Hər hansı bir səbəbdən qarşı tərəfin ləyaqəti müəyyənləşmədikdə və ortada şübhələr qaldıqda ailə həyatı qurmaqdan çəkinmək lazımdır.

Həyat yoldaşı seçimində qızlar daha çox diqqətli olmalıdır. İslam dini kişilərlə ünsiyyət təcrübəsi olmayan qızların hissə qapılacağını nəzərə alaraq, ərə gedərkən onların atalarından razılıq almalarını zəruri etmişdir. Əlbəttə ki, qızların da razılığı olmadan onları ərə vermək olmaz. Ailə təşkilində son qərar zövcələrin ixtiyarındadır. Oğlan və qızın razı-

lığı yoxdursa, izdivac əqdi düzgün deyil. Ata da öz növbəsində qızının xeyirini nəzərə almalı, məsləhətsiz qərar çıxarmamalıdır.

Oğlan və qızın, xüsusilə qızın məcbur edildiyi evliliyin sonu yaxşıqla bitmir. Araşdırmalar göstərir ki, hələ də cəmiyyətimizdə, hətta şəhərlərdə gənclər evlənməyə məcbur edilir və məcburi ərə verilən qadınların sayı məcburi evləndirilən kişilərin sayından çoxdur (Tehranın 20 məntəqəsində aparılan araşdırmalar göstərdi ki, sorğuda iştirak edən 880 nəfər arasında evliliyə məcbur edilən qadınların sayı kişilərin sayından iki qat artıqdır.).

Diqqət və ayıqlıq ictimai həyatın zərurətidir

Təcrübə göstərdi ki, qapalı mühitdə yaşamış, ictimai hadisələrdən yetərincə xəbər tutmamış, ailələri də lazımınca aqah olmayan qızlar həyat yoldaşı seçimində məlumatsız və sadələvh addım atırlar. Bu addım onlar üçün qarşıda xeyli problem yaradır. Gözünü və qəlbini təqva və paklıqla bəzəmiş pak xarakterli qızlar həyat yoldaşı seçimində ailələri və gözüaçıq yaxınları ilə məsləhətləşməlidirlər. Onlar bu məsələyə sadələvhlüklə yanaşmaqdan ciddi çəkinməlidirlər. Çünki pak insanlar, adətən, hamını özləri kimi pak bilirlər. Belə bir yanaşma insanı öz seçimində yanlışlığa apara bilər. Bu səbəbdən dinimizdə diqqət və ayıqlıq məsələsi önə çəkilmiş, pak və imanlı insanların riyakar şəxslərə aldanmamasına səy göstərilmişdir. İmanlı insanlar saxta fərdlərin məkr və qurğusuna düçar olmamalıdır. Məşhur bir hədisdə həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

“Mömin aqahlıq sahibidir”.

Övladları sağlam mühitdə tərbiyə almış və təbii şəkildə ictimai rabitələrdə məhdudiyətlə üzləşmiş pak və nəcib

ailələr övladlarını hökmən vaxtında zəruri bilgilər və ictimai gerçəkliklərlə tanış etməlidirlər. İmkan vermək olmaz ki, övladlar gözü-qulağı bağlı qalıb, asanlıqla hiyləgərlərin toruna düşələr və həyatda uğursuzluğa düşər olalar.

İstixarə

Bəzi fərdlər və ailələr məsləhətli yolu təyin etmək üçün istixarəyə müraciət edirlər. Amma istixarə həddini düzgün bilmədiklərindən, onu yeri gəldi-gəlmədi işə salırlar. Məlum məsələdir ki, istixarə ağıl, təcrübə, məsləhət və bu kimi yardımları əvəz etməməlidir. İstixarənin ağılın yerini tutması düşüncəni zəiflədir, insanın əqli inkişafına mane olur. İnsan öz həyat problemlərini ağıl və təcrübə vasitəsi ilə həll etməlidir. Öz ağılı ilə hər hansı məsələni həll edə bilməyən şəxs başqalarının ağıl və təcrübəsindən faydalanmalıdır (Məlumatlı və mütəxəssis şəxslərlə məsləhətləşmək lazımdır.). Bütün bu mərhələlərdən sonra son qərar çıxarmaq olar. Amma deyilən tədbirlərdən sonra mövcud şübhələr aradan qalxmasa, insan tərəddüddə qalsa və seçim etməyə məcbur olsa, Allaha üz tutub tərəddüdlü vəziyyətdən çıxmaq üçün istixarə edə bilər. İstixarə bir növ duadır. İstixarə edən şəxs Allahdan istəyir ki, ona doğru yol göstərilsin və tərəddüdlü vəziyyətinə son qoyulsun. İstixarə edən insan Allahın lütf və yardımlarına ümidli olmalı, hər bir duada hüsn-zənn və xoşgümanlılığı tərks etməməlidir. Xoş gümanla istixarə edib, onun nəticəsini boşlamaq tərbiyəvi baxımdan düz deyil. Eləcə də, düzgün deyil ki, bir şəxs dua etdiyi halda, duasının qəbul olunmayacağını düşünsün. Belə bir münasibət duada hüsnü-zənnə ziddir. Əslində, istixarənin nəticəsi şərii dəlil deyil və hansısa iş istixarə ilə vacib olmur.

Böyük alimlərdən biri “istixarə edib, onun nəticəsini başlamaq olarmı?”-sualına belə cavab vermişdir: “İstixarə vaciblik gətirmir”.¹

İzdivac məsələsində lazımı araşdırmalar aparmadan istixarə yolunu seçmək şərii və islami ölçülərə uyğun deyil.

İzdivac astanasında yersiz xərclər

İzdivac astanasında ailələri sıxıntıya salan problemlərdən biri evliliklə bağlı mərasimlərdəki dəbdəbədir. Qeyri-zəruri izdivac mərasimlərinə bəzən o qədər əhəmiyyət verilir ki, diqqət mərkəzində dayanmalı olan ailə təşkili məsələsi arxa plana keçir. Ağır xərcli mərasimlər, evlənmədən öncə böyük sıxıntı yaradan ölçüsüz adət-ənənələr, yeniliklər ailə təşkilini bir çox gənclərin və ailələrin nəzərində dəhşətli kabusa döndərir. Bu sayaq xərclər nəinki ailənin iqtisadiyyatını tənəzzülə uğradır, hətta ailə təşkili yolunda gənclərə problem olur və çox sadə, eləcə də, təbii olan evlənmə mövzusu böyük ictimai problemə çevrilir. Hazırda bu problem cəmiyyətimiz üçün aktualdır.

İslam Peyğəmbərinin (s) həyat yolu göstərir ki, həzrət öz dövründə evlənmə mərasimini çox sadə bir şəkildə keçirmişdir və ailə qurmaq istəyən gənclər üçün heç bir maneə olmamışdır. Həmin dövrdə evlənmək yaşına çatmış hər bir şəxs rahat şəkildə ailə qurmaqla öz təbii ehtiyaclarını təmin etmişdir. Amma bizim dövrümüzdə ailə təşkili kimi müqəddəs bir yolda elə problemlər yaradılmışdır ki, bu yolda qədəm götürən gənclər və ailələr üzücü sıxıntılarla üzbüüz qalmışlar.

¹ “İstiftaat” 2/ 29

Ağıllı və mədəniyyətli ailələr dəbdəbəli mərasimlərin mahiyyətini anladıklarından ondan çəkinir və mərasimlərini sadə keçirməklə özlərini dəhşətli dəbdəbə girdabından xilas edirlər. Mehriyyə və cehiz məsələləri də ciddi problemə çevrilmişdir. Qarşıda həmin mövzuları nəzərdən keçirəcəyik.

Mehriyyə, əslində, qadının diqqət və razılığını cəlb etmək üçün kişinin verdiyi hədiyyə, onun məhəbbət və təvazö simvoludur.

Bu həqiqət qadının mövqe və fitri xüsusiyyətlərinə tam uyğundur. Eyni zamanda, nəfs istəkləri digər qanunlar kimi, bu zərif və gözəl qanuna da müdaxilə edərək onun mahiyyətini dəyişmiş, ona ticari bir yön vermişdir. İslami rəvayətlərdə mehriyyənin yüngül təyin olunması və izdivac şərtlərinin asanlaşdırılması barədə xeyli tövsiyələr mövcuddur. Yalnız ağır mehriyyə və digər iqtisadi şərtlər müqabilində evliliyə razılıq verən qadın bərəkətsiz sayılmışdır.¹

Təcrübə göstərir ki, ağır mehriyyə nə ailənin xoşbəxtliyini təmin edə bilər, nə də boşanmanın qarşısını alır.

Ailəyə xoşbəxtlik gətirən ailə üzvləri arasındakı bağlılıq, səmimiyyət və sədaqətdir. Bu münasibətlər isə maddi amillər vasitəsi ilə əldə olunmur.

Bu məqamda bir nöqtəni nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, əgər söhbət yoldaşlıq şərtlərini yüngülləşdirməkdən gedsə, hər iki tərəf nəzərdə tutulmalıdır. Ağır mehriyyə tələb etmək düzgün olmadığı kimi, ağır cehiz tələb etmək də yersizdir. Mövcud imkanlar nəzərə alınmalı və qarşı tərəfə gücündən artıq tələb irəli sürülməməlidir.

Qarşı tərəfdən yersiz istəklər və qeyri-məntiqi tələblər daim bir çox narazılıqların və ixtilafların kökü olur.

¹ "Vəsailü-ş-şiə", Əbvabul-muhur, 5/8

Qızların evliliklə bağlı ən çox təsadüf olunan problemlərindən biri onların mehriyyə, cehiz miqdarı ilə dəyərləndirilməsi, həmyaşlıqlar arasında dəbdəbə rəqabətinin mövcudluğudur. Həyat yoldaşı seçimindəki bu sayaq yanlış üsullar, bəzi ailələrin maddi meyarlara ifrat diqqət yetirməsi, ümumiyyətlə, gənc ailənin həyatında maddiyyatın rolunun düzgün qiymətləndirilməməsi bir çox problemlər yaradır və hələ möhkəmlənməmiş ailə dağılmağa başlayır. Bu sayaq seçimin peşmançılıqdan, ictimai sarsıntılardan savayı nəticəsi olmur.

Ər-arvadlıq vəzifələri ilə tanışlıq zərurəti

Gənc zövcələr bilməlidirlər ki, ailə də ictimai bir qurum kimi nəzərdə tutulmuş məqsədlərə doğru hansısa bir üsulla hərəkət etməlidir. Gənc ailə bu üsulu bilməli və öz vəzifələrini yerinə yetirməlidir. Bəzi gənclər öncə hazırlıq olmadan, vəzifə və hüquqlarını bilmədən ailə qururlar. Onların nəzərində ailə təşkil sadə bir məsələdir. Amma belə bir münasibət ailə həyatının ilk aylarında ortaya ciddi problemlər çıxarır.

Ailələrdə yanlış üsullar və adətlər hökm sürdüyündən gənc ailənin öz vəzifə və hüquqları ilə tanışlığı, eləcə də, bu sahədə ehtiyac duyulan biliklərə yiyələnməsi zəruridir. Adətən, hər bir ailədə xüsusi bir qayda-qanun hökm sürür və xüsusi bir ideala üz tutulur. Təbii ki, bu sayaq ailələrdə övladlar da həmin üsul əsasında tərbiyə olunur. Övladlar tərbiyə aldıkları ailənin adət-ənənələrinə üz tutur, həmin qayda-qanunlar əsasında rəftar etməyə çalışır. Bəzi ailələrdə kişilərin, bəzi ailələrdə isə qadınlara idarəçiliyinə təsadüf olunur. Övlad da şəxsi ailə həyatında tərbiyə aldığı

ailənin bu prinsipinə üstünlük verir. Məsələn, əgər ailədə ata-ana qarşılıqlı hörmət əvəzinə, dartsımlarla dolu bir fəzədə ömür sürürsə və ya bir-birlərindən yersiz tələblər edirsə, övlad da öz şəxsi həyatında bu yanlış üsullara əl atasıdır.

Evlənmə astanasında olan gənclər üçün həyat yoldaşının vəzifə və hüquqları, ailə həyatının qayda-qanunları ilə tanışlıqdan vacib iş yoxdur.

Cəmiyyətimizdə bu mövzunun nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğu heç də hamıya aydın deyil. Hələ ki izdivacdan öncə zəruri biliklərə yiyələnmək ənənəsi öz yerini tapmamışdır. Tərəflər ailə təşkilindən öncə xüsusi dərnəklərdə faydalı kitabların müəllimi, mütəxəssislərin nəzərləri ilə tanışlıq vasitəsi ilə zəruri biliklər əldə etməlidir. İlk biliklər əldə etməklə, yeni yaranmış ailədə qarşıya çıxacaq bir çox problemlərin qarşısını almaq olar.

Ailə həyatına ciddi yanaşmaq

Hər bir gənc ailə həyatı qurmazdan öncə mühüm bir məsələyə diqqət etməlidir. Bu nöqtə bütün həyat boyu diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır:

Ailə təşkil etmək qərarına gəlmiş qadın və kişi üçün həyat yoldaşı vəzifələrini yerinə yetirmək, qarşı tərəfin razılığını qazanmaq, bir sözlə, ailə ocağına rəvnəq vermək ən mühüm işlərdəndir.

İnsanın fərdi və ictimai həyatında ailə qurumunun xüsusi əhəmiyyət daşıması uyğun işləri zəruriləşdirir. Qadın və kişi diqqətli olmalıdırlar ki, izdivacdan sonra bütün mərhələlərdə özlərini ailə adlandırılan qurumun bir hissəsi saysınlar. Ailə təşkilindən sonra ər və arvadın hər birinin xoşbəxtliyi o birinin xoşbəxtliyindən asılıdır. Ona görə də in-

san ailənin ümumi xoşbəxtliyi xatirinə bəzi istəklərindən daşınmalıdır. Ər və arvad öz istəklərini bir-birləri ilə bölüşməli, bütün mərhələlərdə həmrəy olmalıdırlar. Qadın və kişi ailə xoşbəxtliyinə zidd olan və ya ailə təməlini sarsıdan, eləcə də, qarşı tərəfin şərii hüququnu pozan işlərdən çəkinməlidir. Hər iki tərəf tam sədaqətlə, ağıl və şəriət çərçivəsində bir-birinin razılığını qazanmalıdır. Onlar bilməlidirlər ki, söz-söhbətli bir ailədə heç kim xoşbəxtlik əldə edə bilməz.

Gənc ailə ilk gündən bir-birini tanımağa və qarşı tərəfin istəklərini öyrənib, bu istəkləri təmin etməyə səy göstərməlidir. Bu yolla insan öz həyat yoldaşı üçün müştərək həyatı şirinləşdirə bilər. Tərəflər bir-birlərinin zəif nöqtələrini də öyrənməlidir. Onlar həm bu zəifliyin aradan qaldırılması istiqamətində bir-birlərinə kömək etməli, həm də qarşı tərəfi incitməmək üçün bu zəif nöqtəyə toxunmamalıdırlar.

Eşq və məhəbbət tələb edir ki, hər bir zövcə qarşı tərəfin rahatlığı fikrində olsun, onu incitməkdən çəkinsin. Bu yolla qarşı tərəf üçün təkamül şəraiti yaranmış olar.

Ər və arvadın yaxınlarla get-gəli, alış-verişi, səliqə kimi bəzi qeyri-zəruri işləri qarşı tərəfdə narazılıq yaratdıqda, bu işlərdən çəkinməlidirlər. Ailədə yekdillik yaratmaq üçün bir o qədər də mühüm olmayan məsələlərdə güzəşt zəruridir. Unutmamalıyıq ki, həyat yoldaşı ilə isti və səmimi münasibət bütün qeyri-zəruri işlərdən mühümdür. İsti münasibəti qeyri-zəruri məsələlərə qurban vermək olmaz.

Həmçinin izdivac tərəflərinin hər biri öz həyat yoldaşlarının hüquqlarına riayət etmək fikrində olmalıdır. Heç bir halda həyat yoldaşının haqqını ayaq altına atmaq olmaz. Ailə həyatının başlanğıcında ər və arvad tərəfindən qarşı tərəfin hüquqlarını qorumaq qərarı gələcəkdə bir çox prob-

lemlərin qarşısını alır. Belə bir qərar tərəfləri haqqa təcavüzdən, dünya və Axirətdə pis aqibətdən hifz edir. İnsan hüquq və mənafe baxımından daha çox öz həyat yoldaşı ilə müştərək sərhədə malik olduğundan bu qərar çox mühümdür. Ərlə arvad arasındakı yaxın, ardıcıl və geniş təmaslar səbəb olur ki, onların müxtəlif sahədəki hüquq və mənafeləri toqquşsun.

Maddi və mənəvi hüquqların pozulması ehtimalı başqalarına nisbətən, ərlə arvad arasında daha böyükdür.

Bu baxımdan təqva və insanlıq şərti odur ki, ər və arvad bir-birlərinin hüquqlarına, xüsusilə zərif və həssas mənəvi hüquqlara diqqətli olsunlar. Növbəti söhbətlərimizdə də həmin mövzu ətrafında danışacağıq.

II FƏSİL

Qadınla kişi arasındakı fərqlər; qadın və kişinin vahid yaradılışı

Şübhəsiz ki, bəşəri xüsusiyyətlər baxımından qadın və kişi bir-birindən fərqlənir. Yəni onların hər ikisi insandır və vahid insani xüsusiyyətlərə malikdirlər. Onların birinin o birindən üstünlüyü yoxdur. Bəzi fəlsəfi cərəyanlar, məktəblər və məzhəblər qadını ikinci dərəcəli varlıq sayır. Quranı-kərim isə öz aşkar bəyanlarında qadının kişi cinsindən olduğunu və onların hər birinin o biri üçün zinət və aramlıq vasitəsi sayıldığını bildirir. Quran qadınla bağlı xurafi əqidələrin üzərindən xətt çəkir.

İslam və Quran baxımından qadın və kişi vahid bir xilqətə malikdir.

Tarix boyu qadınların məruz qaldığı və onları bir çox hüquqlardan məhrum etmiş sınıqların kökü qadın vücudunun mahiyyəti ilə bağlı yanlış düşüncə tərzidir. Müxtəlif ailələrdə və cəmiyyətlərdə rastlaşdığımız bir çox kobud rəftarların və qarşıdurmaların səbəbi həmin yanlış baxışdır. Təəssüf ki, bütün cəmiyyətlərdə bu sayaq yanlış düşüncə və etiqadlar kök atmışdır. Yaxın zamanlaradək əksər avropa ölkələrində qadın ən ibtidai hüquqlardan məhrum idi. Müasir mədəniyyət qanunları əsasında qadınların bir çox hüquqları ayaq altına alınmışdı. Bəzi ideologiyalarda, xüsusilə də xristianlıqda qadın insanda şübhə və tərəddüd yaradan şeytani bir varlıq kimi tanıtılır, kişilərin süqutunun əsas səbəbkarı kimi təqdim olunur. Bu sayaq düşüncə tərzinə hələ də əksər cəmiyyətlərdə təsadüf olunur. Bizim

də əqidə və etiqadımızda Quran prinsiplərinə zidd olaraq bu sayaq xurafi münasibətlər görünməkdədir. Belə yanlış düşüncələrin zehinlərə yol tapması əməldə xoşagəlməz nəticələrlə sonuclanır.

Əgər kişi qadını vəsvəsəçi, şeytani və şər bir varlıq kimi tanısa, onu cilovlamağı özünə vəzifə biləcək, bu yolda qadını istənilən bir şəkildə sıxıntıya salmağı mümkün sayacaq. Keçmişdə bu sayaq ailə rabitələrinin nümunəsi çox olmuşdur. Həmin ailələrdə kişi ailənin himayəçisi kimi yox, müstəbid hakim kimi tanınırdı. Belə bir kişi üçün arvad-uşaq bir qul kimi idi. İndi də bəzi ailələrdə bu sayaq münasibətlə rastlaşırıq. Belə ailələrdə yalnız qeyd-şərtsiz itaət dəyər sayılır. Ailədə kişiyə bu sayaq hərtərəfli, korkoranə və qulsayağı itaət mövcud olduqda onu, adətən, “patriarxal” adlandırırlar.

Qadınla müştərək həyatda ilk addım

Qadınla bu sayaq rəftar ilk növbədə ona sitəmkar baxışdan formalaşır. Keçmişdə bu münasibət o qədər sərt olmuşdur ki, hətta qadın özü də özünü dəyərsiz saymış, ər qarşısında hüquqlarını dərk etməmişdir. Qadına ifrat sərt münasibət “feminizm” adlı əks bir cərəyan doğurmuşdur. Bu, qadının kişi ilə tam bərabər olduğunu iddia edən ifrat bir cərəyandır.

Qurani-kərim bu sayaq yanlış etiqad və adətlərlə mübarizə üçün, harada böyük və pak bir kişidən söz açmışsa, onunla yanaşı, böyük və pak qadının adını çəkmişdir. Bəli, Quranda kişi və qadına münasibətdə tarazlıq gözlənilmiş, qadına mövcud münasibəti aradan qaldırmaq üçün qəhrəmanlıq dastanlarında kişilərlə yanaşı, qadınlar da xatırlanmışdır.

Bizim səmavi kitab daim təkid edir ki, Axirət mükafatı cinsdən yox, iman və əməldən asılıdır.

Demək, kamillik mərhələlərini keçmək üçün qadın kişi ilə eyni imkanlara malikdir. O, düzgün təlim-tərbiyə aldıqda kamilliyin ali dərəcələrinə çata bilər. İslam tarixində pak və ali məqamlı qadınlar çoxdur.¹

Zülm-sitəmdən uzaq, yetərli ailə mədəniyyətinə nail olmaq üçün, kişi düzgün düşüncə tərzinə yiyələnməli, bəşər tarixində kök atmış yersiz təəssüblərdən çəkinməlidir. Bu, kişinin qadınla müştərək həyatda atacağı ilk addımdır. Kişi qadını ilahi bir hədiyyə, həyat yoldaşı bilməlidir. Bilməlidir ki, hüquqi baxımdan qadın eynən onun kimidir. Qadını əs-kik saymaq, ona hakimlik fikrinə düşmək yolverilməzdir.

Qadına münasibətdə təhqiramiz təsəvvürə malik olmaq, kişinin özünü üstün sayması ilə nəticələnir və bu ailə rabitələrinə çox mənfi təsir göstərir.

Nə qədər ki, bu sayaq düşüncə tərzi formalaşmamış və kişi qadını özü ilə bərabər varlıq saymır, ailə münasibətləri tənzimlənməyəcək. Bu sayaq düşüncə tərzi ailə rabitələrinin sağlamlaşdırılması yolunda kişilərin atacağı ən zəruri addımdır. Yalnız bu yolla Allahın vəd etdiyi mərhəmət və sevgiyə nail olmaq mümkündür. Əgər qadınla kişi arasındakı rabitələr ədalət və bərabərliyə əsaslansa, tərəflərdən biri o birinə həqarətlə baxmasa, onlar aram bir həyat sürəcəkdir. Bu o demək deyil ki, ailədə iş bölgüsü olmasın və hər kəs öz fitri və təbii xüsusiyyətlərinə uyğun məsuliyyət daşmasın. Uyğun düşüncə tərzi kişinin ailədə müdiriyyət məsuliyyətini azaltmır. Növbəti söhbətlərimizdə ailədə iş

¹ Bax: Mürtəza Mütəhhəri, "İslamda qadın haqları".

bölgüsü haqqında danışacağıq. Hələ ki, diqqət əsas məsələyə yönəldilməlidir:

Qadınla kişi arasında rabitənin əsasını anlaşıma, təvazö, qarşılıqlı ehtiram, bir sözlə, yoldaşlıq təşkil edir.

Aydın məsələdir ki, yoldaşlıq və dostluq münasibətlərində bir tərəfin özünü üstün, qarşı tərəfi əskik sayması mümkün deyil. Dostluq varsa, tərəflər arasında qarşılıqlı ehtiram da var.

Qadınla kişi arasındakı fərqlər

Yaradılış baxımından qadınla kişi bərabər olsa da, onlar arasında müəyyən fərqlərin mövcudluğu göz qabağındadır. Dövrümüzün tanınmış psixoloqları, eləcə də, gündəlik təcrübə bu həqiqəti təsdiqləyir. Bir çox qərb psixoloqları qadınla kişi arasındakı fərqlərin siyahısını hazırlamışlar.¹

Tanınmış Amerika psixoloqlarından olan professor Riç qısa bir cümlə ilə uyğun mövzunu belə xülasələşdirir:

“Qadın dünyası kişi dünyasından tamamilə fərqlidir”.

Yəni bu iki cins bəzi məqamlarda fərqli düşünürsə, bunun səbəbi onların fərqli dünyalara malik olmasıdır.

Uyğun fərqlər ikinci dərəcəli xüsusiyyətlərlə bağlı olduğundan, cinslərin birini o birindən üstün etmir. Allah bu cinslərdən birinin o birini tamamlaması üçün onları incə bir şəkildə fərqli yaratmışdır. Bu fərqlər yaranışın əsrarəngiz sirlərindəndir və varlıq aləminin idarəsində hikmət dolu bir

¹ İtaliyanın tanınmış həkim və alimi madam Lembrozo “Qadının ruhu” kitabında qadının psixoloji xüsusiyyətlərini gözəl şəkildə sadalamışdır. O bildirir ki, bu kitabı yazmaqla əsrarəngiz qadın dünyasını kişilərə tanıtdirmişdir. Müəllif bütün kitab boyu qadının daxili sirlərindən söz açır, onun fərqli xüsusiyyətlərini qeyd edir. U. Dürant “Fəlsəfənin ləzzətləri” kitabının bir fəslini bu mövzuya həsr etmişdir. Ustad Mütəhhəri “İslamda qadın hüquqları” kitabında uyğun məsələ ilə bağlı araşdırmalar aparır.

iradədən danışır. Bütün bunlar göstərir ki, yaradılış aləmi məqsədli bir məcmudur.

Hər halda, qadında onu kişidən üstün edəcək xüsusiyyətlər var. Kişidə də ona imtiyaz verən xüsusiyyət var. Hər bir tərəfin qarşı tərəfin xüsusiyyətləri ilə tanışlığı sağlam rabitələrin qurulması üçün zəruridir.

Ailə rabitələrindəki bəzi ixtilafların səbəbi budur ki, kişi həyat yoldaşının onun kimi düşünməsinə və ona məxsus maraqlara malik olmasını istəyir.

Başqa sözlə, kişi umur ki, həyat yoldaşı qarşıya çıxan problemlərə onun gözü ilə baxsın. Belə bir istək isə təbii ki, təmin olunmur. Kişi yaddan çıxarır ki, qadın yaranış baxımından onunla bərabər olsa da, fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Qadının öz baxışı, meyilləri, həssaslıqları vardır. Qadının məsələlərə münasibəti kişidən fərqli də ola bilər. Əgər qarşılıqlı anlaşma məsələsinə qadın da kişi kimi baxarsa, xüsusilə ailə həyatının ilk illərində problemlər qaçınılmazdır. Çünki həmin dövrdə tərəflərdən heç biri yetərli təcürbəyə malik olmur. Əslində, onların məsələlərə fərqli münasibəti eyni bir giləmeyvəni ərəbin “inəb”, farsın “ənqur”, türkün “üzüm” adlandırması kimidir. Yəni problemin əsas səbəbi tərəflərin bir-birinin dünyasına yol tapmaması, ayrı-ayrı dildə danışmasıdır.

Qadınla kişi arasındakı fitri və təbii fərqləri nəzərə almadıqda insanda mənfi təsəvvürlər yaranır, ərlə arvad problemlərlə üzləşir. İnsani münasibətlərdə fərdlərin bir-birini tanıması, qarşı tərəfin baxışlarından və meyillərindən xəbərdarlıq mühüm məsələdir. Bu məsələdən xəbərdarlıq mövcud rabitələri xeyli möhkəmləndirir. Ailə münasibətlərində də eyni qayda müşahidə olunur. Tərəflər təkcə bir-bir-

lərinin əxlaq, düşüncə və şəxsiyyətilə bağlı xüsusiyyətlərlə tanış olmamalı, həm də belə bir həqiqəti qəbul etməlidirlər ki, qadın və kişi psixoloji baxımdan fərqli varlıqlardır. Tərəflərin baxışlarındakı uyğunsuzluqlar ailə rəbitələrinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Uyğunsuzluqları nəzərə almaq, mövcud fərqləri tanımaq üçün yetərli səylər insanın qarşı tərəfdən anlaşılmasına səbəb olur və bir çox problemlər öz həllini tapır.

Deyilənləri nəzərə alaraq, söhbətimizin bu hissəsində qadınla kişi arasındakı bəzi fərqləri ehtiyac olan həddə nəzərdən keçiririk. Uyğun mövzu ilə bağlı ətraflı məlumat əldə etmək üçün zəruri kitab və mənbələrə müraciət edilməlidir.

Qadın ruhiyyəsinin əsas mehvəri

Qadını kişidən imtiyazlı edən əsas mehvər onun duyumlu və həssas olmasıdır. Duyum və hiss kişidə varsa da, bu xüsusiyyət qadında onu kişidən fərqləndirəcək həddə güclüdür. Qadının bu xüsusiyyətləri onun bir çox digər xüsusiyyətinin də qaynağıdır.

Dərin daxili hisslərə malik olması qadının ruhunda lətafət doğurur və qəlb rıqqətinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Bu səbəbdən də qadınlar kişilərdən çox tez təsirlənirlər. Qadın bir çox məsələlərə mərhəmət prizmasından baxır və bu mərhəmət onun batin dünyasında təyinedici rol oynayır.

Qadın yaranış aləmində xüsusi rol oynadığından, belə bir daxili sərmayə ilə təchiz olunmuşdur. Bu rol dünyaya övlad gətirmək və insan nəslinin həyatını davam etdirməkdən ibarətdir. Əslində, övladın böyüməsi və bu məsuliyyətli işin öhdəyə götürülməsi eşq və məhəbbət dolu bir ruh istəyir. Övlad dünyaya gətirib onu tərbiyə edən bir varlıq mehri-

ban, fədakar olmalı və bu işdən ləzzət almalıdır. Bəli, rıqqət və lətafət xüsusiyyətləri qadın ruhunun imtiyazlarından və varlıq nizamının ona hədiyyələrindəndir. Eləcə də, möhkəmlik və qüvvə, bu iki xüsusiyyətdən qaynaqlanmış şücaət, qətiyyət və idarəçilik kişi vücuduna xas xüsusiyyətlərdir. Qadınlar bu xüsusiyyətlərdən kişilər qədər faydalanmırlar.

Qadın kişi şücaətinə sahib olmasa da, belə bir şücaətə vurğundur. O, güclü və qüvvətli bir kişinin pənahına sığınmaq istəyindədir. Özünü belə bir kişinin himayəsində hiss edən qadın aramlıq tapır. Xanım Lembrozanın təbirincə, qadın divar və ya ağaca dolanıb yuxarı qalxan və onu öz çiçəkləri ilə bürüyən sarmaşığı kimidir (Olsun ki, bu təşbeh kişilərin qadınlardan qüvvətli olmasını önə çəkən Quran ayəsinin anlaşılmasına kömək edə.).

Qadınlar, adətən, zəif kişiləri sevmir. Zəif ər qadını daim narahat edir. Ərin polad biləklərini özü və ailəsi ətrafında yenilməz divar tək hiss edən qadın özündə razılıq və iftixar dolu bir rahatlıq duyur. Qadının psixoloji sağlamlığında bu məsələ çox rol oynayır. Qadının qeyri-zəruri məsələlərdə özünü bürüzə verən zərif təbiəti bəzən kişilər üçün anlaşılmaz olur. Qadın ruhunun tez təsirlənməsi, ictimai mühitə bağlılığı, başqalarına təqlidçiliyi, başqalarının fikrinə öz fikrindən daha çox üstünlük verməsi, sabit halda qala bilməməsi onun mərhəmət və duyumundan danışır.

Qadının hər şeylə maraqlanması

Əksər qadınlar ətrafdakılarla bağlı ən incə məsələlərə həssasdır. Başqalarının həyatında baş verən ən kiçik dəyişiklik onların nəzərindən qaçmır. Bu xüsusiyyəti doğuran

ondakı casusluq, başqalarının işinə müdaxilə hissidir, yoxsa pərdə arxasında başqa bir səbəb var? Hər şeylə maraqlanmaq qadın üçün təbii bir xüsusiyyətdir. Hətta rahatlıq və sakitlik tələb edən qocalıq dövründə belə, kişilərin əksinə olaraq qadınlar təkliyə çəkilib sakit yaşaya bilmir. Qadındakı daxili hiss və ya başqalarına münasibətdə istək güclü bir amilə çevrilib onu dörd bir yana sövq edir. O, başqalarının həyatını öz həyatının bir hissəsi sayır. Başqalarının qəminə qəmlənir, şadlığına sevinir. Əlbəttə ki, qadın bu hissi özündə cilovlamadıqda özü və başqaları üçün xeyli problem yaradır.

Bəzən qadının başqalarına, xüsusilə də biganə kişilərə marağı onun ərində şübhələr yaradır. Kişi elə düşünür ki, qadının bu marağı hansısa pis məqsədlərdir. Hansı ki, adətən, belə olmur. Qadın təbiətindəki hər şeylə maraqlanmaq hissi onun həyatında bir növ başqalarının rolunu artırır. Bu hiss qadında o qədər güclənə bilər ki, ətrafdakıların ən kiçik hərəkəti onun gözündən yayınmaz. Qadının başqalarının həyatına yersiz müdaxilələri, həddi aşmış maraqları, şübhəsiz ki, xeyli problem yaradır. Hansı ki, kişilər, adətən, belə olmur. Hər hansı kişi adi şəraitdə başqalarının həyatı haqqında nəşə öyrənməyə səy göstərmir. Əslində, ətrafdakıların necəliyi onun üçün əhəmiyyətli deyil. Adi bir qadının da başqa kişilərə marağı, sadəcə məlumat toplamaq xatirinə olur. Əlbəttə ki, qadındakı bu hiss qarşıda dərin problemlər yaratmamaq üçün cilovlanmalıdır. Kişinin yad (naməhrəm) qadına baxması dərhal nəfs baxımından qiymətləndirilir. Hansı ki, qadının bir kişiə marağı qadınlar arasında nəfs istəyi kimi dəyərləndirilmir. Demək, qadının yad kişiə baxışı ilə, kişinin yad qadına baxışı arasında fərq var və bu iki baxış eyni sayılmamalıdır. Qadının naməhrəm

kişilərə marağının digər bir səbəbi onun özünü əskik, kişiləri üstün varlıq saymasıdır. Yanlış tərbiyə sayəsində qadında belə bir münasibət yarana bilər.

Belə bir tərbiyəvi nöqtəni qeyd etməliyik ki, ailələr öz qız övladları ilə kiçik yaşından hörmətlə rəftar etməli və onların özlərini əskik varlıq saymasına şərait yaratmamalıdırlar. Gənc bir qızın həyatında uyğun əskiklik hissi mühüm rol oynaya bilər, hətta onu təhlükəli işlərə yönəldər.

Qadınlar üçün söhbət hissələrini bölüşmə vasitəsidir

Xanımlar arasındakı uzun-uzadı söhbətlərin səbəbi kişilərlə qadınlar arasındakı rəftar fərqlərindən doğur. Adi halda hər hansı kişi qadınların uzun-uzadı söhbətlərinin səbəbini anlaya bilməz. Belə söhbətlər kişilərin nəzərində yorucudur. Bitib-tükənməyən qeyri-zəruri telefon söhbətləri, ayrılarkən söhbəti uzatmaq bu mövzunun müxtəlif nümunələridir. Həqiqət isə, qadın ruhunun psixologiyası ilə bağlı deyilənlərdir.

Söhbət əgər kişilər üçün məlumat mübadiləsidirsə, qadınlar üçün hissələrini bölüşmə vasitəsi, məhəbbətlərini izhar etmə yoludur.¹

Deyilənlərdən belə məlum olur ki, mərhəmət hissi qadının həyatında nə qədər geniş yer tutur. Eləcə də, zahirən səthi görünən bu münasibətlərin qadın batinində dərin kökləri var. Bu hissələr sadəcə bir etiraz və tövsiyə ilə aradan götürülə bilməz. Kişi dərin düşüncə və ayıq gözlə qadın ruhiyyəsinə tanınmalı və öz istəklərini tarazlaşdırmalıdır. Digər bir tərəfdən, qadın düzgün təlim-tərbiyədən faydalanmaqla öz şəxsiyyətinin zəif və güclü nöqtələrini müəyyənləşdirməli,

¹ Professor Aron Teybek, "Eşq heç vaxt bəs deyil", 38.

təbii istəklərinə nəzarət etməlidir. O çalışmalıdır ki, bu istəklər ağıl və məntiq həddini aşmasın və qadın kişi tərəfindən ağılsızlıqda ittiham edilməsin. Nəzərdən keçirilən problemlər, adətən, düzgün təlim-tərbiyə görməmiş qadınlarda müxtəlif formalarda təzahür edir və qadın şəxsiyyəti alçalır.

Ağıl və hisslər arasındakı daimi çəkişmə

Qadının psixoloji xüsusiyyətləri ilə bağlı araşdırılacaq məsələlərdən biri hiss və ağıl arasındakı rabitədir. Bəzən qıcıqlanmış hisslər pis fikirlər yaradır.

Şübhəsiz ki, duyumsuz həyat quru və ləzzətsizdir. Həyatın dadı insandakı mərhəmət, sevgi hisslərindən asılıdır. Ali hisslər bəzən ağıldan yox, insan vücudundakı başqa yönümlərdən qaynaqlanır, insanın ruhuna və qəlbinə səfa verir, onu daha üstün aləmlərlə tanış edir. Amma belə bir nöqtə şübhə doğurmur:

Hisslərlə yanaşı, heç bir amil və hərəkət əqlin göstərişlərinin ziddinə olmamalıdır.

Ağıl bir komandan kimi insan vücudundakı bütün qüvvələri nəzarət altına alır. İnsan ağıla əsaslanmayan heç bir hərəkətə yol verməməlidir. Hiss də insan vücudunda həyatverici çeşmə kimidir. Bu çeşmə məcrasından çıxıb viranəlik yaratmamalıdır. Hiss qüvvəsindən daha üstün şəkildə istifadə etmək üçün o, ağıl tərəfindən istiqamətləndirilməlidir.

Ağıl həqiqətlərin dərkində ayırdetmə qüvvəsidir. Düzü əyridən, xeyiri zərərdən seçmək onun öhdəsindədir. Demək, ağıl insan hisslərinə zidd deyil, həm də hansısa mərhələdə onun üçün möhkəm dayaqdır. Bəzən deyirlər ki, yalnız ağıla əsaslanan insanlar quru və mərhəmətsiz olur.

Diqqətli olmaq lazımdır ki, həyatı quru və sönük edən ağıla əsaslanmaq yox, hisslərdən məhrumluqdur.

Nə ağıl insani hisslərin yerini tuta bilər, nə də insani hisslər ağılın yerini.

Ağıl hissi, hiss isə ağılı əvəz edə bilməz. Çox hissiyyətli və tez həyəcanlanan insanlar ağıl kimi bir dəyərdən də faydalanmaq imkanına malikdirlər. Əgər onlar öz hisslərini cilovlaya bilməsələr, hisslər ağılın fəaliyyətinə mane olar, ağıl zəifliyi ilə sonuclanar. Yəni bu tip insanlarda ağılın hakimiyyəti zəifləyir, onların qərarları ağıla yox, hissə əsaslanır. Bu böyük bir problemdir.

Adətən, hiss şirin olduğundan insan qəlbini özünə çəkir, onun yaratdığı ruhi həyəcanlar ağıl üçün meydanı daraldır. Məhz belə bir məqamda insandakı duyum əqlin yerini tutur.

Yalnız hisslər əsasında hərəkət edən şəxs və ya cəmiyyət ağıl gücündən lazımınca faydalanmır və nəhayətdə viran olub gedir.

Güclü hissə malik insanlar bəzən ağılı hissə fəda edirlər. Bu zümrədən olan insanların həyatına baxış uyğun müddəanı təsdiq edir. Hisslərlə daha çox ünsiyyətdə olan şairlər, rəssamlar, musiqiçilər, ümumiyyətlə, zövq və sənət əhli bu zümrədənndir. Yalnız hissini cilovlaya bilənlər, təfəkkür qüvvəsini gücləndirənlər istisnadır.

Qadının mövqeyi

Qeyd olunduğu kimi, qadın dərin və geniş hissə malik bir varlıqdır. O, bu baxımdan kişidən üstündür (Bu üstünlük şəxsə yox, növə aiddir. Yəni orta halda olan qadınlar orta halda olan kişilərdən hiss baxımından üstündür. Amma xüsusi halda bir kişi bir qadındən daha hissiyyətli ola bi-

lər.). Bu xüsusiyyət, şübhəsiz ki, qadın üçün problemlər yaradır. Hissin düşüncəyə qələbə çalması ağıl zəifliyi ilə nəticələnir. Kişilərin bu sahədə bir o qədər də böyük problemi olmur. Demək, kişi ilə qadın arasında iş bölgüsü aparılarkən, bu fitri xüsusiyyət nəzərə alınmalıdır. Kişi və qadın arasındakı təbii fərqləri nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Eşq və məhəbbətlə dolu bir qəlb tələb edən işlərin öhdəsindən, adətən, qadınlar daha yaxşı gəlir. Daha çox fiziki qüvvə tələb edən işlər isə kişilər üçün münasibdir. İqtisadiyyat kimi fiziki güclə yanaşı, dəqiqlik və sərtlik tələb edən sahələrdə də kişilər daha müvəffəqdirlər. Uyğun məsələni bəsirət gözü ilə nəzərdən keçirən hər bir insan anlayar ki, idarəçilikdə bu üsul daha möhkəm və etibarlıdır.

Qadının göstərməli olduğu hünər

Deyilənlərdən aydın oldu ki, qadın həyatında ən mühüm məsələlərdən biri ağıl və hiss arasında uyğunluq yaratmaqdır. Əgər qadın öz vücudunda bu uyğunluğu yarıda bilməsə, təbii olaraq, sırf emosional varlığa çevriləcəkdir. Belə bir hal həyati məsələlərin həll və kamillik yolunda bir çox problemlər yaradır. Beləcə, qadının ailə həyatı sağlam və müvəffəq olmur. Xanımların aqahlıq və mücahidə ilə ağıl və hisslərdən paralel şəkildə faydalanması, ağılın yerini hissə, hissini yerini ağıla verməməsi zəruridir.

Qadın və kişinin müştərək həyatında ağıl və məntiq hakim olduqda, hər iki tərəf öz qərarlarını məntiq əsasında çıxardıqda bir çox müvəffəqiyyətlər əldə olunur, eləcə də, ixtilaflara yer qalmır. Hisslərini cilovlamaq təcrübəsinə malik olmayan qadın üçün qeyd olunmuş şərtlərə əməl etmək asan deyil. Ailə rəbitələrində, adətən, ixtilaflar o zaman ya-

ranır ki, tərəflər qarşılıqlı qəbul olunmuş meyarlardan faydalanmır. İxtilafları yaradan, sabit ağıl və məntiq meyarları əvəzinə, hisslərə tabeçilikdir. Ağıl və məntiqi bir kənara qoyub, hisslərə tabe olmaqla müsbət bir nəticə əldə etmək olmur. Ağıllı xanımlar müştərək həyatın davamı və xoşbəxtliyi üçün düşüncəyə üstünlük verir, öz hərəkətlərinin zərərziyanını müəyyənləşdirir, ailənin məsləhətini nəzərə alır, öz istəklərini ailənin xoşbəxtliyinə fəda edir.

Məntiq və uzaqgörənlik yolunu seçmək tərbiyəli xanımların ən böyük imtiyazıdır.

Məntiq və ağıl əsasında rəftar əksər qadınların rastlaşdığı bir çox problemləri hansısa həddə həll edir. Bu problemlərdən biri də qeyri-sabit, dəyişkən haldır. Hisslərə əsaslanan həyat heç vaxt sabit olmur. Daim dəyişən psixoloji durum qadın həyatının böyük problemidir. Bu hal hisslərini cilovlaya bilməyən əksər adamlarda müşahidə olunur. Əksinə, insanın qərarları imkan həddində ağıl və düşüncəyə əsaslandıqda, hisslər insan həyatına hakim kəsilmədikdə, bir çox dəyişkənliklər aradan qalxır, insan yersiz emosiyalardan azad olur.

Bir tənqid

Bu bəhsin sonunda öz diqqətsizliyi ilə həyat yoldaşına əziyyət verən bəzi kişiləri tənqid etməli oluruq. Belələri öz həyat yoldaşlarına bəyənilməmiş və təhqiramiz sifətlər aid etməklə onu geri qalmış, yaradılış etibarilə nöqsanlı bir varlıq kimi təqdim edirlər. Onlar başqalarının yanında birbaşa və ya dolayısı ilə yoldaşlarını təhqir edirlər. Bu gün adiləşmiş "ağıldan zəif" məzəmməti həmin təhqirlərə misal ola bilər. Hər birimiz qadınlara ünvanlanmış bu sayaq təhqir-

lərlə rastlaşmışıq. Bu sayaq təhqiramiz rəftar nəinki şəri meyarlara sığmır, həm də Axirət əzabına səbəb olur. Belə münasibət ən ibtidai əxlaq və insanlıq üsullarına ziddir. Azca insani tərbiyəyə malik olan hər bir kəs qadınla bu sayaq rəftara yol vermir. Bu sayaq rəftarın əsas səbəbi, adətən, kişilərin özünü üstün bilməsi olur. Onlar bu yolla ailədə qadına münasibətdəki çəkirlərini ağırlaşdırdıqlarını zənn edirlər. Kişilərə bu sayaq eybləri aşkar bildirildikdə, dözümsüzlük göstərir, ciddi etiraz edirlər. Necə olur ki, onlar qadınların əskikliyi öz məclislərində şirin mövzuya çevirir, yanlış rəftarlarından çəkinmirlər? Adətən, insanda eqoistlik gücləndikdə, addım-addım onun qəlbini əhatə edir. Bu halda insanın özünü dəyərləndirməsinə macal qalmır. Bu halda insan başqalarının kiçik eyblərini böyüdür, öz böyük eyblərini görüb qəbul etmək istəmir. Çox genişlənmiş bu münasibət eqoistlik caynağında giriftardır. Sədinin təbirincə:

*Xalqın eybini gəzmək,
Uzaqdır kişilikdən.*

*Özünə bir nəzər sal–
Günahda batmışan sən.*

Hər halda, qadınlara münasibətdə bu sayaq rəftar böyük insanlarda müşahidə olunmur. Bundan əlavə, bir bu qədər təhqir edib alçaltdığımız kəs bizimlə səmimi münasibətdə ola bilərmi?! Bu sayaq qeyri-əxlaqi rəftarlar qadın və qızlarda əskiklik hissi doğurur, onlar təsirə əsk təsirlə cavab verərək kişiləri bəzi xüsusiyyətlərinə görə ittiham edirlər. Bəzən qadınlardakı qürur hissi uyğun təhqirlərə cavab olur. Onlar bu yolla bir növ özlərini müdafiə edirlər. Əvəzində isə, ailə mühiti savaşa meydanına çevrilir, hər iki tərəf münasib fürsət olan kimi qarşı tərəfə zərbə endirirlər. Elan olunmamış bu müharibə kişi tərəfindən başlayır və qadın özü də istəmədən bu savaşa qatılır. Təəssüf ki, bugünkü

modern ailələrdə qadın bu sahədə kişinin birinciliyini əlindən almışdır.

Şübhəsiz ki, qarşı tərəfin hörmətini saxlamaq insani münasibətlərdə ilk addımdır. Utanıb çəkinmədən başqalarının hörmətini ayaq altına atanlar, insan haqlarına heç bir ehtiram göstərməyənlər ya qürur badəsinin məstliyindən bu yola düşmüşlər, ya da ağıl azlığından əziyyət çəkirlər. Əlbəttə ki, bu da böyük bir dərddir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, əxlaq və insanlıq baxımından iki böyük bəla mövcuddur. Bütün digər bəlalər bu iki bəladan doğur. Həmin bəlalər bütün digər problemlərin və çətinliklərin anasıdır. Onlardan biri eqoistlik, digəri düşüncəsizlikdir. İnsanların bir-birlərini düçar etdiyi bəla və əziyyətləri nəzərdən keçirsək, bu iki amildən birinin izini görürük. Bəzən də hər iki iz müşahidə olunur.

Diqqət yetirməliyik ki, ailə üstünlüyün sübut olunması üçün meydan deyil. Hətta tərəflərdən biri o birindən üstün olsa belə, bu barədə danışmaq, qarşı tərəfi ittiham etmək bəyənilməmiş işlərdəndir. İnsanlıq əxlaqından xəbəri olan kəs bu həddə tənəzzül etmir. Heç bir üstünlük olmadığı halda, yeri gəldi gəlmədi qarşı tərəfi təhqir etmək isə, şübhəsiz ki, daha pisdır.

Qadın və kişinin bir-birinə xüsusi münasibəti

Qadın və kişi arasındakı fərqlərə səbəb olan əsas zəmin onların bir-birinə qarşı hissləridir. Yəni kişinin qadına qarşı hissləri qadının kişiyə qarşı hisslərindən fərqlənir. Ailə haqqında danışarkən, bu məsələyə diqqət çox mühümdür. Müştərək ailə qurmaq fikrində olan qadın və kişi bu sahəyə lazımınca diqqət yetirməlidirlər ki, xoşbəxt həyat qura bilsin-

lər. xüsusilə kişi bilməlidir ki, müştərək həyat qurmaq istədiyi kəs onunla rəbitəyə öz prizmasından baxır və fərqli hisslərə malikdir. Əgər arada qarşılıqlı anlaşma olmasa, ailənin xoşbəxtliyi yolunda böyük maneələr yaranacaq. Bu məsələdən xəbərsizlik və ya ona diqqətsizlik bir çox problemlərin qaynağıdır.

Həmən problemlərdən biri budur ki, qadına münasibətdə kişinin hissləri tələbli və ehtiyaclıdır. Həmin bu səbəbdən kişi fiziki cəhətdən üstünlüyünə baxmayaraq, daim həyat yoldaşı sorğusunda olmuş, var-dövlətini, imkanlarını qadının ixtiyarına vermişdir.

Kişi məhz bu fitri hisslərin hesabına qadına elçi düşmüş və öz ehtiyacını aşkarlamaqda əskiklik görməmişdir. Amma qadının bu sahədəki təbii hissləri fərqlidir. O, kişinin sorğınca getməyi, rəbitə üçün ilk addım atıb ehtiyacını açıqlamağı özü üçün əskiklik sayır. Qadın o zaman ruhi aramlıq tapır ki, “istəyən” yox, “istənilən” olsun.

Qadının kişiyə münasibəti “istəmək” yox, “istənilmək” hissləri üzərində qurulmuşdur.

Bu səbəbdən də qadının ən böyük hünəri o olmuşdur ki, həyat yoldaşının qəlbini ram etsin, onu özünə heyran qoy-sun. Təbiət də kişini öz məhəbbətinə əsir etmək üçün qadına fiziki və psixoloji imkanlar vermişdir. O, zərif gedişləri ilə kişinin qəlbinə nüfuz edir, onu öz xidmətində saxlayır. Bəzən isə kişinin şücaətlərinə səbəbkar olur. Qadını kişi qarşısında bu qədər güclü etmək yaranışın mahir tədbirlərindəndir. Kişi dünyanı, qadınsa kişini fəth edə bilir.

Əgər qadında onu kişidən fərqləndirən xüsusiyyətlər olmasaydı, şübhəsiz ki, onu özünə heyran qoya bilməzdi. Bu səbəbdən də kişilər kişiyə oxşar qadınları sevmirlər.

Tarix şahiddir ki, bir çox amansız hakimlər qadın qarşısında aciz qalmışlar. Dünyanı qılıncdan keçirən bu fəthlər qadın qarşısında boyun əyib, öz heçliklərini etiraf etmişlər.

Qadın bu sayaq hisslərə malik olduğundan yalnız özünə vurğun kişi ilə birlikdə olduqda xoşbəxtliyi dadır. Kişi isə belə deyil. O yalnız sevdiyi qadını tapdığı vaxt ləzzət duyar.

Kişi sevmək, qadın isə sevilmək sorağındadır

Demək, qadın üçün gerçək və təbii eşq kişi tərəfindən başlanılmış eşqdır. Yalnız belə bir eşq qadın üçün heç zaman soyumur. Qadın tərəfindən başlanılmış eşq isə kövrək və davamsızdır (Daha geniş məlumat almaq üçün “İslamda qadın haqları” kitabına müraciət edin.).

Qadınla kişi arasındakı münasibətlərdə qadın üçün fiziki yaxınlıq ləzzəti yox, kişinin qəlbini ram etmək ləzzəti önəmlidir. Başqa sözlə, qadın fiziki ləzzətlərdən daha çox ruhani ləzzətlərdən həzz alır. Kişidə isə əksinədir. Kişidə fiziki ləzzət ruhani ləzzəti üstələyir. Bu səbəbdən də deyirlər ki, kişi qadının bədəni, qadın isə kişinin qəlbi sorağındadır. Ər-arvad münasibətlərində əsas nöqtə budur.

Qadında özününumayış, dilrübəliq, ram etmə hissini izharı üçün ideal fitri zəmin var. Qadın bu yolla kişi qəlbini fəth edib onu öz ardınca çəkir.

Beləcə, anlamaq olur ki, qüdrət tək cə qol gücü demək deyil. Kişi qadından nə qədər güclü olsa da, qadın əsrarəngiz qüvvəsi ilə onu öz qarşısında diz çökdürür, qəlbini özünə əsir edir. Həzrət Əlidən (ə) nəql olunmuş məşhur bir rəvayətdə deyilir: “Qadın qəhrəman yox, ətirli güldür”.¹ Yəni qadın fiziki baxımdan kişi qədər güclü olmasa da, ətirli, zə-

¹ “Nəhcül-bəlağə”, Sübhi Saleh, 405, n. 31.

rif, gözəl bir güldür və bu səbəbdən də kişini öz məhəbbət toruna sala bilir. Bütün bunları nəzərə almaqla, qadından kişi kimi hərəkət etməsi tələb olunmamalıdır.

Qadın ruhunda şadlıq və tərəvət

Deyilənlərdən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, əri tərəfindən sevilən, bu sevgidən arxayın olan qadın qəm-qüssədən uzaqdır. Belə bir arxayınlıq qadına daxili bir rahatlıq verir. Ərində özünə qarşı biganəlik görən, onun başqa kəslərə və başqa şeylərə maraq göstərdiyinə şahid olan, ərinin qəlbini ram etməkdə acizlik hiss edən qadın isə günbəgün psixoloji gərginlik yaşayır və ruhi tərəvətini əldən verir. Qarşı tərəfin biganəliyi qadın ruhiyyəsinə o qədər mənfi təsir göstərir ki, o, hətta övladlarına qarşı biganələşir. Yəni hətta analıq hissləri də ərin münasibəti ilə müəyyənləşir. Kişinin himayə və mehribanlılığı qadın üçün o qədər dəyərlidir ki, bu hisslər olmadıqda, ailə həyatı qadın üçün dözülməz olur. Belə bir evlilik heç vaxt xoşbəxtliyə aparmır.

Beləcə, məlum olur ki, ərin öz arvadına münasibətdə diqqətçiliyi ailə həyatının xoşbəxtliyində misilsiz rola malikdir.

Belə bir nöqtəni də nəzərdən qaçıрмаq olmaz: Qadın kişinin soyuqluğunu onun nəzərinə çatdırma bilmir! Ona elə gəlir ki, bu onun mənliliyinə xələl gətirir. Amma bu biganəlik davamlı şəkildə davam edəndə, qadının rəftarlarında onun mənfi təzahürləri özünü büruzə verir. Məsələn gündən-günə çətinləşir.

Qadın dərin daxili hisslərə malik olduğundan təbii bir şəraitdə əri yolunda böyük fədakarlıqlar göstərərək, məhrumiyyətlərə dözə bilər. Amma bütün bu fədakarlıqlar yalnız o zaman baş verir ki, qadın əri ilə münasibətdə ruhən təmin olunsun və özünü alçaldılmış görməsin. Başqa sözlə,

ailə rəbitələrində etimad, həyat yoldaşının diqqəti və mehribanlılığı qadına güc verir ki, çətinlikləri adlasın, ərinə münasibətdə böyük fədakarlıqlar göstərsin. Hətta belə bir vəziyyətdə qadın öz məhrumyyətlərindən ləzzət alır. Amma qadının sevgisi və fədakarlığı qiymətləndirilmədikdə, onun ruhiyyəsi günbəgün zəifləyir, hansısa fədakarlığa yer qalmır. Beləcə, ixtilaf və qarşıdurmaların bünövrəsi qoyulur.

Bir çox ailə ixtilaflarının kökü budur ki, qadın əsl istəyinə çatmır, ərinin qəlbini və məhəbbətini qazana bilmədiyini düşünür, amma bunu açıqlamır, bu hisslərin təsiri altında qadın özündən asılı olmayaraq, uyğunsuzluq və etiraz yolunu seçir.

Təəssüf ki, bir çox kişilər qadın ruhiyyəsindən xəbərsiz olduqlarından onun qanuni istəklərinə biganəlik göstərirlər. Onlar öz rəftarlarının nə ilə nəticələnəcəyindən xəbərsiz, həyat yoldaşlarına məhəbbətlərini əsirgəyir, onu iztirab aləmində tənha buraxırlar. Qadın öz ailə həyatında məğlubiyyət hiss edib, eşq sərmayəsini hədəyə verdiyini düşündükdə, özünü ailə həyatına necə həsr edə bilər?! Bu sayaq düşüncələrlə qəlbini pak hisslərini səxavətlə paylaşmaq, həyat nihalına eşq və məhəbbətlə qulluq etmək mümkündürmü?!

Ərin ən mühüm mənəvi vəzifəsi

Deyilənlərdən belə məlum olur ki, ərin ilk mənəvi vəzifəsi həyat yoldaşını öz məhəbbətindən arxayınlaşdırmaqdır. Diqqətsizlik və biganəlik qoxusu gələn istənilən bir işdən çəkinmək lazımdır. Ər çalışmalıdır ki, öz məhəbbəti ilə ailə nihalını sirab etsin. Əlbəttə ki, bütün sahələrdə olduğu kimi, məhəbbət sahəsində də ifrata varmaq düzgün deyil. Heç bir halda tarazlığı pozub, orta həddi aşmaq olmaz. Təcrübə göstərir ki, ailə həyatının ilk dönəmində əsas məhəb-

bət hisslərdən qaynaqlanır və qısa bir zamanda biganəliyə çevrilir (Hisslərə əsaslanan qəlb bağlılığı ifrata vardığında nəticələr həm qadının, həm də kişinin zərərinə olur. Bəzi gənc xanımlar ailə həyatının ilk dövründə qarşı tərəfə ifrat məhəbbətlə yanaşırlar. Bu səbəbdən onlar qarşı tərəfdən də eyni məhəbbətin intizarında olurlar. Amma qadının bu intizarını doğrultmaq, adətən, kişilər üçün çətin və yorucu olur. Bu zümrədən olanlar məsələyə aqahlıqla yanaşıb münasibətləri tənzimləməli, ifratçılığa yol verməməklə mümkün problemlərin qarşısını almalıdırlar.).

Həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə buyurulur: “Kişinin öz həyat yoldaşına “sevirəm” deməsi heç vaxt onun yadından çıxmır”. Bu hədis qadının öz həyat yoldaşına bağlılığını göstərir və öncə dediklərimizi təsdiqləyir. Əsas olan bu nöqtəyə diqqət yetirmək kişi üçün zəruridir. Bu diqqət kişinin bir çox əxlaqi vəzifələrini müəyyənləşdirir (Qadının rahatlığını əlindən alan amillərdən biri, onun ərinin başqa qadınlara diqqət yetirməsidir. Bu məsələ qadında belə bir fikir formalaşdırır ki, o, ərinin diqqətini özünə cəlb edə bilməmişdir. Kişinin başqalarına diqqət yetirməsi xoşagəlməz sonluqla nəticələndiyindən, dini təlimlərdə belə bir diqqət və baxışa icazə verilməmişdir. Bir qadınla ailə təşkil etmiş kişi bütün diqqətini ona yönəltməli və başqa qadınlardan gözünü çəkməlidir. Bu əhdə vəfa şərtidir və ailə bağlarını möhkəmləndirir.). Məsələn, kişinin aldığı kiçik bir hədiyyə onun yoldaşı üçün misilsiz olur. Çünki bu hədiyyə ərin öz arvadına diqqətini və onu yaddan çıxarmadığını göstərir. İş yerindən və ya şəhərin hansısa bir nöqtəsindən ərin sadəcə telefonla öz həyat yoldaşı ilə danışması qadını xeyli rahatlaşdırır. Bəzi kişilərin öz həyat yoldaşlarına biganəliyinin necə böyük qəflət və cəfakarlıq

olduğu göz qabağındadır. Hətta belə olur ki, ərindən inciyən qadın ər evini tərk edib ata evinə üz tutur. Belə bir hərəkət düzgün olmasa da, ər yenə də evlilikdən öncə olduğu kimi arvadının arxasınca getməli, müxtəlif hədiyyələrlə onun diqqətini cəlb etməlidir. Ərdən incimiş qadına bu sayaq diqqət onun qəm-qüssəyə qərq olmuş qəlbini dirildib, müştərək həyata yenidən ruhlandırır. Kişi belə hallarda içindəki vəsvəşələrə təslim olmamalı və düşünməməlidir ki, onun qabağa addım atması qadın üçün pis örnək ola bilər. Ailə həyatında bu sayaq tərəddüdlərə yer yoxdur və kişi qadına məhəbbət göstərməyi özü üçün təhqir saymamalıdır. Məgər ailə qurmamışdan öncə tam təvazö ilə qadının qapısına gedib ona öz eşqini e'lan edən həmin ər deyildimi?! Axı bir vaxt təhqir sayılmayan iş nə üçün küsüsmədən sonra təhqir sayılmalıdır?! Kişinin irəli addım atıb məhəbbətini izhar etməsi qadının gözündən yayınmır və ailə həyatını möhkəmliyində öz təsirini göstərir. Qadınlar da ərin təvazökarlıqla ona yaxınlaşmasına müsbət cavab verməli, onun məhəbbətini düzgün qiymətləndirməlidirlər. Burada Qurani-kərimdən bir ayəni xatırlamaq yerinə düşərdi: “Yaxşılığın yaxşılıqdan başqa əvəzi varmı?”¹

Ərlərə xəbərdarlıq

Deyildiyi kimi, qadın üçün ərin ona diqqətindən mühüm bir şey yoxdur. Bu sahədə qadın çox həssasdır. Bu səbəbdən də ərin başqalarını, xüsusilə hansısa qadınları və ya öz ana-bacısını tərif etməsi qadın üçün dözülməzdir.

Qadın bu istəkdədir ki, ərinin qəlbini öz inhisarında saxlasın və bu qəlbə kimsə onun yerini tutmasın. Ər öz həyat

¹ “Ər-Rəhman”, 60.

yoldaşının bu hisslərindən aqah olmalıdır. O, yol verməməlidir ki, qadında onun sevgisi ilə bağlı narahatlıqlar yarasın. Ana-bacını, qardaşı, dostları sevmək o demək deyil ki, həyat yoldaşının yanında daim onlardan danışasan. Məsələn, həyat yoldaşı ilə ikilikdə səfərə çıxdıqda yeri gəldi gəlmədi başqa yaxınları xatırlayıb, onların olmamasına təəsüflənmək qadında iztirab yaradır. Həyat yoldaşına başqalarının bişirdiyi xörəkləri tərifləmək, əl işlərindən həvəslə danışmaq zərərliyədir. Kişi bu şərtlərə riayət etməsə, daim öz həyat yoldaşına başqalarını tərifləsə, qadın elə düşünə bilər ki, ər onun yanında da olsa, fikri başqa yerdədir. Belə bir hiss onun üçün dözülməzdir və onda əxlaqi nöqsan olan həsəd yaradır (Deyilənlər anaya da aiddir. Yəni insan öz anasının hüsurunda ardıcıl şəkildə həyat yoldaşını tərifləyib, başqalarına biganə qalması ilə bağlı şübhələr yaratmamalıdır. Ruhdakı həsəd xüsusiyyəti qıcıqlandıqda, bir çox problemlər yaradır və həmin sifətdən asanlıqla yaxa qurtarmaq olmur. Məhz bu məqamlarda kişinin müdiriyyət rolu aydın olur.). Təkrar-təkrar qeyd etdik ki, ər öz danışığı və rəftarları ilə həyat yoldaşını öz sevgisinə inandırmalıdır. Qadın əmin olmalıdır ki, ərin qəlbində onun yerini başqa biri tuta bilməz. Qadın belə bir arxayınlıq olduqda, müştərək həyatını sağlam və enerjili davam etdirir.

Bəzən qadın öz ərini onun sevdiyi hər şeyə, hətta heyvana, əşyaya, idman və ya əyləncəyə də qısqanır. Ərinin ona yox, digər şeylərə maraq göstərdiyini gördükdə, nifrəti həmin şeylərə ünvanlanır. Ətrafda bu nümunələrlə rastlaşmaq çətin deyil. Əlbəttə ki, belə bir münasibət qadının öz hisslərində ifrata vardığını göstərir. Amma hər halda, ər öz həyat yoldaşının bu hisslərindən xəbərdar olmalıdır. Kişi

tədbir və bəsirətlə elə rəftar etməlidir ki, qadındakı bu hissələr qıcıqlanmasın. Əgər buna nail olsa, bir çox problemlərin qarşısı alınar, qadının psixoloji aramlığı təmin edilər.

Məhəbbət intizarında ifrata varmayaq

Qadınlara belə bir nöqtəni də xatırlatmaq lazım gəlir ki, uyğun intizar eşq və məhəbbət göstəricisi olsa da, ifrata varıb məntiqsiz tələblər irəli sürmək olmaz. Qəbul etmək lazımdır ki, ər öz həyat yoldaşından əlavə, başqaları ilə də münasibət qurmalıdır. Bu hər bir insanın aşkar haqqıdır. Ana, bacı, qardaş, dostlar insanın sevgisindən bəhrələnmək haqqına malikdir. Bu səbəbdən də, ərin qəlbini inhisarda saxlamaq olmaz. Belə bir istək, əslində, yerinə yetəsi deyil. Müştərək həyatın ilk dönəmlərində qadın və kişi bir-birlərini dəlicəsinə sevsələr də, sonrakı dövrlərdə həmin sevgi odunu qorumaq mümkünsüz olur. Demək, bu sevgidə də ifrata varmayıb orta həddi gözləmək lazımdır.

Başqalarına xoş münasibət həyat yoldaşını sevməmək deyil.

Əgər ər öz ana-bacısını sevirsə, bu çox təbii bir bağlılıqdır. Bir insan illər uzununu ana ağuşunda ömür sürüb boya başa çatdıqdan sonra ondan üz çevirərsə, onun məhəbbətini etibarlı saymaq olarmı? Olsun ki, qısa bir müddətdən sonra o öz həyat yoldaşını da bu sayaq unudar və qəlbindən onun məhəbbətini çıxarar.

III FƏSİL

Ər-arvad rəbitələri

İnsan həyatının əsas yönümlərindən biri, onun ətrafdakılarla rəbitəsidir. Bizim ətrafdakılarla əlaqə növümüz ruhumuzun və şəxsiyyətimizin xüsusiyyətlərinin göstəricisidir. Buna görə də, psixoloqlar insanları öyrənərkən, onların rəbitə növünü nəzərdən keçirirlər.

İnsanların bir-birləri ilə əlaqələri müxtəlif yollarla gerçəkləşir. Əlaqədəki çatışmazlıq problemlər yaradır və əlaqələrin kəsilməsi ilə nəticələnir.

İnsanlararası rəbitələrdə mövcud olan çətinliklərin çoxu rəbitə nümunələrindəki yetərsizlikdən qaynaqlanır.

Bəzilərimiz ətrafdakılarla rəbitənin incəliklərindən bir o qədər də xəbərdar deyilik və hansı yolla sağlam rəbitə qurmalı olduğumuzu bilmirik. Məsələn, danışmaq və dinləmənin incəliklərindən xəbərsizlik. Öz istəklərimizi qarşı tərəfə necə çatdırmalıyıq, hansı üsulla qarşı tərəfi tənqid etməliyik, bəd gümanlara necə cavab verilməlidir, pis təsəvvürlərin qarşısı necə alınmalıdır, öz narazılığımızı qarşı tərəfə necə çatdırmalıyıq? Başqaları ilə sağlam rəbitə qurmaqda nə qədər çox məharətli olsaq, həmin qədər də bu rəbitələri müxtəlif sahələrdə dərinləşdirə bilərik. Bu yolla dostları qoruyub, ətrafdakılara məhəbbətimizi süstlükdən qorumaq mümkündür.

Söz rəbitəsi

Ən çox yayılmış rəbitə növü söz rəbitəsidir. Biz danışmaq və dinləmək vasitəsi ilə ətrafdakılarla rəbitə qurur və bu yolla məlumatlarımızı, hisslərimizi bölüşürük. Öncə nə-

zərə gəlir ki, sözlə rabitənin elə də böyük məharətə ehtiyacı yoxdur. Əslində isə, söz vasitəsi ilə ətrafdakılarla sağlam rabitə qurmaq üçün xeyli məharət tələb olunur.

Söhbətimizin davamında ailə rabitələri sahəsində bəzi məharətləri nəzərdən keçirəcəyik.

Az danışmalı, yoxsa çox?

Bəziləri başqaları ilə ünsiyyətdə sözə ara vermir və onların qarşı tərəfi dinləməyə səbri çatmır. Onların bir növ dinləmə mədəniyyəti olmur. Belələri qarşı tərəfə öz hisslərini açıqlamağa imkan vermirlər. Onlar ara vermədən danışır, qarşı tərəfə macal vermir. Bu zümrədən olanlar hər hansı məclisə düşdükdə, adətən, natiq tək çıxış edir və ətrafdakıların sözünü ürəyində qoyurlar. Çoxdanışanların ziddinə olaraq, başqa bir zümrə danışmaqdan yorulmuş kimi susur. Belələri qarşı tərəflə əlaqə qurmaqda acizdirlər. Bəzi kişilər ailədə o qədər sakitdirlər ki, onların bu halı ətrafdakıları da yorur. İstənilən bir səbəbdən ifrat sükut ədəb qaydalarına uyğun deyil.

İnsan vəzifəlidir ki, başqalarına ehtiram göstərərək onlarla ünsiyyət saxlasın və bu yolla rabitə qursun. Belə bir rəftarla göstərilir ki, insan üçün başqalarının varlığı dəyərlidir.

Bəzən kişinin az danışmasının səbəbi anlaşma sahəsindəki ziddiyyət, qadının danışığının ərə xoş gəlməməsi olur. Unutmaq olmaz ki, ailə mühiti dərs otağı, elmi yığıncaq yox, səmimi rabitələr məkanıdır. Kişi öz həyat yoldaşından elmi və ya ictimai baxımdan nə qədər yüksək olsa da, ailə mühitində öz üstünlüklərini yaddan çıxarmalı, qarşı tərəflə eyni bir səviyyədə çıxış etməlidir. Başqa bir nöqtəyə də nəzər salmaq lazımdır:

Ərlə arvadın söhbəti yalnız məlumat mübadiləsi üçün yox, həm də hisslərin bölüşdürülməsi üçündür.

Yəni qadın söhbət vasitəsi ilə öz həyat yoldaşı ilə hisslərini bölüşür, onunla ünsiyyət saxlayır.

Sağlam rəbitə fəal və qarşılıqlı rəbitədir. Qarşı tərəfin sözlərinə diqqət və maraqla qulaq asmaq lazımdır. Bu yolla qarşı tərəfə anlatmalıyıq ki, onun dedikləri bizim üçün mühümdür. Qarşı tərəf danışdığı vaxt onun sözünü kəsmək, diqqəti başqa bir yerə yönəltmək bir növ biganəlikdir. Bundan əlavə, müraciət edən tərəfi dinləməmək əxlaq qaydalarına ziddir. Beləcə, qarşı tərəfin sözlərinə diqqətsizlik mövcud rəbitələrin zəifləmə səbəbidir.

Hər iki tərəfin maraq dairəsində olan müştərək mövzuların nəzərdə tutulması, həmin mövzularda söhbət aparılması rəbitələri gücləndirməklə yanaşı, məlumat mübadiləsinə, düşüncələrin yaxınlaşmasına səbəb olur. Belə bir addım qarşılıqlı anlaşmada təsirlidir.

Bütün bu söhbətlərə baxmayaraq, günbəgün qadınla kişi baxışı arasındakı fərq artır, qarşılıqlı anlaşma və həmrəylik azalır.

Sədaqət və açıq rəbitə

Ətrafdakılarla sağlam rəbitənin mühüm xüsusiyyətlərindən biri sədaqətli olmaqdır. Ərlə arvad öz rəbitələrində yalnız sədaqət və düzlüyü gözləməlidirlər. Arada yaranan inciklik və kin-küdurət münasib məqamda açıqlanmalı və həllini tapmalıdır. Əgər ortada şübhə varsa, bu şübhə dərhal açıqlanmalıdır ki, mövcud qəlb rəbitələrini qorumaq mümkün olsun. Hər halda, ərlə arvad arasındakı rəbitələr açıq olmalıdır. Qadın və ya kişi öz problemini qarşı tərəfə

dərhal açıqlaya bilməlidir. Normal rabitədə hər iki tərəf qorxub çəkinmədən öz hisslərini qarşı tərəflə bölüşə bilir.

Anlaşılmazlıq

İnsan aydın şəkildə danışmalıdır ki, anlaşılmaqlığın qarşısı alınsın. Bu nöqtə diqqəti çox cəlb edir. Bir çox hallarda deyilənlər eşidilənlərdən fərqlənir. Biz bir söz deyirik, qarşı tərəf başqa bir şey anlayır. Bu səbəbdən də, danışarkən sözləri düzgün seçmək, uzun-uzadı təfsirlərdən çəkinmək lazımdır.

Bəziləri xüsusi bir ruhiyyəyə malik olduqlarından anlaşılmaqlığa hazırdırlar və onların düşüncəsi istənilən bir sözü başqa bir tərzdə qəbul edir. Bu zümrədən olan fərdlər xoşgümanlıq xüsusiyyətindən məhrumdurlar və onlarla rabitə saxlamaq çox çətin olur.

Ərinin məhəbbətinə çox həssas olan qadın üçün o zaman anlaşılmaqlıq şəraiti yaranır ki, əmin-amanlığı üçün təhlükə hiss etmiş olsun. Bu halda, o, qarışıqdan fil düzəldir, ciddi psixoloji böhran keçirir. Kişi öz söz və rəftarında bu halı nəzərə almalıdır ki, anlaşılmaqlıq üçün şərait yaratmasın.

Qadınlar da öz növbəsində əsassız ehtimallardan, mənfi təbir və təfsirlərdən, vəsvəsələrdən çəkinməlidir ki, ailə rabitələri tamamilə qırılmasın. Bəzi psixoloqlar ailə ixtilaflarının əsas səbəbi kimi anlaşılmaqlığı göstərir. Onların bu sahədə bir çox tövsiyələri vardır. Onların nəzərinə, ailə ixtilaflarının əsas kökü tərəflərin bir-birinin məqsədini düzgün anlamamasıdır.¹

¹ Bu mövzuda daha artıq məlumat əldə etmək üçün "Eşq heç zaman bəs deyil" kitabına müraciət edin.

Gileylərimizin bəyanında ifrata varmıyaq

Sağlam bir rabitədə gileylər və razılıqlar mütənasib şəkildə bəyan olunmalıdır. Bəziləri söhbətə başlayan kimi gileylənib qarşı tərəfi incidirlər.

Bəzən giley lazım olsa da, bu işdə ifrata varılmamalıdır.

Bu sayaq rəftar başqalarıyla rabitə, xüsusilə ailə üzvləri arasında ünsiyyət üçün münasib üsul deyil. İfrat, giley rabitələrdə soyuqluq yaradır. Digər bir tərəfdən giley üçün münasib məqam seçilməlidir. Əgər ər yorğun halda evə qayıtmışsa və ya ciddi bir işlə məşğuldursa, ona hansı problemlə bağlı şikayətlənmək düzgün deyil.

Hər sözün öz yeri, hər nöqtənin öz məqamı var.

Danışıq tərz

Söz rabitəsində danışıq tərz

böyük əhəmiyyətə malikdir. Hər hansı sadə cümləni müxtəlif tərzlərdə bəyan etmək olar. Hər danışıq tərz

cümləyə xüsusi bir məna verir. Nəzərdə tutulmuş mənaya uyğun gəlməyən tərzdə sözün deyilməsi onu anlaşılmaz edir. Danışıq tərzində bəzən sərtlik, bəzən diqqətsizlik, bəzən istehza, bəzən tənqid, bəzən isə təhqir olur. Bəzən də insan elə bir tərzdə danışıq ki, onun danışığ

ından məhəbbət, ədəb duyulur. Çalışıb dilimizi ağıl və iradəmizin ixtiyarına verməliyik. Dilə tüğyan imkanı verilməməlidir. Bəzən xoşagəlməz bir sözün işlədilməsi olduqca pis nəticələnir və vəziyyətdən çıxmaq çətin olur. Xüsusilə ailə çevrəsində insanlararası rabitə qəlb rabitəsidir. İnsan qəlbi olduqca həssas və kövrəkdir.

Bəzən düşüncəsiz bir söz qarşı tərəfin qəlbini sındırır və həmin qəlbi əvvəlki halına qaytarmaq asanlıqla başa gəlmir.

Dil yarası

Bu gün müxtəlif millətlər arasında “dil yarası” kimi bir təbir geniş yayılmışdır. Dil yarası yetərsiz, acı danışıqın nəticələrindəndir. Dil yarası insanların bir-birləri ilə ünsiyyətdə məruz qaldıqları əzab-əziyyəti göstərir. Təcrübədən görünür ki, bəzilərinin dil yarası vurmaqda xüsusi məharəti var. Onlar hətta adi söhbət zamanı da qarşı tərəfi salamat buraxmırlar. Onlar öz ətrafındakı dostlarını və yaxınlarını ardicıl şəkildə incidir, özlərinə qarşı nifrət oyadırlar. Onlar dil yarası vurmaqla qarşı tərəfin məhəbbətini itirir və nə üçün sevilmədiklərini anlamırlar. Bu məsələ ailə həyatında da bir çox problemlər yaradır, ailə rəbitələrini zəiflədir. Doğrudan da, bəzən ünsiyyətdə olan tərəf qəlbində yara varmış kimi normal davrana bilmir. Bu əxlaqi nöqtənin acı nəticələri təkcə bu dünyaya yox, həm də Axirət aləminə aiddir. Kiminsə qəlbini sındırmaq, onun kefini pozmaq dini təlimlərdə şiddətlə məzəmmət olunmuş günahlardandır.

Ər və arvad bir-birlərinə dil yarası vurmaqdan ciddi şəkildə çəkinməlidirlər.

Ərlə arvad rəbitəsində acı sözə, məsxərəyə, təhqirə heç vəchlə yol verilməməlidir. Belə təzahürlər insanın mənəvi süqut nişanəsidir və Axirət əzabı ilə nəticələnir (Cəmiyyətimizdəki problemlərdən biri də yanaşı yaşayan qövmlərin bir-birinə qarşı təhqiramiz münasibətidir. Belə bir münasibət müxtəlif sahələrdə zərər-ziyan törətməklə yanaşı, milli birliyi zəiflədir. Məsələn, bəzi məzhəkə, komediyalarda hansısa məntəqənin və ya kəndin əhli, onların adət-ənənələri məsxərəyə qoyulur. Bu sayaq komediyalar əxlaq və ədəbə zidd olmaqla yanaşı, şəriət ölçülərinə sığmadığından qadağandır. Belə bir münasibət ya nadanlıqdandır, ya da düş-

mənçilikdən. İki ayrı qövmdən, şəhərdən və ya kənddən olan gənclər ailə qurduqda diqqətli olmalıdırlar ki, öz rəftarlarında qarşı tərəfin təhqirinə yol verməsinlər. Xalqın təbirincə, təhqirə dözmək aclığa dözməkdən çətindir. Necə ola bilər ki, insan bir dam altında yaşadığı ömür-gün yoldaşını təhqir edə?!).

Bütün hallarda ər və arvad öz qəlb rabitələrini bu sayaq bəlalardan qorumalıdırlar. Onlar bir-birləri ilə mülayim davranmalı, insani üslubda danışmalı, səhvə yol verdikdə, dərhal üzr istəməlidirlər.

Ədəb üçün yardım diləyək

Mühüm məsələlərdən biri də ədəb qaydalarına riayət etməkdir. İnsanın daxili kamilliyi nə qədər artarsa, onun ədəbi, həyası və iffəti də artar.

Ədəbdə Allahdan yardım diləyək.

Ədəbsiz rəhmətdən məhrumdur bilək.

Mövləvinin bu misraları əslində ruhi, mənəvi təkamül üçün rəmzi bir açıqdır. Dini rəvayətlərdə də bu sahə ilə bağlı təkidli tövsiyələr vardır.

Din böyüklərinin iş üsulundan məlum olur ki, onlar heç vaxt ədəb çərçivəsindən kənara addım atmamışlar.

Bəli, insani rabitələr ədəbə əsaslanmalıdır. İnsanlar arasında rabitələrin möhkəmliyində ədəbin xüsusi rolu var. Ədəbli rəftar bir çox bəlaları aradan qaldırır. Beləcə, ər və arvad bir-birləri ilə ədəb qaydaları əsasında rəftar etdikdə, bir çox problemlərin qarşısı alınır. Təcrübədən də görünür ki, ailə rabitələrindəki yaxınlıq səbəbindən bəzən ədəb qaydaları pozulur. Bəziləri elə düşünür ki, yaxın rabitələrdə

ədab qaydalarını gözləmək səmimiyyətdən uzaqdır. Əslində isə belə deyil.

Qeyri-münasib, kobud sözlərlə danışıq hər şeydən öncə insanın mənəvi məqamını aşağı salır və o əxlaqi baxımdan tənəzzül edir.

Bəzən də xüsusi məclislərdə insanlar əxlaq və ədəb qaydalarını ayaq altına alıb cinsi məsələlərlə bağlı iffətsiz söhbətlər edirlər. Bəzən xanımların da xüsusi məclislərində bu hala təsadüf olunur. Bəziləri bu sayaq söhbətlərə o qədər vərdiş edirlər ki, çirkin sözlərin işlədilməsi onlar üçün adiləşir. Hansı ki, şəxsiyyətli xanımlar heç vaxt belə bir səviyyəyə alçalmırlar.

Cinsi münasibətlər mövzusu əyləncə və zarafat mövzusu deyil.

Təəssüf ki, bir çox lətifələrin və zarafatların məğzini cinsi münasibətlər mövzusu təşkil edir. İnsanlar üçün həyat nümunəsi olan ilahi şəxsiyyətlər heç vaxt bu sayaq rəftara yol verməmişlər. Həya, ədəb, iffət ölçülərini gözləmək insanın əxlaqi süqutunun qarşısını alan bir səddir.

Məhəbbətin izharından çəkinməyə

Bəziləri belə güman edirlər ki, məhəbbət qəlbə olmalıdır və onu izhar etmək olmaz. Onlara elə gəlir ki, məhəbbəti bildirmək riyakarlıqdır. Əlbəttə ki, məhəbbət qəlbə aiddir və əməldə aşkar olur. Amma onu bəyan etməyin də öz yeri var. Bəzən qadın ərinin onu sevib sevməməsi ilə bağlı şübhələrə düşür və rahatlıq üçün bir səbəb tapmır. Belə bir halda məhəbbəti bəyan etmək onun içində qalanmış alovun üzərinə su çiləmək kimidir. Məhəbbətin izharında yeganə şərt onun həqiqi olmasıdır, insanları aldatmaq məqsədi ilə belə rəftar etmək olmaz. Məhəbbət siyasətə yox, sədaqətə

əsaslanmalıdır. Əlbəttə ki, bu sahədə də ifrata varmaq olmaz. Məhəbbətin bəyanında ifrata vardıqda onun dəyəri əskilir və adət şəkli alır.

İslami rəvayətlərdə tövsiyə olunur ki, qarşılıqlı məhəbbət izhar olunsun.

Məhəbbətin izharı ər-lə arvad münasibətlərində olduqca mühümdür. Xüsusilə bu iş ər tərəfindən görülməlidir. İslam Peyğəmbərindən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə buyrulur: “Ərin öz həyat yoldaşına dediyi “sevirəm” sözü heç vaxt onun yadından çıxmır.”¹ Bu göstəriş qadın ruhunun həssaslığını, onun məhəbbətə ehtiyacını göstərir. Ər öz həyat yoldaşının bu ruhi ehtiyacından xəbərsiz qalmamalıdır.

Sirsaxlama

Ər-arvad başqaları ilə eyni məclisdə oturarkən, ailənin xüsusi söhbətlərini açıqlamamalıdırlar. Belə bir nöqtəni nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, dostluq zamanı kimsəyə mütləq etimad göstərüb bütün sirləri onunla bölüşmək olmaz. Belə bir münasibət etimadsızlıq yox, bir növ gələcəyi nəzərə almaqdır. Çox olub ki, sirrini dostuna açan şəxs sonradan peşiman olub. Dostluq münasibətlərinin istisində açılan sirlər bu dostluq qırıldığı vaxt qarşı tərəfin əlində hücum vasitəsinə çevrilib. Ona görə də dini rəvayətlərdə tövsiyə olunur ki, dostlarınıza mütləq etimad göstərməyin. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Dostuna kamil məhəbbət yetir, amma mütləq etimad göstərmə. Ona öz rəftarınla tam yardım göstər, amma bütün sirlərini ona açma”.²

¹ Ayətullah Meşkini, “İslamda izdivac”.

² “Cürürul-hikəm”.

Qadınların belə bir nöqtəyə diqqətli olması zəruridir. Çünki onların sirr saxlamaq tutumu azdır və öz sirlərini asanlıqla başqalarına açırlar.

Digər bir tərəfdən, əgər bir şəxs bizə öz sirrini açmışsa və onun başqalarına deyilməsi ilə razı deyilsə, heç bir halda bu sirri faş etmək olmaz.

Başqalarının sirrini açmaq haramdır və ilahi əzabla nəticələnir.

Rəvayətdə deyilir: “Din qardaşı və ya din bacısının sirrini açmaq xəyanətdir”. Digər bir rəvayətdə həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Bir şəxs sizə dediyi sözə görə nigarandırsa (bu sözü yayılmasından qorxursa), onun dediyi söz əmanətdir”.¹

Höcətləşməkdən çəkinək

Başqaları ilə rəbitədə, xüsusilə ailə münasibətlərində höcətləşmələrdən çəkinmək lazımdır. Bu sayaq tünd mübahisələrin olduqca böyük mənfi təsirləri olur. Hətta bu söhbətlər nəticəsində insanlar bir-birindən inciyir, ayrılır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu sayaq çəkişmələrin əksəri insanın dünya və Axirəti üçün faydası olmayan məsələlər mövzusunda. Çox vaxt görürük ki, qadın və ya kişi öz fikrini bildirib, onu başqalarına qəbul etdirmək istəyir. Qarşı tərəf isə ona qarşı çıxaraq müqavimət göstərir. Məhz bu məqamda hücum və müdafiə əhatəsi genişlənir və iş savaşa nəticələnir.

Bəziləri umurlar ki, bütün hallarda onlar haqlı sayılmalıdır. Onlar öz müddəalarını nə üçün-niyəsiz qarşı tərəfə qəbul etdirmək istəyirlər. Əlbəttə ki, belə bir istək yersiz qürurdan qaynaqlanır. Bəziləri də öz yanlış və ya düz müddəalarını istənilən bir vasitə ilə başqalarına qəbul etdirmə-

¹ “Cameus-Səadət”, c. 3

yə çalışır və qarşı tərəfin deyilənləri qəbul etməsini onun üçün vəzifə sayır. Belələrinə məntiqi və aram söhbət hazırlığı olmur. Onlar tez qızıdır, üsyankarlıq göstərirlər. Bəziləri də adət ediblər ki, hər deyilənə müxalif çıxsınlar. Guya qarşı tərəfin sözünü qəbul etmək təslimçilikdir. Belə bir düşüncə ilə inadkarlıq göstərib, qarşı tərəfin dediyi haqlı sözləri də inkar edirlər.

Təcrübədən məlum olur ki, əksər vaxt belə söhbətlərdə məqsəd haqqın yox, şəxsiyyətin qəbul etdirilməsi olur. Egoistlik xəstəliyindən xəbərdar olanlar, bu çirkin sifətdən qoruna bilənlər bu sayaq mübahisələrdən çəkinirlər. Onlar hətta haqlı olduqları zaman səmərəsiz çəkişmələrə yol vermir, dartsıma qatılırlar. Onlar bilirlər ki, ilk addımda məqsəd haqqın sübutu olsa da, mübahisə gedişində haqqın yerini şəxsiyyət tuta bilər. Bu sayaq söhbətlərin arxasında, adətən, inadkarlıq və kin-küdurət dayanır.

Beləcə, əgər tərəflərdən biri inadkarlıq göstərsə, qarşı tərəf onunla mübahisədən çəkinməli, söz sükutu ilə söhbətin davamına maraq göstərmədiyini anlatmalıdır. Hər birimiz öz zehnimizi islah etməli və unutmamalıyıq ki, bizim baxışımız yanlış da ola bilər. Axı insanın malik olduğu məlumatlar düzgün olmaya da bilər. Bütün deyilənləri nəzərə alaraq, mülayimliklə, məntiq əsasında söhbət aparmalı, inadkarlıqdan qaynaqlanan höcətləşmələrdən çəkinməliyik. Dini rəvayətlərdə bu mövzu ilə bağlı bir çox tövsiyələr var. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: “Allah yanında ən mənfur insan inadkar, düşmən axtaran kəsdir”. Həzrət Əli (ə) buyurur: “Düşmənçilikdən çəkinin, bu (xüsusiyyət), qardaşların qəlbini xəstələndirir, nifaq cücərdir”.¹

¹ “Cameus-Səadət”, c. 3, s. 380.

Tünd xasiyyətdən çəkinək

Tərəflərin xoşbəxtliyinin təminində ən təsirli amillərdən biri gözəl əxlaqdır. Dini təlimlərimizdə də bu nöqtəyə əsas amil kimi yanaşılmış, tövsiyə edilmişdir ki, pis əxlaqlı fərdlə evlənilməsin. Pis əxlaqlı insan ailə həyatını səfa-səmimiyyətdən məhrum edir, bəzən onu özü və həyat yoldaşı üçün yandırıcı Cəhənnəmə döndərir. Yersiz sərtliklər, danışq və rəftarda tündlük, güzəşt və sazişdən uzaqlıq, kin-küdurət və bu kimi digər xasiyyətlər müştərək həyatı təbii axarından çıxaran amillərdəndir.

Səmavi təlimlərə əsasən, aramlıq və səfa-səmimiyyətin hakim olduğu evlər Allahın diqqət və mərhəmətindən bəhrələnir. Mələklər yolunu belə evlərdən salır, mərhəmət, bərəkət və aramlıq gətirir. Bu sayaq həyat Axirətdə Behiştə sonuqlanır. Quran ayələrinə əsasən, Behişt əhli arasında heç bir kin-küdurət və düşmənçilik yoxdur. Behiştə olanlar tam səfa-səmimiyyət içindədirlər və bu səbəbdən Behiştə “darus-səlam” (“Salamatlıq, əmin-amanlıq yeri” -Red.) deyilmişdir. Xoş rəftar, qarşılıqlı anlaşma həm də Behişt əhlinə məxsus sifətlərdəndir və insanın üzünə Behişt qapılarını açır. Çəkişmə, ixtilaf, keşməkeşlər meydanı olan evin əhli isə Cəhənnəm astanasında dayanmışdır. Belələrində Cəhənnəm əhlinin xüsusiyyətləri var. Quran təlimlərinə əsasən, belə fərdlər yırtıcı itlər tək bir-birlərinə hüzməkdədir. Belə evə şeytanın gəliş-gedişi var. Onlar ilahi rəhmət və bərəkətdən məhrumdurlar. Məşhur bir rəvayətdə İslam Peyğəmbərinin belə buyurduğu nəql olunur: “İt olan evə mələklər daxil olmaz”. Rəvayətin zahiri mənasına əsasən, evdə it saxlamaq olmaz. Amma rəvayətdən başqa iki məna da anlaşılır:

Birinci mənaya əsasən, ev deyərkən, insanın qəlbi nəzərdə tutulmuşdur. Əgər insanın qəlbində tamah, xəsislik, kinküdurət, eqoistlik kimi məzəmmət olunmuş sifətlər varsa, mələklər bu qəlbə daxil olmaz. Belə bir qəlb şeytan yuvasıdır.

İkinci mənaya əsasən, rəhmət mələkləri çəkişmə, dava-dalaş, ixtilaf olan evə daxil olmazlar. Belə bir ev ilahi lütfdən məhrum olduğundan, onda ilahi diqqət əlaməti olan aramlıq, səfa-səmimiyyət tapılmaz. Belə bir ev daim iztirab, qəm-qüssə içindədir.¹ Bir sözlə, belə ev mənəvi bərəkət və xeyirdən uzaqdır. Ona görə də belə bir ailədə ərnlə arvad sağlam və layiqli övlad intizarında olmamalıdır.

İbrətəmiz bir əhvalat

Nəql olunur ki, Peyğəmbərin (s) yaxınlarından olan Səd ibn Məaz Ənsari dünyasını dəyişmişdi. Həzrət Peyğəmbər (s) onun dəfnində iştirak edirdi. Göstərdiyi fədakarlıqlara görə ona xeyli hörmət vardı. Peyğəmbərin (s) Məaza diqqət və ehtiramını görən ana övladına xitabən dedi: “Behişt sənə şirin olsun”.

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “Sakit ol və Allahın işləri haqda qəti söz danışma. O (Məaz), hazırda sıxıntı və əziyyətəytdədir”.

Peyğəmbərin bu sözləri ətrafdakıları heyretə gətirdi. Onlar bunun səbəbini soruşdular. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “O öz ailəsi ilə sərt rəftar edirdi”.

Bu əhvalat ailədə pis rəftarın acı nəticələrini göstərir. Əlbəttə ki, deyilənlər təkcə kişilərə aid deyil. Əgər qadın da öz əri ilə pis rəftar edərsə, uyğun aqibətlə üzləşər.

¹ Ayətullah Məzahiri, “Evdə əxlaq”, 1/118.

Bu məqamda bir nöqtəni də xatırlatmaq faydalı ola bilər ki, qadınlar fitri və təbii hazırlıq zəminəsinə əsasən, sərt rəftara daha meyillidirlər. Qadın məzəmmət olunmuş belə bir xüsusiyyətin özünü büruzə verməməsi üçün səy göstərməlidir. Təəssüf ki, bir çox xanımlar bu sahədə kişiləri ötüb keçmişlər. Onlar öz tünd xasiyyətləri ilə ailə həyatını həm özləri, həm də ailələri üçün əzaba çevirmişlər. Sanki, fitrətən qadın batınində əmanət qoyulmuş duyumlar səmərəsiz qalmışdır. Olsun ki, bəzi qadınlar fitrətlərindəki mərhəmət sərmayəsini tədricən itirmiş, psixoloji xəstəliyə tutulmuşlar. Əslində qadının fitrətindəki mərhəmət hissi onu mehribanlığa, fədakarlığa, mülayimliyə çağırır. Qadında bu sayaq müsbət xüsusiyyətlərin təzahürü təbii bir işdir.

Qadın üçün hər şeydən önəmli odur ki, öz daxili dəyərlərini tanıсын, aqallıq və bəsirətlə onları qorumağa çalışsın.

Xoş rəftar iman nişanəsidir

Dini təlimlərdə kişilərə və qadınlara tövsiyə olunmuşdur ki, öz həyat yoldaşları ilə yaxşı rəftar etsinlər. Əgər bir şəxs İslam prinsipləri əsasında tərbiyə almışsa, onun şəxsiyyəti iman və təqva əsasında formalaşmışsa, xoşrəftar, qarşı tərəfin hüquqlarını gözləmək, mülayimlik, güzəşt və keçinmək onun təbii əxlaqi xüsusiyyətləri olacaq. İman iddiasında olub pis rəftar edən şəxs öz imanına yenidən nəzər salmalı, boş-boş iddialarla qürrələnməməlidir.

İmanı onun xüsusiyyətləri ilə tanımaq olar. Xalqla xoş rəftar, ətrafdakıların mənəvi və maddi haqlarını pozmaq qorxusu imanın ilkin nişanələrindəndir.

Qəzəbdən, sərt rəftardan çəkinək

Dini təlimlərdə qəzəb və əsəbililiyin qarşısının alınması barədə bir çox təkidli göstərişlər vardır. İmam Zeynəl-Abidindən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir ki, udulmuş qəzəb damlasından dəyərli bir damla yoxdur.¹ Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Qəzəbinə hakim olmayan bizdən deyil”.²

Qəzəbə nəzarət üçün iki nöqtəyə diqqət yetirməliyik. Birinci nöqtə odur ki, qəzəbin nəticələrinə diqqətli olaq. Belə bir aqallıq qəzəblə mübarizədə insanı gücləndirir. Digər nöqtə budur ki, qəzəbi cilovlamaq üçün hazırlığa ehtiyac var.

Şübhəsiz ki, qəzəb və əsəb insanın fiziki və psixoloji sağlamlığına dağıdıcı təsir göstərir və ağır xəstəliklərlə nəticələnir. Bundan əlavə, qəzəb bizim başqaları ilə rəhbərliyimizə zərər vurur, şəxsiyyətimizi alçaldır. Bir an əsəbiləşmək elə bir problem yaradır ki, həmin problemi aradan qaldırmaq çox çətin olur. Bundan əlavə, əsəbilik zamanı insanın hərəkətləri ağıl və məntiqdən yox, psixoloji həyəcədən qaynaqlanır. Adətən, əsəbilikdən sonra peşmançılıq gəlir. Bəzən bu peşmançılıq o qədər şiddətli olur ki, əsəb sarsıntısına gətirib çıxardır. Digər bir tərəfdən, qəzəb və əsəb başqaları üçün narahatlıq yaradıb onların hüquqlarının tapdanmasına səbəb olduğundan, onun ağır Axirət cəzaları da var. Uyğun zərər-ziyanı nəzərə alan əsəbi fərd öz əxlaqındakı bu zəif nöqtəni aradan qaldırmalı, ən azı hisslərini nəzarət altına almalıdır.

Dini təlimlərimizdə tövsiyə olunmuşdur ki, əsəbi halda qərar çıxarmayın, əsəbinizi soyutmaq üçün vəziyyətinizi dəyişin. Məsələn, əgər ayaq üstəsinizsə, oturun, əgər oturmursunuzsa, ayaq üstə oturun.

¹ “Üsuli-kafi”, 2/109.

² “Cürürl-hikəm”.

sunuzsa, durun. Əsəbiləşən zaman dəstəmaz almaq da tövsiyə olunmuşdur.¹ Yəni dərhal reaksiya verməyin, arada fasilə yaradın. Bu fasilə qəzəbin nəzarət altına alınmasında təsirlidir.

Əlbəttə ki, bəzilərinin əsəbi bir anlıqdır. Onlar tez qəzəblənib, tez də təbii hallarına qayıdırlar. Amma bəzilərində qəzəb şəxsiyyətin bir çalarına çevrilmiş və vücuda hopmuşdur. Belələrinin islahı asan olmur. Onların uzun müddət ciddi mübarizəyə ehtiyacı var. Belələri ilə yanaşı yaşamaq olduqca çətinidir. Onlar, adətən, özlərini təqsirkar bilmir və buna görə də islahə səy göstərmirlər. Onlar daim günahı başqalarının boynuna atır və çox vaxt ətrafdakıların xeyrixah nəsihətlərinə qulaq asmırlar.

Əgər tərəflərdən biri əsəbi olsa, ikinci tərəf çalışmalıdır ki, onun əsəblərini qıcıqlandırmasın və öz dözümlü ilə ona əsəbini nəzarətə almaqda yardımçı olsun. Qəzəb soyuduqdan sonra münasib bir məqamda həyat yoldaşı ilə danışmaq, ona əsəbləşməməyi tövsiyə etmək olar. Adətən, əsəbi insanlar yorğunluq zamanı daha tez əsəbiləşirlər. Belə məqamda onlarla keçinmək zəruridir.

Qadınlarla rəftarda islami nümunələr

Həzrət Peyğəmbər (s) və məsum imamların (ə) həyatına nəzər saldıqda görürük ki, onlar öz həyat yoldaşları ilə mülayim və mehriban rəftar etmişlər. Bu böyük insanlarda mərhəmət elə bir həddə olmuşdur ki, hətta bəzi zövcələri onların bu xüsusiyyətlərindən sui-istifadə etmişdir. Amma yenə də onların səbir kasası dolmamış, sərt rəftara yol verməmişlər. Nəql olunur ki, bir gün Əbu-Bəkr peyğəmbərin (s)

¹ "Biharül-ənvar", 73/5-264

evinə gəldikdə, qızı Ayişənin (peyğəmbərin (s) həyat yoldaşı) peyğəmbərlə mübahisə etdiyini gördü. Onlar mübahisənin həlli üçün Əbu-Bəkri hakim təyin etdilər. Ayişə danışıq və öz danışıqında Peyğəmbərin (s) hörmətini gözləməirdi. Əbu-Bəkr Ayişənin bu hərəkətinə dözməyib, ona bir sillə vurdu. Ayişə Peyğəmbərə (s) sığınıb onun arxasında gizləndi və yardım istədi. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “Biz səni buna görə çağırmamışdıq, səndən belə rəftar istəməmişdik”.¹

Nəql edirlər ki, bir gün peyğəmbərin (s) yoldaşı onunla tünd davrandı. Anası onun bu hərəkətini görüb tənbeh etdi. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “Onu rahat buraxın, bildiyini etsin”.² Peyğəmbərin (s) yaxınları onun haqqında demişlər: “Peyğəmbər (s) qadınları və uşaqları bağışlamaqda xalqın ən üstünü idi”.³ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “İman baxımından xalqın ən kamili onların ən xoş xasiyyətli və yoldaşına ən mehriban olanıdır”.

Peyğəmbər (s) müsəlmanlara son vəsiyyətinə üç şeyi xatırlatmışdır: namaz, əl altında olanlarla xoş rəftar, qadınların yanında Allahdan qorxub, onlarla gözəl rəftar etmək.⁴ Digər bir rəvayətdə oxuyuruq: “Sizin ən yaxşınız ailəsi üçün yaxşı olandır. Mən öz ailəm üçün sizin hamınızdan üstünəm. Böyük insanlar qadınları dəyərlə sayır, rəzil insanlar isə onları əskik sayır”.

Bir rəvayətdə deyilir:

Qadınlara və uşaqlara zülm-sitəm Allahı hər şeydən çox qəzəbləndirir.

¹ “Ehyail-Ülume-Ğəzzali”

² “Ehyail-Ülume-Ğəzzali”

³ “Ehyail-Ülume-Ğəzzali”

⁴ “Ehyail-Ülume-Ğəzzali”

Həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir hədisdə deyilir: “Bilin ki, Allah və peyğəmbər, zövcəsinə zərər-ziyan yetirəndən üz çevirmişdir”.¹

Qurani-kərim kişilərə belə göstəriş verir: *“Həyat yoldaşlarınızla yaxşı və xoş rəftar edin”*.²

Quran ayələrində buyurulur ki, əgər müştərək həyatı davam etdirmək imkanınız yoxdursa, zövcənizin haqqını ödəyin, onunla yaxşılıqla ayrılın və elə etməyin ki, həyat ona sıxıntılı olsun; ona zərər-ziyan yetirməyin və Allah bəyənən tərzdə bir-birinizdən ayrılın.³

İslamın qadınlarla rəftar haqqındakı buyuruqları göstərir ki, ailələrimizin bir çoxu İslam normalarından nə qədər uzaqdır. Bəzi kişilər din öncüllərinin tam ziddinə olaraq bayırda xoş rəftar edir, evə qayıtdıqda ailə mühitini öz davranışı ilə zəhərləyir.

Təəssüf ki, ailə ilə bağlı bir çox ənənələrimiz İslam təlimindən uzaqdır, bəzən isə ona ziddir.

Deyilənlərə əsasən, müsəlman ailələrindəki bugünkü gerçəkliyi İslamın ailə prinsipləri ilə eyni tutmaq olmaz.

Qadınlara hörmət, onların dəyərli tutulması, onlarla sərt rəftardan çəkinmək, İslam qanunlarının gerçək prinsiplərindəndir. Haqqında danışdığımız məsələ ilə bağlı ayələr və rəvayətlər çoxdur. Bizim xatırlatdıqlarımız isə yalnız dəryadan bir damla idi.

Ərlə rəftarda islam ölçüləri

İslam təlimlərini nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, qadın üçün ərin razılığını qazanmaqdan mühüm bir iş yox-

¹ “Biharul-ənvar”, 76/366.

² “Nisa”, 19.

³ “Təlaq”, 6.

dur. Yəni kişi qadına hörmət göstərüb onunla xoş rəftar etməyə vəzifəli olduğu kimi, qadın da ərin razılığını təmin etməyə vəzifəlidir. Belə ki, qadının əri ilə xoş rəftarı və onu razı salması cihad sayılmışdır.

İslam təlimlərinə əsasən, kişinin qadın öhdəsində daha çox haqqı var.¹ Qiyamət hesabında qadın üçün ərin razılığından böyük şəfaətçi yoxdur.² Həzrət Fatimə (s) dünyasını dəyişdiyi vaxt Həzrət Əli (ə) dedi: “Pərvərdigara! Mən Sənin peyğəmbərinin qızından razıyam”.³ Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Xoş o qadının halına ki, əri ondan razıdır. Vay o qadının halına ki, ərini qəzəbləndirmişdir”.⁴

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir ki, ərini incidən, qəm-qüssəyə qərq edən qadın məlumdur (lə-nətlənmişdir). Ərini əziz tutub onu incitməyən, ona itaət edən qadın isə xoşbəxtdir”.⁵

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Əgər bir qadın ərini incitsə, onu razı salanadək namazı və digər xeyir işləri Allah dərgahında qəbul deyil. Kişi üçün də belədir. Arvadını incidən, ona zülm edən kişi cəzalanır”.⁶

Həzrət Fatimə (s) buyurmuşdur: “Həyat yoldaşı ilə mehriban rəftar edib onu bağışlayanlar insanların ən dəyərliləridir”.

Bir şəxs həzrət Peyğəmbərə (s) öz yoldaşının yaxşı rəftarı haqqında danışib dedi: “Evə qayıtdığım vaxt zövcəm məni gü-lürüzlə qarşılayır, xoş sözləri ilə yorğunluğumu və qəm-qüssəmi çıxarır, mənimlə daim mehriban rəftar edir.” Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: “O, şəhid mükafatının yarısını almışdır”.

¹ “Kənzül-ümmal”, x. 44771.

² “Biharul-ənvar”, 103/257.

³ “Biharul-ənvar”, 103/257.

⁴ “Biharul-ənvar”, 103/256.

⁵ “Biharul-ənvar”, 103/253.

⁶ “Vəsailüş-şiə”, 14/116.

Əgər İslamın kişi və qadın üçün nəzərdə tutduğu vəzifələrə əməl edilsə, ailə rabitələrində ciddi bir problem yaranmaz.

Uyğunlaşma

İstənilən bir ictimai mühitdə, o cümlədən ailədə əsas prinsiplərdən biri uyğunlaşma prinsipidir. Hər bir toplumda, eləcə də, ailədə olan fərqlər fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Həyat yoldaşı seçimində nə qədər diqqətli olsaq da, seçdiyimiz fərddə fərqli xüsusiyyətlərin olması qaçılmazdır. Fərqli mədəniyyətlərin tərbiyə etdiyi şəxslər arasında düşüncə, psixologiya, əxlaq baxımından fərqlər olur. İki ailə mədəniyyət, adət-ənənə baxımından bir-birlərinə nə qədər yaxın olsalar da, onlar arasında fərqlərin mövcudluğu qaçılmazdır (Ayrı-ayrı millətdən olan iki fərdin qurduğu ailənin davamsızlığı deyilənlərə sübut ola bilər. Təbii ki, kökündən fərqli mədəniyyətlərdən bəhrələnmiş iki şəxs olduqca çətin uyğunlaşır.

Təcrübə göstərir ki, xarici vətəndaşla ailə quran şəxslərin xüsusi problemləri olur və onların evliliyi, adətən, uzun çəkmir. Əlbəttə ki, istisnalar da var. Hətta bu istisna hallarda da tərəflərdən biri o birinin əqidəsini və mədəniyyətini qəbul edir.). Bütün bu səbəblərdən ailə qurmuş tərəflər arasındakı fərqlər bizi təəccübləndirməməlidir. Həyat yoldaşı seçərkən, belə bir nöqtəni nəzərdən qaçırmaq olmaz və bu seçimdə çalışmalıyıq ki, prinsiplial məsələlərdə tərəflər bir-birinə uyğun olsunlar.

Prinsipial fərqləri olan iki nəfərin qurduğu ailə çox çətin uyğunlaşır, bəzən isə uyğunlaşmır.

Əlbəttə ki, bəzən ailədə prinsiplial yox, xırda məsələlər ixtilaf yaradır. Hər halda, fərqlər azaldıqca, rabitə də möh-

kəmlənir. Tərəflər arasındakı fərqlərdən bir qismi onların istedadları ilə bağlıdır. İstedad fərqi isə fərqli maraqlar, istəklər yaradır. Zövcələr arasındakı fərqlərdən bir qismi də onların uzun illər boyu formalaşmış adətləridir. Adəti atmaq isə olduqca çətindir. Bir sözlə, tərəflər arasında fərqlər labüddür. Əgər fərqlər qaçılmazdırsa, ailənin davamı üçün uyğunlaşmadan başqa çarə yoxdur. Bütün toplumların, zümrələrin, eləcə də, ailənin uyğunlaşma prinsipinə ehtiyacı var.

Uyğunlaşma məfhumu

Ailədə uyğunlaşma deyərkən, hər bir ailə üzvünün, xüsusilə ər ilə arvadın bəzi məsələlərə münasibətini dəyişməsi və ümumi razılıq naminə bəzi istəklərdən çəkinməsi nəzərdə tutulur. Deyildiyi kimi, ər ilə arvadın bəzi əxlaqi xüsusiyyətləri bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir. Ümumi razılıq xatirinə bu xasiyyəti tərk etməkdən başqa yol yoxdur.

Müştərək bir həyatda ər ilə arvad çalışmalıdır ki, bir-birlərinin bütün xüsusiyyətlərini, maraqlarını öyrənsinlər və ziddiyyət təşkil edən işlərə yol verməsinlər.

Bu həssaslıqların kökü çox vaxt insanların psixoloji xüsusiyyətlərində, aldıkları tərbiyədə olur. Əlbəttə ki, bu sahələrdə insanın dəyişməsi çətindir. Hər hansı fərdin qısa bir zamanda bu xüsusiyyətləri tərk etməsini gözləmək olmaz. Ona görə də hər iki tərəf çalışmalıdır ki, qarşı tərəfin həssaslığını nəzərə alsın.

Həyat yoldaşının istəklərində zidd rəftara yol verməmək mehr-məhəbbət şərti, ağıl və düşüncə nişanəsidir.

Çünki həyat yoldaşını sevən kəs ailə həyatına əlaqəlidir. O, həyat yoldaşını incidəcək, müştərək həyat bağlarını qıracaq heç bir iş görmür. O, inadkarlıq və ya nadanlıq üzündən

yoldaşı üçün sıxıntı yaradacaq işə yol vermir. Təəssüf ki, bəzən zövcələr bir-birinə hörmət əvəzinə, inadkarlıq göstərərək başqalarının yanında qarşı tərəfi (öz həyat yoldaşlarını-Red.) incidirlər. Bu sayaq rəftar göstərir ki, onlar ailə həyatının qayda-qanunlarından xəbərsiz və biganədirlər.

Bilməliyik ki, hər bir insanın xüsusi ruhiyyəsi, düşüncə tərzi var. Hər bir insan xüsusi yanaşma tələb edir. Başqa sözlə, ətrafdakılarla rabitə zamanı onların şəxsiyyətini nəzərə almamaq olmaz. İstənilən bir söz və rəftar qarşı tərəfin düşüncə və ruhuna uyğun olmalıdır. Çünki hər maye üçün münasib bir qab var və qaba tutumundan artıq bir şey tökmək olmaz.

Bəziləri öz rəftarında ağıla əsaslandığından, onlarla ağıl və məntiq dilində danışılmalıdır. Bəziləri isə emosionaldırlar. Belələri ilə ünsiyyətdə quru məntiqi dəlillərlə kifayətlənmək olmur. Onların həssaslığını nəzərə almaqla, daha tez nəticə əldə etmək olur. Kimi istiqanlı, kimi isə soyuq-qanlıdır. Kimi məsələlərə səthi yanaşır, kimi də məsələnin mahiyyətinə varır.

Zövcələrdən hər biri qarşı tərəfin şəxsiyyətinə qapı açmaq üçün açar soraqlamalıdır. Qarşı tərəflə onun ruhiyyəsinə uyğun rəftar edilməlidir.

Müsbət nəticə əldə etmək üçün sağlam və yetərli rabitələrin qurulmasında sədaqətlə təlaş göstərmək lazımdır.

Həyat yoldaşının ailəsi ilə saziş

Mühüm məsələlərdən biri qadının ər evində dil tapmasıdır. Təəssüf ki, bu sahədə bir çox problemlər yaranır. Hətta bu problemlər acı nəticələrə də gətirir. Ərlə arvad qarşı tərəfin ailəsi ilə sazişə gəlməli olsa da, kişinin bu sahədəki müdiriyyəti nəzərə alınmalıdır. Kişi tədbir və bəsirətlə elə rəftar

etməlidir ki, həm həyat yoldaşı, həm də yaxınlarının haqlarını yerinə yetirsin. Hər halda, onlardan heç birini digərinə fəda etmək olmaz. Bəzi kişilər analarını çox sevdiklərindən özləri də bilmədən həyat yoldaşlarının haqqını tapdalayırlar. Onlar öz həyat yoldaşlarından analarına qarşı xüsusi bir münasibət umurlar. Hansı ki, qadın yalnız öz vəzifəsini yerinə yetirməli, yersiz tələblərin icrasında üzülməməlidir. Bəziləri isə evləndikdən sonra ana-bacısını, yaxınlarını yaddan çıxarır və onların hüquqlarına biganəlik göstərir. Evləndikdən sonra kişinin öz həyat yoldaşı və yaxınları ilə necə rəftar edəcəyindən çox şey asılıdır. Ailədə isti rəbitələrin yaranması, bir çox problemlərin aradan qalxması üçün kişi düzgün müdiriyyət üsulu seçməlidir. Kişi tədbirli və aqah olmadıqda, ailədə xeyli problem yaranır. Digər tərəfdən, qadın da ərinin əziyyətdə salacaq rəftarlardan çəkinməli, ərinin yaxınları ilə isti əlaqələr qurmağa çalışmalıdır. Cüzi məsələlərdən ötrü dava-dalaş salmaq, səmimi rəbitələri pozmaq düzgün deyil.

Güzəşt uyğunlaşma şərtidir

Uyğunlaşma sözündə bir növ güzəşt, dözümlük, göz yummaq mənaları da var. Müdara etmək təbiri də həmin mənanı bildirir. Müdara etmək odur ki, biz kollektiv yaşayışda ətrafdakıların bəzi yersiz hərəkətlərinə dözək, onlara göz yumaq. Məsələn, əgər həyat yoldaşının rəftarında nöqsan varsa və nöqsanı aradan qaldırmaq üçün göstərilən səylər nəticə vermirsə, dava-dalaş salıb ailə rəbitələrini süstləşdirmək olmaz. Çünki hər birimizin zəif nöqtəsi var. Bəzən bu nöqtəni islah etmək asan olmur. Bəzi zəif nöqtələrin irsi kökləri olur. Qəbul etməliyik ki, müştərək həyatda bu sa-

yaq çətinliklər labüddür. Axı heç birimiz məsum, günahsız deyilik. Özünü nöqsansız bilən şəxs hamıdan nöqsanlıdır. Əlbəttə ki, hər bir insan öz üzərində çalışıb eyblərdən yaxa qurtarmalıdır. Belə bir səy mənəvi təkamül səbəbidir. Yalnız çalışmaqla Qurani-kərimin “pak həyat” adlandırdığı sağlam həyata yol tapmaq olar. Hər halda, bu sayaq çətinliklər var və müdara edib keçinməkdən başqa yol yoxdur. Elə bu səbəbdən də İslam təlimlərində müdara etmək təkidlə tövsiyə olunur. İslam Peyğəmbərindən nəql olunmuş rəvayətlərdə müdara imanın yarısı kimi təqdim olunur.¹ Həzrət Peyğəmbərin (s) bu bəyanı insani rabitələrdə əxlaqi fəzilətin əhəmiyyətini göstərir. Bu mövzuda rəvayət çoxdur.

Saziş həddi

Qarşı tərəflə saziş o demək deyil ki, insan qeyd-şərtsiz kiminsə istəyinə və ya mühitin tələblərinə təslim olsun, gerçək meyarlardan əl çəksin. Bəzi əxlaqi keyfiyyətləri o zaman tərk etmək olar ki, bu hərəkət prinsipiial üsullara zərər vurmasın və haqq ayaq altına atılmasın.

İnsan fərd və ya mühitlə uyğunlaşmaq üçün nə günaha yol verə bilər, nə də vacib vəzifələrini tərk edə bilər.

İslam Peyğəmbərindən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə belə bir nöqtə aydın şəkildə bəyan olunmuşdur: “Öncə Allaha iman, sonra kimsənin haqqını tapdamadan xalqla müdara, düşüncə göstəricisidir”.

Qeyri-prinsipiial məsələlərdə ixtilafdan çəkinib müdara yolunu tutmaq olar. Qeyri-mühüm məsələlərdə güzəşt başqaları ilə saziş şərtidir.

¹ “Cameus-səadət”, 1/372.

Uyğunlaşmaq təslimçilik, ictimai mühitin rəngini götürmək, şəxsiyyəti əldən vermək yox, ixtilaflardan çəkinmək məqsədi ilə güzəştə getməkdir.

Umacağımızı məhdudlaşdırmaq

Ailə həyatında uyğunlaşma şərti budur ki, ərlə arvadın hər biri qarşı tərəfdən umacağında orta həddi gözləsin, imkandan uzaq, qeyri-məntiqi istəklərdən daşınsın. Ailə həyatında bir çox problemlərin kökü istək və umacaqlarda orta həddin gözlənilməməsidir.

Şübhəsiz ki, yalnız ailə həyatında yox, bütün insani rabitələrdə hər birimiz başqalarından nə isə gözləyirik. Əlbəttə ki, qarşı tərəfin də bizdən intizarı var. Ailə həyatımızdakı umacaqları bilmək üçün vəzifə və hüquqlarımızla tanış olmalıyıq. Əgər ailədə haqqımız olmayan bir tələb irəli sürsək, ailə rabitələrinə zərbə vurmuş olarıq. Yəni həyat yoldaşından vəzifəsi olmayan bir iş tələb etmək olmaz. Kişi də ummamalıdır ki, qadın öz ixtiyarında olanları və ya qazancını ailə üçün xərcləsin. Qadın da kişidən həddi aşan tələblər etməməli, eləcə də, onun qeyri-məntiqi istəklərinə təslim olmamalıdır.

Öz istəklərimizdə bəsirətli olaq

Hətta şərii haqlarımızın tələbində belə, bəsirətli olmalı, imkanları nəzərə almalıyıq.

Bəsirətli olmaq, həqiqəti görmək bütün sahələrdə, eləcə də, ailə həyatında mühüm rol oynayan dəyərli bir xüsusiyyətdir.

Həqiqətdən uzaq istəklər rabitələrdə xeyli problemlər yaradır. Unutmamalıyıq ki, imkanı istəyə uyğunlaşdırmaq mümkünsüzdür. İnsan öz istəyini imkana uyğunlaşdırmalı, öz istəklərində gerçəkliyi nəzərə almalıdır. İmkanı nəzərə almadan, uzun-uzadı arzularla yaşamaq, əslində, yuxu və

xəyal aləmində seyr etməkdir. Həyatda müvəffəqiyyətin ilkin şərti bəsirətli olmaqdır. Belə bir nöqtəyə diqqət qadınlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Həyəcanlanmış hisslər bəzən həqiqəti görməyə imkan vermir. Hissdən qaynaqlanan və ağıl ölçüsünə sığmayan istəklər də emosiyalardan doğur.

Bu sayaq istəklər, adətən, ailə həyatında çətinliklər törədir (Qadının diqqət yetirməli olduğu digər bir məsələ həyat yoldaşının proqramı ilə uyğunlaşmaqdır. Bəzi kişilər əmək fəaliyyəti ilə bağlı boş vaxt tapmaqda çətinlik çəkirlər. Bəziləri evdə də idarə işi görməyə məcbur olur. Belə məqamlarda, həyat yoldaşı vəziyyəti düzgün qiymətləndirməli, öz etirazları ilə ərini sıxıntıya salmamalıdır. Əlbəttə, kişi də imkan həddində öz vaxtının bir hissəsini ailəsinə həsr etməli və bunu özünə vəzifə bilməlidir.).

Müqayisə aparmayaq

Tərbiyə sahəsində təkidlə qeyd olunmuş gerçəkliklərdən biri fərqli səviyyənin mövcudluğudur. Öncə də işarə etdik ki, hər fərdin digər fərdlərdən fərqli xüsusiyyətləri var. İnsanların tutumları, qabiliyyətləri, gücləri eyni deyil. Buna görə də hamıya qarşı eyni tələb irəli sürmək olmaz. Belə ki, kişi öz həyat yoldaşını başqa qadınlarla müqayisə edə bilməz. Qadınlardan başqa qadınların gördüyü işi tələb etmək yersizdir. Əgər qadın kişinin bəzi istəklərini yerinə yetirə bilmirsə, kişi ondan inciməməli, məhəbbətini əskiltməməlidir. Bəzən kişilər öz həyat yoldaşlarına başqa qadınların aşbazlığından, dərziliyindən ağız dolusu danışirlər. Bu sayaq söhbətlər təkrarlandığında, qadın tərəfindən təhqir kimi qəbul olunur. Başqa qadınların həddi aşan tərifi dilxorçuluq, bəzən isə kin-küdurət yaradır. Bəziləri bir az da qabağa ge-

dərək, yeri gəldi-gəlmədi həyat yoldaşlarını başqaları ilə müqayisə edirlər. Onlara elə gəlir ki, bu yolla həyat yoldaşlarını təşviq edirlər. Belə bir üsul daha çox zərər gətirir. Adətən, fərdlərin bir-biri ilə müqayisə olunması yanlış olur və pis nəticələrlə sonuclanır. Ümumiyyətlə, fərdlərin müqayisəsində diqqətli olmaq, fərdi keyfiyyətləri nəzərdən qaçdırmamaq lazımdır. Başqa bir şərt isə, bu müqayisənin təhqirə çevrilməsinə yol verməməkdir. Başqalarının üstünlüyü haqqındakı söhbət qarşı tərəfin alçaldılması ilə müşayiət olunmamalıdır.

İnsani rabitələrdə bir çox incə nöqtələrə diqqət yetirmək və ölçülü hərəkət etmək lazımdır.

Həyat yoldaşının başqa qadınlarla müqayisə edilməsinin digər mənfi nəticələri də var. Bu nəticələrdən biri, qadında başqa qadınlara qarşı mənfi emosiyaların yaranmasıdır. Qadın üçün ərin ətrafdakı qadınlara diqqətli olub, onların haqqında xoş sözlər deməsi cansıxıcıdır. Qadına elə gəlir ki, haqqında danışılan qadınlar onun ərinin diqqətini ondan yayındırırlar. Bir sözlə, yersiz müqayisələr ailənin ictimai rabitələrində xeyli problem yaradır və bu problemlər bəzən ciddi qarşıdurmalarla nəticələnir.

Ərdən maddi təmənnə

Qadının öz ərindən təmənnələrindən biri də maddi təmənnədir. Şübhəsiz ki, qadının dolanışıq xərcləri ərin öhdəsinədir. Kişi qadının şəni, öz imkanları ölçüsündə qadına həyat şəraiti yaratmalıdır. Onun həm rahatlığı təmin olunmalı, həm də şəxsiyyəti qorunmalıdır. Təəssüf ki, bu sahədə də bəzən orta hədd gözlənilmir, qadının təmənnələri ailənin və ərin imkanlarından çox-çox yuxarı olur.

Ailələrdəki durumun araşdırılması göstərir ki, ərlə arvad arasındakı bir çox problemlərin səbəbi maddiyyətdir.

İslami rəvayətlərdə kişilərə tövsiyə olunur ki, imkanları daxilində qadının rifah və asayişini təmin etsinlər. İmkani olduğu halda, ailənin ehtiyaclarını təmin etməyən kişidə bir növ xəsislik görünür. Onlar unudurlar ki, var-dövlət ailənin ehtiyaclarının ödənməsi, şəxsiyyətin qorunması, xeyir işlər yolunda sərf olunduqda fayda verir. Əgər imkanlar sadalanan istiqamətdə yönəlməsə, onların heç bir dəyəri yoxdur. Rəvayətlərdə tövsiyə olunur ki, Allah sizin var-dövlətinizə bərəkət verdikdə, siz də həmin artıma uyğun olaraq ailə-övladınızın şəraitini genişləndirin, açıq əl və ürəklə onların ehtiyaclarını təmin edin.

Bundan əlavə, kişi ailə ehtiyaclarının təmini üçün öz fəaliyyət dairəsini genişləndirməlidir. Bu yolla ailənin üzvləşdiyi maddi problemlər aradan qaldırılmalıdır. Bəzi kişilər ailə-övladın ehtiyaclarını təmin etmək üçün lazımınca çalışmırlar. Bu səbəbdən onlar öz fəaliyyətlərini genişləndirməyə cəhd göstərmirlər.

Başqa bir tərəfdən, dini rəvayətlərdə qadınlardan istənilir ki, həyat yoldaşlarının imkanlarını nəzərə alsınlar. Qadın həddi aşan istəklərdən çəkinməlidir. Təəssüf ki, bəzi qadınlar bu məsələyə biganədirlər. Onlar öz xoşbəxtliklərini yalnız maddiyyətdə axtarırlar. Belə qadınların təmənna-sının həddi-hüdudu yoxdur, onlar hər gün yeni bir istəklə ərlərinə üz tuturlar. Belə qadınlar nə ərin imkanlarını, nə gələcəyi və nə də ailənin məsləhətini nəzərə alırlar. Onlar öz istəkləri üzərində möhkəm dayanıb təkid edir, müsbət cavab almadıqda ailə mühitini zəhərləyirlər. Belə qadınların itirdiyi ilkin şey ailə həyatındakı xoşbəxtlik hissləridir.

Bəzi qadınlar maddi istəklərin gerçəkləşməsi üçün o qədər səy göstərirlər ki, sanki, pul xərcləmək üçün yaranmışlar. Ağır xərcli, adətən, bu kimi səriştəsiz qadınlar ailə iqtisadiyyatını ağır yükləyirlər. U. Dürantın təbirincə: “Ər məcburdur ki, can qoyub, əsəb çürütsün, acı da olsa, qadına bir qul olduğunu qəbul etsin”.¹ Bu hal dəbdəbəli həyat keçirən kübar ailələrdə daha çox müşahidə olunur. Belə ailələrin bərbəzək, geyim, əyləncə xərcləri ağılsız həddədir və üzücüdür. Adətən, belə ailələrdə həqiqi xoşbəxtlikdən əsər-əlamət olmur.

Xoşbəxtlik var-dövlətdə, bər-bəzəkdə, güc və məqamda yox, eşq və aramlıqdadır.

Bu zümrədən olanlar elə bir yol tutmuşlar ki, bu yol onları daim aramlıqdan, xoşbəxtlik və həzdən uzaqlaşdırır.

Aşağı və ya orta imkana malik bir çox ailələr qənaət və şükür səbəbindən olduqca xoşbəxtirlər. Bu xoşbəxtlik kübar ailələrin dəbdəbəli saraylarda, ağır xərcli qonaqlıqlarda və səfərlərdə axtardıqları xoşbəxtlikdir. Onlar heç vəchlə bu xoşbəxtliyi əldə edə bilmirlər. Elə bu səbəbdən də qəm-qüssə, əxlaqsızlıq, boşanma kimi bir çox psixoloji və ictimai problemlərlə üz bəzədirlər.

Çox təəssüf ki, orta təbəqədən olan bəzi qadınlar kübar zümrəni özü üçün ideal götürür və min bir əzab-əziyyətlə onlarla bir cərgədə dayanmağa səy göstərirlər. Onların imkanları kübar imkanlarla uzlaşmadığından üzüntüyə düşər olur, ailə həyatını özləri və ailələri üçün zəhərə döndərirlər (Bu qadın zümrəsi ölkəmizə qərb mədəniyyətinin töhfəsidir. Xüsusilə ikinci dünya müharibəsindən sonra qərbə təqəlidçilik cərəyanı gücləndi və cəmiyyətdə qərbpərəst bir zümrə formalaşdı.).

¹ “Fəlsəfənin ləzzətləri” /160.

Bu tip qadınlar anlamalıdırlar ki, ailə xoşbəxtliyi bərbəzəkdən, dəbdəbəli həyatdan asılı deyil. İnsanın xoşbəxtliyi hər şeydən öncə onun ruhundan və qəlbindən asılıdır. Ruhunda və qəlbində aramlıq olmayan insan nə qədər dəbdəbəli yaşasa da, həyatdan ləzzət almır. İnsan onu addım-addım bədbəxtliyə aparən yol seçməməlidir. Bu yolun sonunda üzüntü və bədbəxtlikdən başqa bir şey yoxdur. Düşünməliyik ki, həyatdan nə istəyirik? Başqaları ilə dəbdəbə yarışına girmək bizi xoşbəxtliyə aparırmı? Axı imkanlar fərqlidirsə, bu yarışda hansı səmərə ola bilər?! Hər birimiz ixtiyarımızda olan imkanları nəzərə alaraq, proqram hazırlamalı, imkanca bizdən yuxarı olanlarla rəqabətə girməməliyik. İnadkar, tələbkar qadınlarla yanaşı şəxsiyyətli, düşüncəli qadınlar da var. Onlar ailənin iqtisadi mənbələrini hifz edir, israfdan çəkinir, ailənin imkan çərçivəsindən kənar addım atmırlar. Xoşbəxtlikdən bu növ qadınlar cəmiyyətimizdə kifayət qədərdir. Onlar hər zaman həyat yoldaşları ilə çiyin-çiyinə ailənin gələcək həyatı üçün proqram cızırlar. Yaxşı olar ki, ata-analar öz qızlarını ər evinə yola salmazdan öncə, onları bəzi həqiqətlərlə tanış etsinlər.

Xoşbəxtlik çox pul xərcləməkdə, ölçüsüz arzularla, azğın istəklərdə yox, həyat yoldaşı ilə qəlb bağlılığında, təkamül və yüksəlişə doğru səydedir.

Bu xoşbəxtliyi qiymətli libaslara, bər-bəzəyə satmaq olmaz. Qızlar öz analarının ağışında bu böyük dərsi yetərincə öyrənməlidir.

Bu məqamda həzrət Fatiməni (s) bir ideal kimi xatırlamaq yerinə düşər. Bu xanımın fəzilət və təqva dolu həyatının qadınlarımıza ilham verəcəyinə ümid bəsləyirik. Həzrət Fatimənin (s) öz həyat yoldaşı, Həzrət Əliyə (ə) xitabən

söylədiyi dəyərli bir kəlamı ilə sözlərimizi zinətləndiririk. Xanım buyurmuşdur: “Ey Əli! Mən öz Rəbbimdən həya edirəm ki, səndən imkanın çatmayan bir şey istəyəm”.¹

Başqalarının yaxşı dolanışığını həyat yoldaşımıza nümunə göstərməyə

Bəzi xanımlar ardıcıl şəkildə başqalarının dolanışığını öz ərinə nümunə göstərir, bu yolla onu alçaldırlar. Belə bir hərəkət ağıl və ədəbdən uzaqdır. Qadın tərəfindən daim təhqirə məruz qalan ərdən hansı əsasla səmimi və mehriban münasibət gözləmək olar?!

Qadın və kişi birdəfəlik olaraq bu sayaq viranedicə müqayisələrdən əl çəkməli, bu yolla qarşı tərəfi incidib təhqir etməməlidirlər.

Ailədə bu sayaq ləyaqətsiz rəftarlara yer yoxdur. Ailə eşq, məhəbbət, mərhəmət, fədakarlıq ocağıdır və səmimiyyət dolu bu ocaqda təhqirə yer verilməməlidir.

Bəzən bu müqayisə ərlə arvadın ata ailələrinə də gedib çıxır. Tərəflərdən hər biri öz ata evi ilə müqayisə aparır, öz ailəsinin imkanlarını və imtiyazlarını gözə çəkir. Qarşı tərəf də öz növbəsində yaxınlarının tərifinə başlayır və nəhayət, bu çəkişmə dava-dalaşla nəticələnir. Əslində, bu sayaq rəftarlar tərəflərin şəxsiyyətini açıqlayır. Məlum olur ki, bu sayaq fərdlər hələ ki düşüncə və ruhi yetkinliyə çatmamışlar, müştərək həyatın qayda-qanunlarından xəbərsizdirlər. Tərəflərdən biri öz yaxınlarını təriflədikdə, digər tərəf ona eyni cür cavab verməməli, mənalı bir sükutla onu düşündürməlidir. Yaxınlarından danışan həyat yoldaşına anlatmaq lazımdır ki, bu sayaq rəftar yanlış və yersizdir. Əgər

¹ “Kəşfül-Gəmmə”, 1/465.

hücuma məruz qalmış tərəf eynən qarşı tərəf kimi cavab versə və ya həyat yoldaşının dediklərini inkar etsə, iş davadalaşa gedib çıxar və ailə savaşı meydanına çevrilər. Belə məqamlarda ər və arvad münasib bir fürsətdə sağlam söhbət aparmaqla qarşı tərəfi yanlış mövqedən çəkindirə bilirlər.

Ailədə kişinin müdiriyyətinin rolu

Hər bir ictimai qurumun müdiriyyətə ehtiyacı var. Ailə də ictimai bir qurumdur. Əgər ailədə düzgün müdiriyyət olmazsa, onun işləri dolaşar, nizam-intizam aradan götürülər. Himayə və müdiriyyətin zəif olduğu ailələr müxtəlif baxımlardan problemə məhkumdurlar. Ailə qadının lətafətinə, hisslərinə, mərhəmətinə ehtiyacı olduğu kimi, qüdrət, çətinlik, tədbir, müdiriyyət və rəhbərliyə də möhtacdır. Bu xüsusiyyətlər isə təbii və fitri şəkildə kişidə daha güclüdür. Ailədə müdiriyyəti İslam dini kişinin öhdəsinə qoymuşdur. Qadın bu müdiriyyəti təmkinlə qəbul etməlidir ki, ailə işlərinin tənzimində problem yaranmasın.

Burada zəruri bir nöqtəyə işarə etmək lazım gəlir: ailədə müdiriyyəti təhkim, zor, sərtliklə eyni tutmaq olmaz. Bütün ictimai qurumlar, o cümlədən ailədə müdiriyyət işlərinə daha yaxşı idarə olunması və ixtilafların qarşısının alınması üçündür. Təəssüf ki, bəzi kişilər özünü ailə-övladın mütləq hakimi kimi aparır və onların heç bir haqqını tanımır. Adətən, belə kişilər rəftarını dəyişmək istəmir. Onlar eqoizmə, kobudluğa o qədər yer vermişlər ki, bütün tövsiyələri qullaqardına vururlar. Etiraf edək ki, bu sayaq qaba fərdlərlə birlikdə yaşamaq olduqca çətindir.

Bəzi ailələrdə, xüsusilə şəhərlərin modern zümrələrində vəziyyət tamam başqadır. Bu ailələrdə qadın kişinin rolunu

əlinə almağa, ailənin idarəçiliyini öz öhdəsinə götürməyə çalışır. Belə bir ruhiyyə sağlam qadın üçün təbii deyil və onun yaradılışının ziddinədir. Bəzən də kişinin müdiriyyət zəifliyi qadında belə bir ruhiyyə yaradır. Hər halda, belə bir vəziyyət nə təbiidir, nə də qadın və ailənin xeyrinədir. Belə rəftar qadının fizioloji və problem durumu üçün də zərərliyədir.

Ailə üçün yetərli ideal budur ki, qadın və kişi öz xüsusi vəzifəsini yerinə yetirsin və əl-ələ verərək, ailə vəzifələrini öhdəyə götürsün. Ailə mübarizə və rəqabət meydanı yox, həmkarlıq və uyğunlaşma ocağıdır.

Bəzi ailələrdə isə kişi müdiriyyət rolunu əldən vermişdir və hər kəs azad şəkildə öz yolunu gedir. Belə ailələrdə böyüyən qızlar da azaddır. Onlar ailə həyatı qurduqdan sonra da azadlıqlarını qorumağa çalışırlar. Bu səbəbdən də, əri saya saymır, onun istəklərinə məhəl qoymurlar. Elə bu məqamda ziddiyyət yaranır. Bu fərdlər öz ruhiyyələrini islah edib dəyişənədək uyğunsuzluq aradan qalxmır, əmin-amanlıq bərqərar olmur.

Ailə işlərinin idarəçiliyində kişi elə bir üsul seçməlidir ki, qadının əks reaksiyasına səbəb olmasın. Yəni kişi qadının şərii hüquqlarını qorumaqla onda belə bir inam yaratmalıdır ki, öz baxışlarını məcburi şəkildə qəbul etdirmək fikrində deyil. Adətən, kişinin səmimiyyəti, xoş niyyəti sübuta yetdikdə ailədə uyğun problemlər yaranmır.

Qadın kişinin müdiriyyət rolunu qəbul edib, ailə işlərinin idarəsində həmkarlıq göstərməklə ailə və övladların tərbiyəsi üçün möhkəm bünövrə qurmalıdır.

Kişinin nəzərdən qaçırmamalı olduğu nöqtələrdən biri budur ki, qadın və ailənin ümumi mənafeyinə olan işlərdə onunla məsləhətləşsin. İmkan həddində ailənin məsləhəti

nəzərə alınmalıdır. Gerçəkdə baxışlar arasında fərq olsa da, məntiqi dəlillər arasında müşkülün həllinə çalışmaq lazımdır. Öz nəzərini ailəyə məcburi qəbul etdirməkdən çəkinmək lazımdır. Ailənin idarəsində məsləhətli müdiriyyət bəhəridir.

Kişinin qəyyumluq rolu ailənin ümumi məsləhəti ilə rəbitəlidir və qadının xüsusi vəzifə çərçivəsinə aid deyil. Kişi evdarlıq işlərinə müdaxilə etməməli, bu sahədə qadını azad buraxmalıdır¹.

İctimai bir qurumda, o cümlədən ailədə müdiriyyətin fəlsəfəsi üstünlüyün təmini və müdirin hər şeyə müdaxiləsi yox, nəzərdə tutulmuş işlərin ən üstün şəkildə idarəsidir.

Əgər kişi bütün bu nöqtələri nəzərdə saxlasa, yersiz müdaxilələrə, əmr və qadağalara yol verilməz.

Ailə məhəbbət, fədakarlıq, anlaşma və həmkarlıq məhəlidir. Bu prinsipə zidd üsullardan istifadə etmək olmaz.

Uill Dürantdan bir sitat

Hazırkı söhbətin sonunda mühüm bir nöqtəyə işarə etmək lazım gəlir: Kişi toplumda şəxsiyyətini elə tanıtdırma lıdır ki, ailədə onun müdiriyyəti təbii şəkildə qəbul olunsun. Bu şərt gözlənilsə, bir çox qadınlar ər müdiriyyətinin qəbulunda problemə düçar olmaz. U. Dürant bu barədə deyir: “Qadın məhəllin komandanı olan kişiyyə xoşluqla təslim olur. Əgər bu gün qadın itaətsizlik göstərsə, bunun səbəbi kişilərin qüdrət və əxlaq baxımından keçmişə nisbətən zəif olmasıdır”².

¹ Əlbəttə, səmimi məsləhətvermələr inkar olunmur. – Red.

² “Fəlsəfənin ləzzətləri”, 137.

Ailədə iş bölgüsü

Qədim adət-ənənələrə əsasən, iş bölgüsündə evdarlıq, uşağa qulluq və bu kimi işlər qadının öhdəsinə ailə ehtiyaclarını ödəmək üçün qazanc əldə edilməsi kişinin öhdəsinə düşmüşdür. Belə bir iş bölgüsü təbii bölgüdür və qadın ailə səngərində bu məsələlərlə məşğul olaraq ön cəbhədə ailə ehtiyaclarını təmin etmək üçün vuruşan kişini bu sayaq işlərdən azad edir. Belə bir bölgü ailə həyatına səfa-səmimiyyət bəxş edir. Nəzərdə tutulan bölgüdə qadın övladların tərbiyəsi üçün münasib fürsət əldə edir, bütün güc və istedadını gələcək nəsillərin tərbiyəsinə yönəldir. Bu halda ailə gələcək nəslin qəbulu üçün isti bir ocağa çevrilir. Qadın qazanc əldə edilməsinin, bu işdən yaranan yorğunluğun sıxıntısından amandadır. O, bütün fiziki və ruhi gücünü ailə-övladına həsr etmişdir. Onun daim evdə olması ər və övladlar üçün ailə cazibəsini artırır. Belə bir ailə daha möhkəm bünövrəyə malik olur.

Modern dünyada bütün ictimai sahələr kimi, ailə qurumu da dəyişikliyə məruz qalmışdır. Belə ki, ənənəvi iş bölgüsü yenidən nəzərdən keçirilmiş, tamam başqa bir şəkil almışdır. Hazırda iqtisadi zərurətdən bir çox qadınlar ər ilə çiyin-çiyinə, bəzən isə ondan da artıq, evdən xaricdə əmək fəaliyyəti ilə məşğuldur. Onlar da eynən kişi kimi evə yorğun gəlir, qulluğa ehtiyac duyurlar. Evdən bayırda əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan qadından evdarlıq gözləmək olmaz, eləcə də, ictimai ehtiyacları nəzərə alıb qadını evdən kənardakı fəaliyyətdən məhrum etmək olmaz. Axı evdən kənardə yalnız qadının ixtiyarına veriləsi işlər var. Yenə də bəzi nöqtələri araşdırmaq lazım gəlir.

İşləyən qadınlarla bağlı bəzi nöqtələr

1. Evdən xaricdə əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan qadın ailə büdcəsinin bir hissəsini təmin edir. Demək, ev işlərinin ağırlığını onun çiyinə qoymaq olmaz. Ər vəzifəlidir ki, işdən yorğun gəlmiş qadının ev işləri görüb üzülməməsi üçün münasib proqram tərtib etsin. Əgər qadın gücündən artıq yüklənərsə, onun psixoloji durumuna zərbə dəyər. Əlbəttə ki, qadının problemi həm də ailənin problemidir. Nəzərdə tutulan halda, ər və övladlar ev işlərində qadına kömək göstərməlidir.

Təəssüf ki, bəzən təqaüdə çıxmış, yetərincə boş vaxtı olan kişilər adət-ənənə prizmasından «ayıbdır» deyər qadına ev işlərində kömək göstərmirlər. Belə bir rəftar səmavi təlimlərə tam ziddir. İslam dini ev işlərini, hətta körpəyə qulluğu qadına vacib etməmişdir. Əlbəttə ki, qadın şəraiti nəzərə alaraq ev işlərini öhdəsinə götürməlidir. Amma onun bu fədakarlığından sui-istifadə edilməməlidir.

İslami təlimlər baxımından kişinin evdə iş görməsi bəyənilməmişdir və ilahi mükafata səbəb olur. Hətta bildirilir ki, kişinin ev işlərində çalışması onun böyük günahlarının bağışlanması ilə nəticələnir.

İslam Peyğəmbərindən nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir ki, yalnız Allahın dünya və Axirət xeyiri verdiyi kişilər öz həyat yoldaşına xidmət etməyə müvəffəq olur.

Bizim dini adət-ənənələrimizdə də qeyd olunur ki, kişi öz imkan və gücü həddində ev işlərinə kömək etməlidir.

2. Qadınların məşğulluq vəziyyəti göstərir ki, onlardan bəziləri ictimai faydalı işlərlə məşğul olub, ailə iqtisadiyyatına kömək göstərir. Başqa bir qrup isə maddi ehtiyac olmadığı halda, ictimai mövqə qazanmaq xatirinə evdən kə-

narda çalışır. Belələri həddi aşmış istəklərindən əl çəksələr, evdən kənarında işləməyə ehtiyac qalmaz. Belələri, adətən, qadın üçün münasib olmayan yerlərdə çalışırlar. Hansı ki, qadının iş yerində sağlam əxlaqi mühit olmalıdır. Qadınlarımız, xüsusilə gənc qızlarımız bu mühüm nöqtəni daim nəzərdə saxlamalıdır:

Qadın üçün şəxsiyyətini qorumaqdan dəyərli bir şey yoxdur. Qadın heç bir halda öz şan-şərəfini əldən verməməlidir (Təəssüf ki, bəziləri yeni mədəniyyətin müsbət və mənfi cəhətləri arasından yalnız xoşagəlməz tərəfləri götürürlər. Onlar, sanki, könüllü olaraq özlərini bu mədəniyyətə qurban verirlər. Yüngül əxlaqlı qadınlar gəlincik tək bəzənir, maddi ehtiyacları olmadığı halda, müxtəlif müəssələrdə dəyərsiz işlərlə məşğul olurlar. Öz şərəf gövhərini ucuz qiymətə satanların mövcudluğu bir həqiqətdir.).

3. Bəzi qadınlar ev işlərini özləri üçün əskiklik sayır, onu lazımınca dəyərləndirmirlər. Belə qadınlar üçün hansısa şirkətdə işləmək evdarlıqla məşğul olmaqdan, övlad tərbiyə etməkdən daha əhəmiyyətli görünür. Əslində isə:

Əvvəla, sağlam fitrətə malik bir qadın nəinki ev-eşiyə, hətta evdəki ləvazimatlara daxili hisslərlə bağlıdır. Sanki, evin dam-divarı canlıdır və bütün bunlara ruhən bağlanmaq olar. Xanım Lembrozu “Qadın ruhu” kitabında bütün bu nöqtələri gözəl şəkildə açıqlayır. Kitabda qadının evə qayğıkeş münasibətindən ətraflı danışılır. Demək, qadın nə qədər ki hansısa səbəblərdən öz fitrətindən yayınmayıb, ev işləri ona alçaldıcı görünmür, öz ailə-övladına can-başla qulluq edir.

İkincisi, səmavi təlimlər baxımından ev işləri, övlad tərbiyəsi, ərə qulluq qadın üçün çox dəyərli işlərdir və böyük ibadət sayılır. Hətta bir rəvayətdə İslam Peyğəmbəri (s) qa-

dının öz ərinə qulluğunu onun cihadı kimi təqdim edir: “Qadının cihadı ərə yaxşı qulluqdadır”.¹

Rəvayətlərdə belə nəql olunur: “Qadının öz ərinə bir qurtum su verməsi onun üçün bir ilin ibadətindən üstündür”.² Qadın evdarlığının böyük dəyərə malik olmasından danışan rəvayətlər çoxdur. Bu rəvayətlərdən biri də “Əsma” adı ilə tanınır. Nəql edirlər ki, bir gün Əsma adlı bir qadın həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəlib dedi: “Mən sizə bir sual vermək üçün qadınlar tərəfindən seçilmişəm. Sual belədir: Allah-taala sizi həm kişilər, həm də qadınlara doğru göndərdi. Biz sizə iman gətirdik, amma biz ev işlərinə məşğul ikən, kişilərin cihada getməsi onlara daha çox savab qazanmaq imkanı verib. Kişilərin əldə etdiyi bu savaba bizim şərikliyimiz varmı?” Həzrət (s) Əsmanın sualını bəyənərək buyurdu: “Bu sualı verən bütün qadınlara elan et ki, sizin ərə yaxşı qulluq etməyiniz, onun razılığını qazanmağınızın, ona itaət göstərməyinizin savabı onun gördüyü bütün işlərin savabı qədərdir”.

Demək, evdar qadınlar bilməlidirlər ki, onların gördüyü iş ən şərif və ən dəyərli işlərdəndir. Onlar öz evdarlıqlarını ucuz qiymətləndirməməli və bilməlidirlər ki, çəkdikləri bütün zəhmətlər ibadət sayılır və onları Allaha yaxınlaşdırır. Digər bir tərəfdən, həyat yoldaşı evdarlıqla məşğul olan kişilər onları lazımınca dəyərləndirməlidirlər. Evdarlıq əhəmiyyətsiz sayılmamalıdır. Kişilər öz rəftarları ilə göstərməlidirlər ki, qadının evdarlığını qiymətləndirirlər, bu üzücü zəhmətlərə biganə deyillər. Belə bir nöqtəni də xatırlatmaq yerinə düşər ki, körpəyə qulluq kişiyyə yüngül iş kimi gö-

¹ “Vəsailü-ş-şiə”, cihad babı.

² “Vəsailü-ş-şiə”, 14/123.

rünə bilər. Əgər qadının gün uzununu gördüyü işlərin siyahısı tutulsa, bu işin nə dərəcədə çətin olduğu üzə çıxar. Uşaqlı qadının zəhməti isə daha artıqdır (Əlbəttə ki, müasir elektirik cihazları evdar qadının işini bir qədər yüngülləşdirmişdir. Belə qadınlar boş qalan vaxtlarında başqa faydalı işlərlə məşğul olmalıdırlar. Məsələn, zəruri kitabların mütaləsi onların boş vaxtını doldura bilər. Qadın vaxtını səmərəli keçirməklə yanaşı, öz düşüncəsini də inkişaf etdirir. Vaxtı boş keçirmək, müsbət fəaliyyətlərdən qaçmaq insan ruhu üçün çox zərərliyədir. Həzrət Əli (ə) buyurur: "İş ən yaxşı əyləncədir, Allah işsiz bəndəni sevmir".).

Qadının iqtisadi müstəqilliyi

Ailə qurumunda mühüm məsələlərdən biri qadının iqtisadi müstəqilliyidir. İslam qanunları qadının iqtisadi müstəqilliyini tanıyır. Qadının iş, xidmət, mülkiyyət hüquqları vardır. Qadının gördüyü iş onun özü üçündür.

İslam dini qadın və onun övladlarının dolanışıq xərcini tam şəkildə kişinin öhdəsinə qoymuşdur. Bu səbəbdən də, qadın evdə gördüyü işlərin müqabilində kişidən zəhmət haqqı tələb edə bilər. Adətən, qadınlar böyük həvəslə ev işləri ilə məşğul olur, bu sahədə fədakarlıq göstərir və heç bir zəhməthaqqı ummur. Onlar belə bir tələbi ailə birliyinə zidd sayırlar. Əlbəttə ki, ailənin şəni də tələb edir ki, iş səmimiyyət və vəhdət amillərinə əsaslansın. Ailə mühiti iqtisadi mərkəzə çevrilməməlidir. Ərlə arvadın rəhbərliyi sifətində işçi rəhbərliyi olmamalıdır. Burada belə bir sual yaranır ki, əgər qadın bütün haqlarına göz yumub mülkiyyətini kişinin ixtiyarına verərsə, kişi bu fədakarlığa necə cavab verməlidir? Məgər ər əxlaqi baxımdan qadının bu fədakarlığı-

nı cavabsız qoya bilərmi? Hər hansı fədakarlığı sadəcə vəzifə hesab etmək nə dərəcədə düzgündür?

Əgər fədakarlıq gözəldirsə, uyğun əməli qiymətləndirmək də gözəldir. Kişinin əxlaqi vəzifəsi budur ki, o, qadının hədiyyəsini cavabsız qoymasın. Kişi qadının hədiyyəsi qədər və ya ondan da artıq bağışlamalıdır. Qurani-kərimdə buyrulur: *“Yaxşılığın əvəzi yaxşılıq deyilmi?”*¹; *“Sizə salam verildə onu olduğu kimi və ya daha yaxşı şəkildə qaytarın. Həqiqətən, Allah hər şeyin hesabını çəkəndir”*.² Vəfalı kişilər arasında belə bir qayda var ki, qadının fədakarlıqlarına hədiyyə ilə cavab verilsin. Xüsusilə qadın ev işlərindən əlavə, başqa bir işlə məşğul olduqda və qazancını ailəyə sərf etdikdə, kişinin vəzifəsi onu yetərincə dəyərləndirməkdir. Belə bir qayda həm şəriət və ədalət prinsiplərinə uyğundur, həm də qadının gələcəyini təmin edir.

Sevincimizi həyat yoldaşımızla bölüşək

Söhbətimizin əvvəlində toxunduğumuz bəzi nöqtələri bir daha yada salırıq. Belə ki, qadın və kişi üçün ailə həyatı və zövcəlik vəzifələri qədər mühüm bir şey yoxdur. Heç bir başqa iş ərlə arvadı bu vəzifələrdən ayırmamalıdır. Çünki insanın fərdi və ictimai həyatında ailə misilsiz əhəmiyyətə malikdir.

Bəziləri bu nöqtəyə diqqətlə yanaşmır, ailə həyatı və zövcəlik vəzifələrini digər vəzifələrlə eyni tuturlar. Adətən, bu zümrədən olanlar ailə həyatında problemlərlə rastlaşırlar, ən azı bu həyatdan lazıminca bəhrələnmirlər.

Bu problem qadınlardan çox kişiləri əziyyətə salır. Çünki kişinin evdən bayırda məşğul olması uyğun büdrəmə üçün zəmin hazırlayır.

¹ “ər-Rəhman”, 60.

² “Nisa”, 86.

Təbii ki, hər bir kişinin dostları, həmkarları var. Kişi vaxtının bir hissəsini öz dost-tanışı ilə keçirmək istəyir. Bəzən kişidəki bu istək həddi aşır, öz dostları ilə əyləncəyə başı elə qarışır ki, ailə-övladın hüquqları yaddan çıxır. Təəssüf ki, bir çox kişilərin həyatında bu sayaq problemlə rastlaşırıq. Onlar vaxtını ailə-övladın yanında keçirmək əvəzinə, adətən, evdən çöldə dostları ilə əylənirlər. Dostlarla görüş, idmanla məşğulluq, səyahətlər kişinin boş vaxtını elə doldurur ki, ailə üçün pay qalmır. Belələri anlamırlar ki, qadın da kişinin evdə olmasına ehtiyac duyur. Qadının heç olmasa, həftədə bir saat öz həyat yoldaşı ilə gəzintiyə çıxıb istirahət etməsi onun qanuni haqqıdır. Belə bir gəzinti qadının fiziki və psixoloji yorğunluğunu aradan götürür. Evdarlıqla, övladların tərbiyəsi ilə məşğul olan qadının vaxtı, demək olar ki, evdə keçir. Əgər qadın ev işlərindən əlavə, çöldə də məşğuldursa, təbii ki, onun istirahətə ehtiyacı var. Əgər kişi bütün boş vaxtını dostları ilə keçirirsə, ailə-övlad nə etməlidir?!

Şübhəsiz ki, belə bir rəftar xoşagəlməzdir.

Kişi bir şeydən ləzzət almamış, həyat yoldaşı üçün də bu şəraiti nəzərdə tutmalı və onu unutmamalıdır. Bu həm insanlıq prinsipidir, həm də kişi ləyaqətinin tələbi.

Həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir ki, kişinin öz həyat yoldaşının yanında əyləşməsi, Allah üçün onun "Peyğəmbər məscidi"ndə etikafından¹ əzizdir".²

Bəzi kişilər həyat yoldaşının razılığını qazanmamış əyləncə və ziyarət səfərlərinə gedir. Belə vaxtlarda, adətən, qadınlar öz körpələri ilə evdə tək qalırlar. Həmin vaxt ər evdən kənarında xoş dəqiqələr keçirir. Ailə-övladın asayişinə

¹ İbadət üçün müəyyən bir müddətə özünü məscidə həsr etmək. – Red.

² "Tənbihul-xəvatir", 362.

bu sayaq diqqətsizlik İslam prinsiplərinə uyğun deyil. Belə bir hərəkəti ədalətli saymaq olmaz. Belə ki, qeyri-zəruri səfərlərə çıxmazdan öncə, həyat yoldaşından razılıq almaq İslam qaydalarındandır. Övliyalarımızın həyatında ailə münasibətləri ilə bağlı ibrətamiz nöqtələr çoxdur. Onların həyatından nümunə götürmək lazımdır. Bu sayaq rəftarlar qadına dərin hörmət hissindən doğur. Və göstərir ki, ərlə arvad arasındakı rabitə, eləcə də, həyat yoldaşının hüququna riayət nə dərəcədə mühümdür. Həyat yoldaşının rifahına, asayişinə və təbii ehtiyaclarına diqqətsizlik din övliyalarının həyatında müşahidə olunmayan bir haldır.

Bu o demək deyil ki, qadın bütün səfərlərdə kişinin yanında olmalıdır. Əsas məsələ budur ki, kişi, əvvəla, öz həyat yoldaşının ehtiyaclarına diqqətsiz olmasın, ikincisi, bu hallarda onun razılığını alsın. Əgər qadın ailə həyatında öz ərindən razı olarsa, onun səfərlərini səmimi qəlbədən qəbul edər və ərinin öz vaxtını xoş keçirməsindən ləzzət alar. Demək, ölçü qadının qəlb razılığıdır. Ər müştərək həyatın bütün mərhələlərində bu razılığı nəzərə almalıdır.

Ailə rabitələrinin davamında ən mühüm amil, zövcənin qəlb razılığıdır.

Məhz bu qəlb razılığı sayəsində qadın bir çox problemlərə və məhrumiyyətlərə dözə bilər. Təcrübə göstərir ki, bəzi ərler evdən kənarda məşğulluq səbəbindən, ailə-övlad yanında yetərincə ola bilmirlər. Belə hallarda, evin bütün işləri qadının öhdəsində qalır. Qadın bütün bu çətinliklərin öhdəsindən o zaman gəlir ki, kişi ona lazımınca ehtiram göstərsin, hətta etiraf etsin ki, xanımının fədakarlığı olmasaydı, bir bu qədər ictimai vəzifənin öhdəsindən gəlməzdi.

Cinsi ehtiyacların təmin olunmasının əhəmiyyəti

İzdivac yolu ilə təmin olunması ehtiyaclardan biri də cinsi ehtiyacdır. Yaxınlıq ehtiyacı ailə həyatının əsas ehtiyaclarındandır. Çünki bəşər nəslinin davamı bu ehtiyacın təmin olunmasından asılıdır. Bu ehtiyac o qədər güclüdür ki, bütün problemlərə baxmayaraq, insan ailə həyatına can atır.

Nəflə bağlı ləzzətlər arasında ən böyük ləzzət, yaxınlıqdan duyulan ləzzətdir.¹ Bu, sadə bir meyil deyil. Onun həm fizioloji, həm də psixoloji yönümləri var. Bu meylin başqa meyillərlə qatışması ona tamam başqa bir mahiyyət vermişdir. Əgər bu meyil düzgün yolla təmin olunmazsa, bəşər həyatında bir çox problemlər yaranar. Bu meyil ailə həyatı çərçivəsində təmin olunmalıdır. Prinsipcə, ailənin həll edəcəyi əsas məsələlərdən biri də bu məsələdir.

Bəziləri bu meyli çirkin saymış, onunla mübarizə aparmışlar. Amma islami təlimlər baxımından bu meyil nəinki çirkin deyil, hətta ilahi bir yönümə malikdir. Bu istək ailə çərçivəsində təmin olunduqda, müqəddəs bir iş olur. Uyğun yaxınlıqda ilahi məqsədlər nəzərdə tutularsa, o, ibadət sayılır. Bu səbəbdən də, ailə həyatında tərəflərdən hər biri yaxınlıqdan bəhrələnməli və qarşı tərəfin fiziki və ruhi təmini üçün çalışmalıdır.

Bəzən məhz bu ehtiyacın ödənməməsi müştərək həyatda problemlər yaradır. Əgər bu yaxınlıqdan hər iki tərəf lazımınca bəhrələnersə, müştərək həyat daha cazibəli olar. Tərəflərin uyğun məsələ ilə bağlı vəzifələrdən xəbərsizliyi onların bu yaxınlıqdan lazımınca bəhrələnməməsinə səbəb olur. Yaxınlıqdakı yetərsizlik isə ciddi problem yaradır. Bu

¹ Bax: "Vəsailü's-şia", 14/10.

nöqsanları aradan qaldırmaq üçün tərəflər ailə həyatı qurduqdan sonra, elmi mənbələrdən lazımi məlumatlar əldə etməlidirlər. Bilməliyik ki, qadın və kişidə haqqında danışılan meyil eyni deyil. Əgər kişi qadının bu meyillə bağlı xüsusiyyətlərini bilməsə, qadın məhrumiyyətə düşər olar. Bəzən iş o yerə gedib çatır ki, qadın bu təbii meylə nifrətlə yanaşır. Hansı ki, kişi öncədən məsələyə ağıllıqla yanaşsın, hansısa nöqtələri nəzərdən qaçırmasa, iş bu yerə gəlib çatmaz. İslami təlimlərdə uyğun məsələ ilə bağlı göstərişlər mövcuddur. Bu məqsədlə kitablar tərtib olunmuş, geniş oxucu kütlələrinin ixtiyarına verilmişdir. xüsusilə kişilərin bu göstərişlərdən xəbərdar olması zəruridir.

Burada bir nöqtəni də nəzərdən qaçırmamaq olmaz ki, yaxınlıq münasibətlərində ifrata varmaq olmaz. Bu meylin təminində ifratçılıq həyat qüvvəsini azaldır, insanın fiziki və ruhi sağlamlığına zərbə vurur. Hətta ifratçılıq səbəbindən, insan tez qocalır, onda fiziki və ruhi baxımdan təqətsizlik yaranır. Bu səbəbdən də, İslam təlimlərində tövsiyə olunur ki, uzun ömür istəyənlər yaxınlıq münasibətlərində həddi aşmamalıdırlar.¹

Ev mühitində qadının bəzənməsi

Dini təlimlərdə tapşırıılır ki, qadın ev mühitində özünü ər üçün bəzəsin, cazibəli görünsün. Kişi də zahiri görkəminə fikir verməlidir. Zahirə bu sayaq diqqətin səbəbi, tərəflərin bir-birinə daha çox rəğbətli olmasıdır. Bəzi qadınlar və bir çox kişilər bu məsələyə lazımınca diqqət yetirmir. Hətta qadının tələblərinə baxmayaraq, bəzən kişi öz səliqəsinə fikir vermir. Zövc əhli üçün bu nöqtəyə diqqətsizlik dözü-

¹ "Biharul-ənvar", 6/262.

məzdir. Bu nöqtələrə etinasızlıq qadın və kişi arasındakı rabitələrə mənfi təsir göstərir. İmam Rzadan (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir ki, nə qədər ki Bəni-İsrail kişiləri zahirlərinə diqqət yetirirdi, Bəni-İsrail qadınları yolunu azmamışdı.

İslam təlimlərində ümumi şəkildə tövsiyə olunur ki, zahiri görkəmə diqqət yetirilsin. Həzrət Əlidən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir: “Özünü bəzəmək mömin əxlaqındandır”.¹ Bu zəruri nöqtəyə diqqət ictimai rabitələrə təsir göstərir, insan ruhunun ehtiyaclarından birinə cavab verir (Qadın özünü bəzəməklə yanaşı, ev mühitini təmiz saxlamalıdır. Təəssüf ki, bəzi qadınlar səliqəyə fikir vermir, onların ev mühiti daim tör-töküntü olur.).

Qadının başqaları üçün bəzənməsi

Qadın ərinin yanında bəzənməli olduğu kimi, yad kişilərin qarşısında bəzənməkdən çəkinməlidir. Qadının digərləri üçün bəzənməsi dini baxımdan haramdır. Belə bir hərəkətin zərərlərindən biri budur ki, evdən bayıra çıxan kişiləri biganə qadınların gözəlliyi cəzb edir. Belə bir cazibə kişinin öz həyat yoldaşına əlaqəsini azaldır. Kişi özündən asılı olmayaraq, həyat yoldaşını gördüyü gözəl qadınla müqayisə edir. Əlbəttə ki, heç bir qadın öz zahiri görkəmi ilə bütün qadınlara üstün gələ bilməz.

Qadının naməhrəm kişilər önündə bəzənməsinin haram edilməsinin səbəbi, ailə rabitələrinin qorunmasıdır. İslamın bu hökmündən qadınlar daha çox faydalanır.

Harada qadınlar bu şərtə əməl etmirlərsə, həmin cəmiyyətdə ailə qurumu süquta uğrayır. Çünki kişinin diqqətini

¹ “Cürürul-hikəm”.

öz həyat yoldaşından yayındıran istənilən bir amil zərərli-
dir. Prinsipcə, qadın və kişi ailə həyatı qurduqdan sonra,
yadlara diqqət yetirməməlidir. Onlar bağladıqları əhd əsa-
sında başqaları ilə maraqlanmamalı, günah şəraitindən çə-
kinməlidirlər. Yalnız bu şərtə əməl olunduqda, ailə rəbitə-
ləri güclü olur. Demək, kişi başqa qadınlara diqqət yetirmə-
məli, qadın isə öz növbəsində başqa kişilərin diqqətini cəlb
etməməlidir.

Qadının özünü göstərmək, yad, naməhrəm kişinin qəlbi-
ni ovlamaq üçün imkanı daha böyükdür. Bu imkan nəzarət
altına alınmadıqda, ailə rəbitələrinə ciddi zərər dəyir.

Belə bir sual yaranır ki, nə üçün bəzi qadınlar hətta ərə get-
dikdən sonra öz gözəlliklərini nümayiş etdirmək istəyirlər?
Mütləq bir qanun var ki, qadın kişidən gizləndikdə maraqlı
olur və onun diqqətini daha çox cəlb edir. Kişi isə qadının təs-
limçiliyinə nifrət bəslədiyi kimi, onun etinasızlığını qiymət-
ləndirir.¹ Kişinin ehtiyac və eşqi o zaman zirvə həddinə çatır
ki, qadın ehtiyacsız, ciddi görünsün. Qadının mətanəti, gizlili-
yi, əlçatmazlığı kişinin məhəbbətini alovlandırır. Qadın təbiət
etibarını ilə iffətlidir, bu iffəti itirdikdə isə birinci özünə zərər
vurur. Daha sonra kişi və cəmiyyət zərər çəkir.²

Qeyrət kişilik simvoludur

Təəssüf ki, bəzi kişilər öz həyat yoldaşının gözəlliyini
başqalarına göstərməyə daha çox meyillidir. Onlar kişilik
simvolu olan qeyrətdən məhrumdur. Hansı ki, qeyrət ailə
məkanını qorumaq üçün kişiyə verilmiş təbii hissdır. Kişi-
də belə bir fitri hiss var ki, namusunu başqalarından qoru-

¹ Mürtəza Mütəhhəri, "İslamda qadın haqları", 202.

² Mürtəza Mütəhhəri, "Hicab məsələsi", 54.

sun. Kişinin insani kamilliyi artdıqca, qeyrəti da artır. Kişi o qədər kamilləşə bilər ki, yalnız öz həyat yoldaşını yox, bütün qadınları öz namusu saysın və kiminsə namusuna təca-vüzlə razılaşmasın.

Qeyrət cəmiyyətin paklığına münasibətdə insani bir həs-saslıqdır.

Həzrət Əlidən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir: “Qeyrətli insan heç vaxt zina etmir”. Digər tərəfdən, şəhvət hissələrini özbaşına buraxan insanda iffət, təqva və əxlaqi key-fiyyətlər zəifləyir, qeyrət də sair kamilliklər kimi süquta uğra-yır. Belə bir vaxtda kişi başqalarının onun qadınından ləzzət almasına adi baxır. Bəzən isə belə bir haldan ləzzət alır.¹

Çirkin baxışlar

Qadın iffət və həya yolunu seçməli, naməhrəm kişiləri cəzb etməməlidir. Kişi də öz həyat yoldaşına baxmaqla ki-fayətlənməli, naməhrəm qadınlardan gözünü çəkməlidir.

Kişilərin çirkin baxışları qadınlarda özünü göstərmək hissini gücləndirir. Demək, qadın və kişi rabitələri birtərəfli yox, qarşılıqlıdır.

Yəni həm qadın özünü göstərməkdən çəkinməli, həm də kişi öz gözünü qorunmalıdır. Əgər hər iki tərəf səy göstər-məsə və kişi bu məsuliyyəti qadının çiyinə qoysa, ailə rabi-tələrində problem qaçılmazdır.

Öz qəlbinə və gözünə nəzarət etməyən kişilər ilkin ola-raq eşq və səmimiyyət ləzzətini itirirlər.

Başqalarına nəzər salmaq kişinin qəlbinə öz həyat yol-daşına qarşı soyudur, nəticədə qadının arxayınlıq hissi

¹ “Hicab məsələsi”, 46.

aradan götürülür. Bu halda, qadın daim ərinin vəfasızlığından nigaran qalır.

Bəzi rəvayətlərdə naməhrəmə baxış şeytan tərəfindən atılmış ox kimi təqdim olunur. Bu təbir naməhrəmə baxışın təhlükələrindən danışır. İnsan bu səhnələri nə qədər seyr etsə də, onun gözü doymur. Əlbəttə ki, nəticədə qəlb də gözün ardınca gedir.

*Göz hara baxırsa—könül yanında,
Baxış bir kəmənddir könül boynunda.*

Kişilər arasında bu sayaq büdrəmələrin artması, pak qadınlar üçün mühitdə sıxıntı yaradır. Belə bir cəmiyyətdə qadın hara gedirsə, kişinin çirkin baxışlarını hiss edir. Pak qadınlar üçün belə bir hal çox əziyyətlidir.

Qadının öz iffət və həyasını, kişinin öz baxışlarını qoruması bir pul sikkəsinin iki üzünü kimi qarşılıqlı rabitədə hakim olmalıdır.

Övladı olmayan zövcələr

Bəzi ailələrin problemi onların övladlarının olmamasıdır. Belə bir problem bəzən kişi, bəzən isə qadınla bağlı olur. Övlad insanın fitri ehtiyaclarından olsa da, övladsızlıq məhrumluq kimi qəbul olunmamalıdır. Həyatda bütün insanlar üçün məhrumiyyət var. Bu məhrumiyyətlərin bir çoxu insan iradəsindən asılı deyil. Bəziləri uşaqlıqdan ata-anasını əldən verir və ya yoxsulluğa düşər olur. Kimi də əzab-əziyyətlə boya-başa çatdırdığı övladını itirir. Allah və Qiymət gününə etiqadı olan insan üçün bu məhrumiyyətlərə dözmək çətin deyil. İmanlı insan əmindir ki, bütün çətinliklərə səbirlə dözüb Allahın razılığını əldə etmək olar. Bu mövzuda ayə və rəvayətlər çoxdur. Bildirilir ki, məhrumiyyət

yətlə rastlaşmış insan öncə Allaha təvəkkül, səbir və razılıq yolunu seçməli, bilməlidir ki, Allah onların bu fədakarlığına əbədi həyatda cavab verəsidir. Övladı olmadığı halda, xoşbəxt yaşayan ailələr az deyil. Bəzən isə ailə uzun illər ötdükdən sonra övlad sahibi olur. Son dövrün tibbi araşdırmalarına əsasən, uyğun problemlə rastlaşmış ailələrin övlad sahibi olması ehtimalı böyükdür. Bundan əlavə, övladı olmayanlar ata-anasını itirmiş körpəni övladlığa götürə bilərlər. Belə bir iş böyük ilahi savabla nəticələnir. Bu kimi ailələrin bəziləri övladı olan ailələrdən daha xoşbəxtdir.

İxtilaflara necə yanaşaq?

Gənc ailənin diqqət yetirməli olduğu məsələlərdən biri də ortaya çıxan ixtilafların həllidir. xüsusilə ailə həyatının ilk illərində tərəflər zəruri təcrübəyə malik olmadığından əhəmiyyətsiz məsələlərlə bağlı ixtilaflarla üzləşirlər. İlk günlərdəki eşq-məhəbbət gənclərdə belə bir təsəvvür vardır ki, onların arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Amma vaxt ötdükcə, gənc ailə müxtəlif məsələlərlə bağlı fikir ayrılığına düşür. Bu problemlər ağıllıqla həll olunmadıqda, ərlə arvad arasındakı rabitələr soyuyur. Gənc ailələr çalışmalıdırlar ki, mövcud problemləri özləri həll etsinlər. Problemin iki nəfər arasında həlli asan olur. Problem ictimailəşdikdə onu həll etmək də çətinləşir. Bəzən gənc ailə öz problemini yaxın qohumlarla həll etmək istəyir. Təcrübə göstərir ki, məsələyə qatılan ətrafdakılar ədalət prinsipini gözləyə bilmir, hərə öz tərəfinə bəraət qazandırır. Xüsusilə analar öz analıq hissələrinin kölgəsində məsələyə birtərəfli yanaşır onun həllini çətinləşdirirlər. Ata-anaların yersiz müdaxilələri ilə bağlı məsələlər çoxdur.

Övladın kiminləsə bağlı probleminə ata-ananın ədalət prinsipinə riayət etməsi çox çətindir. Atalıq və analıq hissləri, adətən, qalib gəlir. Həzrət Əli (ə) buyurmuşdur: “Bir şeyi sevmək insanı kor və kar edir”.¹ Bu səbəbdən də gənc ailə, xüsusilə gənc xanımlar ailə problemlərini müstəqil şəkildə həll etməyə çalışmalıdır. Onlar bu işdə güzəşt və fədakarlıq yolunu tutmalıdırlar.

Aradakı ixtilafın məntiqi söhbətlə yoluna qoyulması tərəflərin düşüncə nişanəsidir.

Hər halda, gənc ailə bilməlidir ki, problemlərin həlli üçün güzəşt lazımdır. Əgər hər tərəf özünü haqlı bilsə, günahı qarşı tərəfin boynuna atsa, məsələnin həlli çətinləşər. Ümumiyyətlə, əksər ailələrdəki problemlər güzəşt və fədakarlıq yolu ilə həllini tapır. Tərəflərdən hansı daha tez bağışlama yolunu tutarsa, böyük ilahi savabı da o əldə edər. Problem ailə çərçivəsində həll olunmadıqda, tərəflər məsləhət vermək ləyaqəti olan fərdə üz tutmalıdır. Təəssüf ki, bəziləri problemin həlli üçün etibarlı bir fərddən məsləhət almağı əskiklik sayır. İxtilaf dərinləşdikdə və iş boşanmaya gəlib çıxdıqda, tərəflərdən hər biri öz ailəsindən aqah və etibarlı bir şəxs seçməli və problem müzakirələrlə öz həllini tapmalıdır.²

Ata-analara tövsiyə

Ailə münasibətlərinin araşdırılması göstərir ki, mövcud ixtilafın əsas səbəbi tərəflərin düzgün tərbiyə almamasıdır. Bu gün ailə təşkil edən gənc zəruri tərbiyə almamışsa, hökmən problemlə qarşılaşsındır. Ailə qurmaq astanasında olan bir çox gənclər öz vəzifələrindən xəbərsizdirlər. Ata

¹ “Nəhcül-bəlağə”.

² Bax: “Nisa”, 35.

ailəsindəki vəzifə ilə ər ailəsindəki vəzifə fərqlidir. Ata ailəsində vəzifələrini bilən gənc öz ailəsində də vəzifələri ilə tanış olmalıdır. Müştərək həyatın öz qanunları var. Qarşı tərəflə uyğunlaşma, qarşı tərəfin diqqətini cəlb etmə, istəkləri tarazlaşdırma kimi məsələlər zəruri təhlil tələb edir. Ata-analar övladlarının tərbiyəsində bu nöqtələri nəzərə almalıdırlar. Yəni ailə həyatının qanunları övlada təlim olunmalı, övlad ailə qurduqdan sonra da ona zəruri məsləhətlər verilməlidir. Ata-ana öz övladının ailə həyatına birtərəfli yanaşmamalı, ədalət prinsipinə riayət etməlidir. Odu üfürmək yox, onun üzərinə su çiləmək lazımdır. Bəli, düşüncəli ata-analar məhz belə edir.

Son söz

Ailə rabitələri mövzusunda, əlbəttə ki, bu kitabdakından daha geniş danışmaq və bir çox digər nöqtələrə toxunmaq olar. Biz isə deyilənlərlə kifayətləndik və güman edirik ki, ailə həyatına sədaqətlə qədəm qoyan kəs yeni həyat üçün çox təhlükəli olan eqoistlikdən çəkinəcək, qarşı tərəfin də istək-arzularına hörmətlə yanaşacaq. Kitabda qeyd olunmuş nöqtələrə əməl etməklə sağlam və müvəffəq bir ailənin bünövrəsini qoymaq olar. Hər halda, unutmamalıyıq ki, ailə həyatında qarşı tərəfin haqlarını tapdamaq, onu incitmək Allah dərgahında bağışlanası hərəkət deyil və belə rəftarın dünya və Axirət cəzası var. Digər bir tərəfdən, daxili həyatında aramlıq və razılıqdan məhrum kəs başqa sahələrdə də yetərinə bəhrələyə bilmir. Buna görə də insan səadətini əsaslarından biri ailə həyatını nizamlamaqdır. Belə bir nizam isə ağıllıq, dərin düşüncə, sədaqətli təlaşdan asılıdır. Bütün bunlara əməl olunduqda, ailə ocağı ər-əravad və övladlar üçün təkamül və yüksəliş məhəlli olur.

